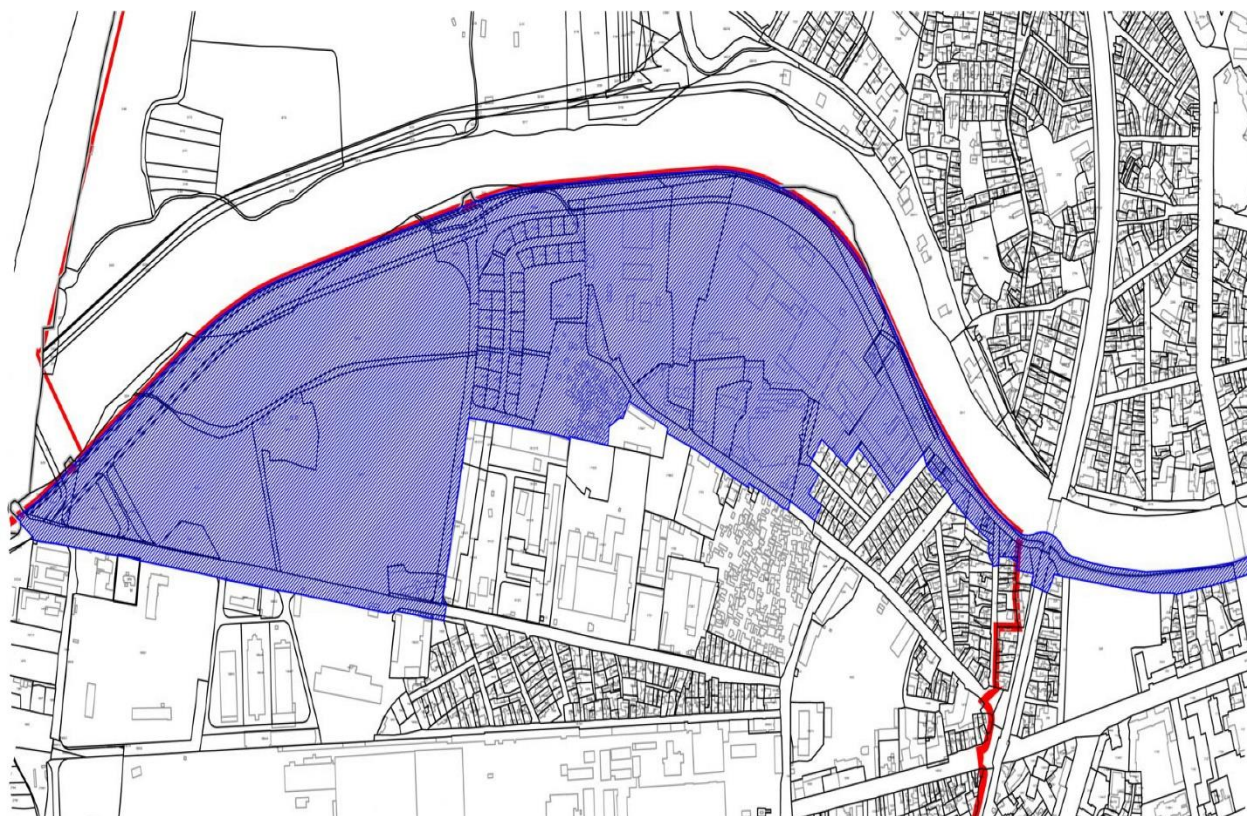

**СТУДИЈА ЗАШТИТЕ
НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И
ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА НА ПРОСТОРУ
„СТАРОГ ВУЛКАНА“
„ФАБРИКЕ КОЖЕ ЂУКА ДИНИЋ“
И РЕКЕ НИШАВЕ**

**ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ
НИШ 2024**

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ

**СТУДИЈА ЗАШТИТЕ
НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА И
ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА НА ПРОСТОРУ
„СТАРОГ ВУЛКАНА“
„ФАБРИКЕ КОЖЕ ЂУКА ДИНИЋ“
И РЕКЕ НИШАВЕ**

СА ПРИКАЗОМ МОГУЋНОСТИ ПРЕНАМЕНЕ
ГРАЂЕВИНА СА СПОМЕНИЧКИМ ВРЕДНОСТИМА

Уговор о изради студије заштите непокретних културних добара и градитељског
наслеђа на простору Старог Вулкана, Фабрике Ђука Динић и реке Нишаве
(бр. 2161/1-01 од 7.12.2023.)

Наручилац: Привредно друштво „Тесла парк“ д.о.о. Ниш

Извршилац: Завод за заштиту споменика културе Ниш

НИШ, 2024

Аутори ЗЗСК Ниш:

Небојша Босанац, дипл. инж. грађ. - конзерватор
др Александра Мирић, дипл. инж. арх. – конзерватор
Жижа Стојичић Драгићевић, дипл. етнол. – конзерватор
Милена Јовановић, дипл. инж. арх
Никола Миловановић, маг. историч. - конзерватор

Сарадници:

Иван Андрејевић, дипл. инж. арх. - конзерватор
Ивана Цветковић, дипл. инж. арх. - конзерватор
Ђорђе Стошић, историч. – конзерватор
Горан Радосављевић, дипл. инж. арх. - конзерватор

Фотограметрија:

Александар Никшић, дипл. инж. арх.

Техничка документација:

Наталија Цветковић, студент арх.
Милица Миленковић, студент арх.
Горица Миленковић, студент арх.
Анастасија Тасић, студент арх.

Фотодокументација:

Небојша Босанац, дипл. инж. грађ. - конзерватор
Александар Никшић, дипл. инж. арх.

Документација:

Завод за заштиту споменика културе Ниш
Историјски архив Ниш
Архив Југославије

Ниш, 2024.

САДРЖАЈ

УВОД	4
Основне информације о предмету истраживања	4
Примењена методологија истраживачког поступка	7
”Стари Вулкан” као потенцијална <i>браунфилд</i> локација и његов положај у односу на актуелне стратегије пренамене историјских индустријских комплекса	8
ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ПОСМАТРАНОГ ПОДРУЧЈА И НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА	10
Друштвене прилике и урбани развој посматраног подручја у релевантним периодима	10
Преглед и анализа историјских и историографских података у вези са формирањем индустријског комплекса	14
ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ НА ПОСМАТРАНОМ ПОДРУЧЈУ	20
Јеврејско гробље	20
Преглед индустријских и осталих објеката уз стилску и функционалну анализу	26
Анализа стања разматраних грађевина	32
МОГУЋНОСТИ РЕВАЛОРИЗАЦИЈЕ НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА	36
Могућност и значај пренамене грађевина са споменичким карактеристикама на простору ”Старог Вулкана”	36
Могућност и значај примене конзерваторског третмана на грађевине са споменичким карактеристикама на простору ”Старог Вулкана”	39
Осврт на примере одрживе валоризације индустријских целина у земљи и свету	40
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	48
Ограничења методологије истраживања, нерешени проблеми и препоруке за даља истраживања	48
БИБЛИОГРАФИЈА	49
Списак коришћених библиографских јединица	49
Списак и порекло коришћених извора	49
Списак интернет извора	50
ПРИЛОЗИ	51
1. Графички приказ простора, обухваћеног планом детаљне регулације мешовите намене у зони реке Нишаве и „Старог Вулкана“ на подручју ГО Палилула	
2. Графички приказ простора „Стари Вулкан“	
3. Одлука о утврђивању Јеврејског гробља у Нишу за знаменито место са графичким приказом зоне заштите знаменитог места „Јеврејско гробље“	
4. Графички прилози објеката	
4.1 Фабрика коже „Ђука Динић“ - Објекат бр. 1	
4.2 Фабрика коже „Ђука Динић“ - Објекат бр. 2	
4.3 Фабрика гуме „Вулкан“ – Објекат бр. 3	

УВОД

Основне информације о предмету истраживања

Предмет студије заштите непокретних културних добара и градитељског наслеђа на простору „Старог Вулкана“ „фабрике коже Ђука Динић“ и реке Нишаве су непокретна културна добра и грађевине са споменичким карактеристикама на подручју леве обале Нишаве, низводно у односу на центар града и у непосредној близини тзв. железничког моста. Најмаркантније и најзначајније историјске целине на посматраном подручју су знаменито место „Јеврејско гробље“ и индустријско - пословни комплекс са напуштеним зградама од изразитог архитектонског и историјског значаја у литератури и планској документацији познат под обједињеним, колоквијалним, називом ”Стари Вулкан” који чине два индустријска комплекса. (Fig. 1a).

Први део, скоро један век старог препознатљивог историјског градског пејзажа, је зграда од црвене опеке са фабричким димњаком, на адреси Даничићева 11 (угао Даничићеве и Симе Матавуља, са задње стране ослоњена на улицу Кожарску, на к. п. бр 23/2 КО Ниш – Бубањ) која је у прошлости припадала Парном млину ”Константин”, затим фабрици гума ”Балкан”, па фабрици гума ”Вулкан” (у даљем тексту: ”Стари Вулкан” (Објекат 3). (Fig. 1б). Други део је фабрика за прераду кожа „Ђука Динић“, која се налази у Улици Симе Матавуља (на к. п. бр 9/3 КО Ниш – Бубањ).

Историјско-архитектонски значајни објекти на поменутој локацији су из периода ране индустријализације (период Краљевине Србије, касније Југославије), а коришћени су и у периоду после Другог светског рата (период Социјалистичке Југославије) (у даљем тексту: Објекат 1 и Објекат 2). (Fig. 2, 3)

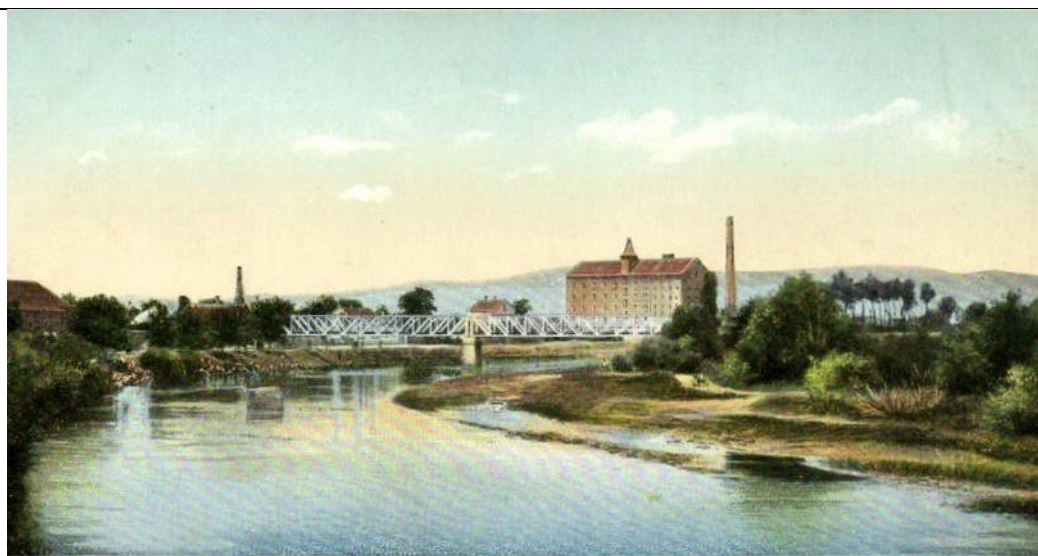
Знаменито место у државној својини „Јеврејско гробље“ (заштићено културно добро – знаменито место) налази се на простору између улица Ивана Милутиновића и Мраморске, на катастарским парцелама бр. 6210/1, 6210/2, 6215/3, КО Ниш.¹ Заштићена околина знаменитог места обухвата катастарске парцеле бр. 6209/4, 6210/1, 6210/2, 6211/1, 6215/1, 6215/2, 6215/3, 6215/4, 6215/5, 6235/1 и 6235/2, КО Ниш, у државној својини.² (Fig. 4, 5)

¹ Од тренутка доношења Одлуке о заштити, дошло је до препарцелације овог подручја и до промене бројева катастарских парцела. Овде наведени бројеви фигуришу у Одлуци о заштити. За нову номенклатуру катастарских парцела из Одлуке, потребно је затражити потврду о „кретању парцела“ из РГЗ-а

² Одлука о утврђивању јеврејског гробља у Нишу за знаменито место, Службени гласник РС", број 126 од 28.12.2007. Од тренутка доношења Одлуке о заштити, дошло је до препарцелације овог подручја и до промене бројева катастарских парцела. Овде наведени бројеви фигуришу у Одлуци. За нову номенклатуру катастарских парцела из Одлуке, потребно је затражити потврду о „кретању парцела“ из РГЗ-а

Fig. 1a- Пословни комплекс са напуштеним зградама од изразитог архитектонског и историјског значаја у литератури и планској документацији познат под обједињеним називом "Стари Вулкан" који чине два индустријска комплекса. Извор: <https://earth.google.com>, 2023.

Нишава - Железнички мост - Парни млин
 Nišava - Eisenbahn-Brücke - Dampfmühle

Fig. 1b: Поглед на Железнички мост на Нишави и Парни млин, будућу зграду фабрике коже "Балкан", потом "Вулкан" (Објекат 3), Разгледница, Извор: Архива ЗЗСК Ниш

Fig. 2, 3: Делови фабричког комплекса "Ђука Динић"(Објекат 1 и 2), Фото: ЗЗСК Ниш, 2023.

Fig. 4, 5: Јеврејско гробље некад и сад, Фото: <http://www.makabijada.com/nestajanje.htm>,
Документација Завода

Примењена методологија истраживачког поступка

С обзиром на непостојање систематизоване базе информација које се односе на непокретна културна добра и добра са споменичким карактеристикама на разматраној територији, спроведено је вишефазно истраживање којим је обухваћено прикупљање података на терену путем методе директног мерења (архитектонско мерење и описивање, фотографисање...), прикупљање техничке, писане и фото документације из релевантних институција и систематизовања библиотечке базе.

Више научно-истраживачких метода коришћено је током обраде података, утврђивања особености просторне организације, конструктивних склопова, стилског израза, компаративних истраживања и закључних разматрања.

Историјском методом утврђени су услови настајања архитектонског програма. Применом аналитичке методе која се односи на анализу природног и урбаног окружења грађевина, диспозиције, просторне организације, конструктивних елемената, елемената декорације и др, омогућено је разумевање и опис утицајних фактора који су дефинисали порекло, развој и специфичности архитектонских форми.

Помоћу методе синтезе изведени су закључци, а методом вредновања одређен је значај споменичких карактеристика разматраних грађевина на укупан фонд индустријског наслеђа на локалном и националном нивоу, као и у односу на целовитост сазнања о овом архитектонском програму.

Материјал представљен у овој студији и његова интерпретација чине основу за формирање и популаризацију ставова о значају непокретних културних добара за локални и национални идентитет. Он не само да доприноси будућим истраживањима индустријског наслеђа, већ је и значајно полазиште за будуће кампање валоризације и заштите *браунфилд*³ локација у Србији.

³ brownfield локације јесу локације индустријских и комерцијалних садржаја, које се не користе у дужем временском периоду, а имају потенцијал за урбану обнову. *Закон о планирању и изградњи*, (Сл.Гласник 2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013 – одлука УС, 98/2013 – одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – др. закон, 9/2020, 52/2021 и 62/2023)

”Стари Вулкан” као потенцијална *браунфилд* локација и његов положај у односу на актуелне стратегије пренамене историјских индустријских комплекса

Индустријско наслеђе Србије је препознато као научни и споменички ресурс значајан не само на националном, већ и европском, па и светском нивоу. Стари индустријски комплекси су сведочанства друштвеног развоја, технолошког напретка, тежњи ка постизању бољег стандарда живота и свеукупног раста. Индустријске зграде су пројектоване да трају, да својом појавношћу на упечатљив начин манифестују моћ привреде, они су репери унутар урбаних пејзажа и референтне тачке у свом ширем окружењу. Индустријски објекти имају друштвену, историјску, етнолошку, техничку, уметничко - занатску, архитектонску, грађевинско и грађевинско - конструктивну, просторну и научну вредност која је као таква, у склопу дефиниције непокретног културног наслеђа односно споменика културе, препозната од стране важећег Закона о културном наслеђу РС.⁴

Највидљивије последице деиндустријализације и приватизације представљају напуштени или запуштени делови некадашњих комбината, индустријских зона затворених друштвених предузећа са добрим положајем и веома често у самом центру града. У питању су комплекси који се називају *браунфилд* локацијама. Осим поменутих, *браунфилд* локацијама називају се и нехигијенска насеља, неуређена речна приобаља и неискоришћени објекти јавних установа.⁵ Ревитализација *браунфилд* локација означена је као један од приоритета стратегије просторног развоја Републике Србије.⁶

У складу са националним стратегијама развоја, Град Ниш је у својим планским документима⁷ утврдио следеће:

- одређена је дефиниција *браунфилда*,
- као један од обавезујућих принципа просторног развоја означено је омогућавање активирања *браунфилд* комплекса,
- постојећи капацитети за *браунфилд* инвестиције наводе се као (посебан) потенцијал привредног развоја,

⁴ Закон о културном наслеђу, "Службени гласник РС", бр. 129/2021 од 28.12.2021. год, ступио је на снагу 5.1.2022 (Чл.3/3, Чл.3/4, Чл.17)

⁵ Ревитализација *браунфилд* локација у Србији. Анализа правног оквира, примери најбоље праксе и препоруке за унапређење . Београд, јануар 2016. год, стр.7

⁶ Из ”Ревитализација *браунфилд*..., 2016”, SWOT анализа просторног развоја Републике Србије, Закон о просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године

⁷ Генерални урбанистички план Ниша 2010-2015 (Сл. л. Града Ниша, бр. 43/11); Просторни план административног подручја Града Ниша (Сл. л. Града Ниша, бр. 45/11)

- наводе се најзначајнији комплекси који су одређени као браунфилди и чија намена се опредељује у складу са ревитализацијом.
- предвиђено је да ће се размештај индустријских капацитета одвијати на браунфилд локацијама и наводе се те локације,
- одређена је постепена трансформација војних комплекса у градском језгру у различите цивилне намене.

У даљем тексту потврдићемо да као једну од *браундфилд* локација у Нишу можемо препознати и "Стари Вулкан",⁸ укључујући и неискоришћене или непотпуно искоришћене капацитете објеката које се налазе на месту некадашње фабрике гума "Вулкан" и некадашње фабрике коже "Ђука Динић", али и његово непосредно окружење - дивљу депонију и неуређену речну обалу, као и нехигијенско и урбанистички нерегулисано насеље ослоњено на комплекс.

Процес ревитализације ове *браунфилд* локације је због архитектонско - урбанистичког аспеката који га чине, уз валоризацију споменичких карактеристика, социјалног, преко економског до еколошког, веома комплексан. Овом студијом желимо да скренемо пажњу на бројне добробити које би пренамена комплекса могла да има, било да је у питању стварање нових економских вредности, заштита и промоција индустријског наслеђа и очување животне средине, али и подршка решавању друштвених проблема кроз стварање нове понуде децентрализованих садржаја и оживљавању читавог насеља.

⁸ Према подацима Националне инфраструктуре геопросторних података – НИГП, Јединице локалних самоуправа користећи алат за прикупљање пројеката самостално уносе податке о планираним инвестиционим локацијама. (https://geosrbija.rs/geosrbija-wp/good_practices/ новембар 2023) Подручје студије није препознато и дефинисано са потенцијалом браунфилд локације, а самим тим није ни представљено.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ПОСМАТРАНОГ ПОДРУЧЈА И НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА

Друштвене прилике и урбани развој посматраног подручја у релевантним периодима

Место простирања комплекса данас познатог под називом ”Стари Вулкан” коришћено је за прераду коже још у доба владавине Османске империје. У турском годишњаку, Призренској салнами за 1873/74, наведено је да на Нишави, распоређене између садашњег Бетонског и Железничког моста, ради 23 табахана, односно радионица за прераду коже. Једна од њих налазила се управо на месту на коме су почетком 20. века почела да раде постројења Фабрике за кожу ”Балкан”.⁹

Након ослобођења од Турака, 1878. год, југ Србије са Нишом као економским и индустријским центром полако је почео да се развија. Феудално друштвено - економско уређење замењено је капиталистичким, а многе делатности којима ослобођени народ није могао да се бави постале су доступне и профитабилне. Оријентална касаба је урбанистички преобликована у складу са Винтеровим „Пројектом за регулацију вароши Ниша“ из 1878. год, заснованом на подлози коју је првих месеци по уласку српске војске у град израдио Феликс Даљковић, српски добровољац из Сједињених америчких држава.¹⁰

Из овог плана читљива је намера да се османски сокаци и ћорсокаци замене ортогоналном шемом плански пројектованих улица. Кроз Ниш је 1884. године прошла пруга, у град су почели да пристижу страни инвеститори доносећи знање, идеје и капитал, а први пут се у историји нишке привреде показала тежња да се занатска производња замени машинском. Ипак, ни Винтеров план из 1878, ни Андоновићев из 1907. године границом регулације нису обухватили потезе на којима се одвијао процес прве индустријске производње.¹¹ (Fig. 6) Индустријски објекти, а затим и индустријски комплекси су све до тридесетих година 20. века (Fig. 7) подлежали урбанистичкој саморегулацији, они су били ван центра града и ни на који начин нису утицали на организацију градског простора. На избор локација за позиционирање индустрије утицала је предузетничко промишљање, али и производна логика, пре свега универзални фактори попут конфигурације терена, положаја доступних

⁹ Борисав Андрејевић, Заштићена културна добра, Просвета Ниш, издање 1986, стр. 194

¹⁰ Стојанчевић, Владимир, Један Американац, српски добровољац у рату Србије с Турском 1877/78. године, Зборник Историјског музеја Србије, Београд: Историјски музеј Србије 1986, 93-96.

¹¹ Mihajlo Medvedev, Urbana tradicija Niša, Niš, 2019.

саобраћајница, положаја колектора отпадних вода односно реке, извора и сировина, доминантног ветра, те концепције урбаних садржаја.¹²

У тренутку формирања првих индустрија у Нишу спонтано су се оформиле две приградске индустријске зоне. Услед ширења града, и једна и друга се данас налазе у оквиру урбане зоне. Прва, којој припада и разматрано подручје ”Старог Вулкана” (али и железничка и машинска радионица, кланица, парни млин, складиште жита...) налази се на левој обали реке, низводно од центра града. Друга је на прелазу између низије на левој обали Нишаве и брдовитог краја на југу, северне инклинације, близу колосека пруге који води ка Бугарској. У њој су се развијале индустрије логично распоређене близу извора сировина (циглана у близини мајдана глине, дуванско складиште крај поља дувана - складиште Стари Монопол, Апелова пивара уз поље јечма, виноградарски расадник...).¹³ Нешто касније, 1910-1920.год на Црвеном крсту, а недалеко од ранжирне железничке станице и војне касарне, формирана је индустријска зона око машинске радионице и фабрике дувана.

Непосредно пре Првог св. рата у Нишу доминира прерађивачка индустрија, чији је представник и, за ову Студију значајна, Фабрика коже Нишке трговачке банке, али и прерада пољопривредних култура. Турбулентне историјске прилике (Балкански ратови и Први светски рат), успорили су индустријски развој у Нишу и околини. Прерађивачка индустрија Ниша имала је скромне капацитете и скромна техничко-технолошка достигнућа. Полет индустријске производње приметан је у периоду између два рата, посебно пред сам Други св. рат, када је, нпр. пуштен у експлоатацију водоводни систем, али и опремљена и отворена Фабрика гума ”Балкан”.¹⁴

У деценијама непосредно после Другог светског рата, добу кад је већина приватних фабрика прешла у државну својину (а та судбина није заобишла ни индустријске објекте на подручју ”Старог Вулкана”), уследио је период најинтензивнијег развоја индустрије. Приметан је стални раст квоте остварене производње, иновације и технолошко усавршавање процеса, проширење постојећих индустријских зграда и изградњи нових, али и повећање броја запослених. Ниш је био један од водећих индустријских градова све до кризних и транзиционих година на прелому између 20. и 21. века. (Fig. 8, 9)

¹² Љиљана Јевремовић, Нова намена као детерминанта у третману индустријских браунфилда – модели обнове и класификација, докторска дисертација, Ниш, 2022.

¹³ Љ. Јевремовић, 2022.

¹⁴ Istorijat hemijske i gumarske industrije Srbije, 2012, Ozimić, 2011, Ozimić, 2014, Andrejević B. , 2001.

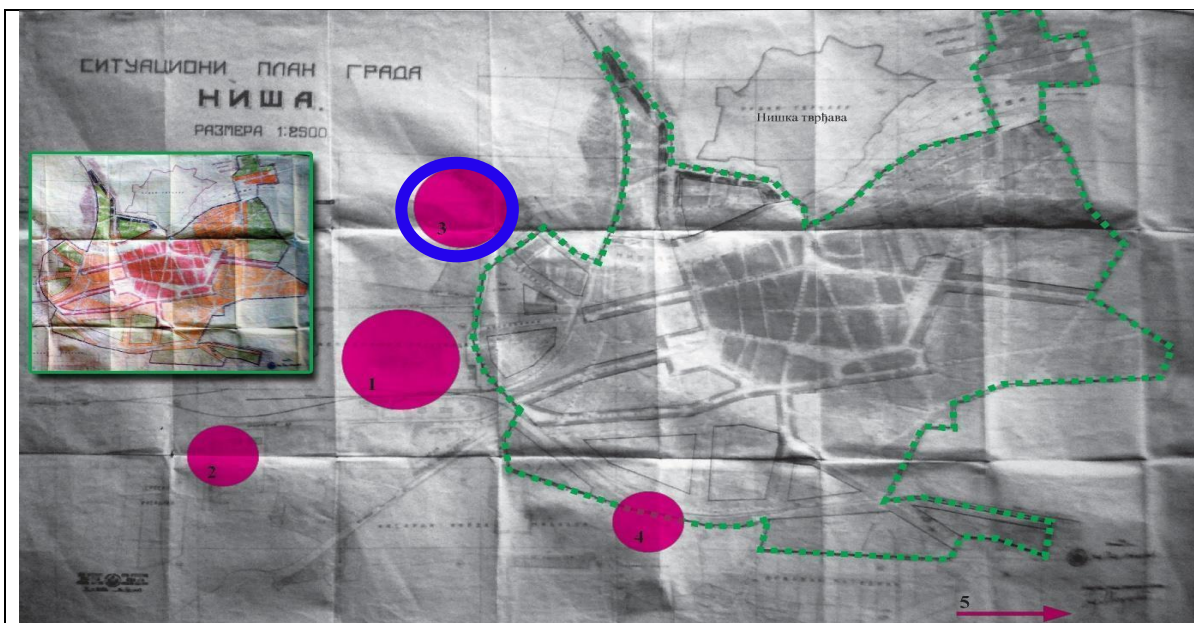

Fig. 6- Регулациони план Ниша из 1907.године, аутор М. Андоновић, Из: Љ. Јевремовић, 2022, извор: (Medvedev, 2019). На слици обележено: границе плана - зелена тачкаста линија; 1. Железничка радионица, 2. парни млин, 3. Стари Вулкан, 4. Стари Монопол и штампарија, 5. Пивара Јована Апфела; Андоновићев план ослоњен је на две деценије раније усвојеним Винтеровим плану из 1878.год. Ни у једном од ова два документа разматрана индустријска површина није унутар границе планирања, нити се чини да на било који начин утиче на урбано ткиво града. На Андоновићевом плану означене су густине становања унутар разматраних граница, тако да се површина данашњег "Старог Вулкана" са свих страна ослања на зону слабе насељености.

Fig. 7- Генерални регулациони план града Ниша из 1939.г. аутор инж. М. Радовановић, Маркиране локације производних објеката (Из: Љ. Јевремовић, извор: Медведев, 2019); "По усвајању првог Грађевинског закона 1931. (Medvedev, 2019), као и успостављањем катастарске службе која је 1930. извршила геодетски премер територије града, створени су услови за ревизију Андоновићевог плана из 1907. Радовановићевим планом из 1931. проширена је територија града, индустријска зона је позиционирана низводно од града, одељена железницом од остатка градског подручја."¹⁵

¹⁵ Љ. Јевремовић, 2022.

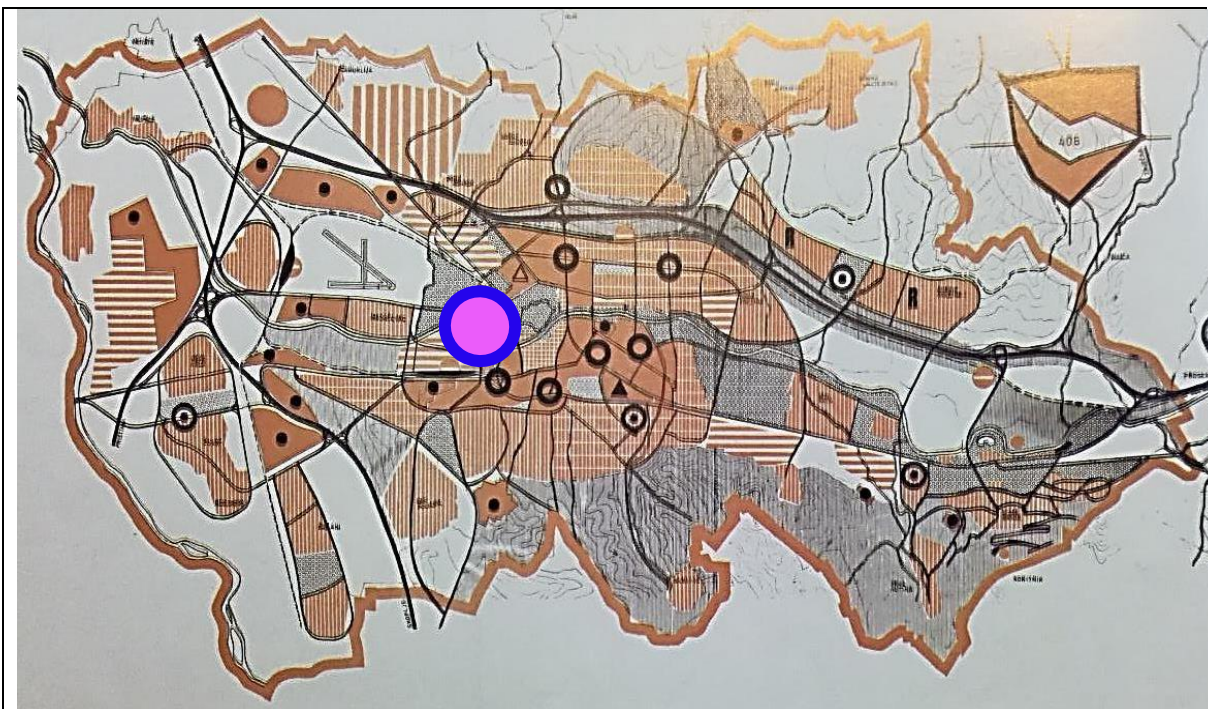

Fig. 8- Генерални план регулације града Ниша из 1973. године – „Ниш 2000“ (прилог: План намене површина; индустријске зоне су хоризонтално крупно шрафиране у боји), аутор: арх. В. Стојановић, Из: Љ. Јевремовић, 2022, извор: (Medvedev, 2019). ”Нови ГУП који је требало да постави темеље развоја града до почетка новог миленијума, симболично назван Ниш 2000, усвојен је 1973. Иако је овим Планом врло амбициозно замишљен развој града Ниша, па и његов индустријски развој, он је заправо обележио почетак временског поглавља у оквиру кога у Нишу више нису грађени и отворани нови индустријски погони, изузев, баш негде у то време измештања Фабрике гуме „Вулкан“ из ширег градског центра у нови комплекс који ће дуго остати једини комплекс нове индустријске зоне на западном рубном административном подручју града.”¹⁶

Fig. 9- Генерални план регулације града Ниша 1995-2010, аутор: арх. М. Медведев; индустријске зоне – тамнољубичасте нијансе; зоне складишта и сервиса – светло љубичасти тон, извор: (Medvedev, 2019)

¹⁶ Љ. Јевремовић, 2022.

Преглед и анализа историјских и историографских података у вези са формирањем индустријског комплекса

Фабрика коже Нишке трговачке банке (на простору фабрике Ђука Динић) , један је од пионира кожарске индустрије у Нишу. Са радом је започела 1910.год, у време Царинског рата и логичног суфицита сирове коже због прекида извоза.¹⁷ Друштвено-историјске прилике створиле су услове за брз раст производње и повећање броја запослених, па је ова фабрика, са 2 парне машине, убрзо постала једна од најуређенијих и најмодернијих на Балкану.¹⁸ До 1914. године Фабрика коже достигла је капацитет производње од 400.000 килограма кожног продукта.¹⁹ Током прве две године Првог светског рата, до окупације Ниша и повлачења српске војске, у фабрици је радила занатлијска чета која је производила опанке за потребе српске војске. Пред крај рата, зграде унутар фабричког круга су оштећене од стране Бугара, машине демонтиране и однесене, а сировине похаране. После рата је, уз помоћ кредита Индустријске коморе из Београда, комплекс обновљен.²⁰ Године 1922. придодата му је нова зграда за израду војне обуће. До тог тренутка у Фабрици је произвођена само биљна штава, овом изменом у пословању створени су услови за производњу минералне (хромне) штаве и израду горње коже за обућу. У време опште економске кризе, 1931. год, фабрика је смањила производњу и, према извештајима стручне комисије Министарства војске и морнарице, знатно погоршала квалитет производа.²¹ По увозу четири нове машине из Немачке, 1934.год, чинило се да је фабрика изашла из кризе. Године 1936. промењен је назив у Фабрика кожа Акционарског друштва (Фабрика кожа А. Д.).²² Производња је додатно унапређена 3 године касније, 1938., када је целокупан машински фонд замењен са 11 нових машина увезених из Немачке, као и опремом откупљеном из Фабрике кожа у Омишу.

Године 1939. фабрика се нашла на списку предузећа чија се производња ангажује за потребе војске. Са почетком Другог светског рата, одмах по фашистичкој окупацији Југославије, фабрика је стављена под немачки комесаријат и радила је за потребе окупатора. После ослобођења 1944. радила је за потребе народноослободилачке војске, убрзо потом постала је државно предузеће. Од 1947. пословала је под именом "Асен Балкански", а по спајању са

¹⁷ Севделин Андрејевић, Економски развој Ниша од 1830. до 1946. године, Ниш: 1970, 54.

¹⁸ Б. Андрејевић, 2001. стр.194-195

¹⁹ Севделин Андрејевић, Економски развој Ниша од 1830. до 1946. године, Ниш: 1970, 59.

²⁰ Севделин Андрејевић, Економски развој Ниша од 1830. до 1946. године, Ниш: 1970, 70.

²¹ Према Драгољуб Симеоновић, "Енциклопедија Ниша. Привреда", Градина, 1996., стр. 281

²² Народно благостање бр. 21, трговински регистар од 23.6.1936. године

конфискованом Фабриком гума ”Балкан” године 1949. (о чему ће бити речи у даљем тексту), наставила је да ради под именом Фабрика коже ”Ђука Динић”.²³ (Fig. 10, 11)

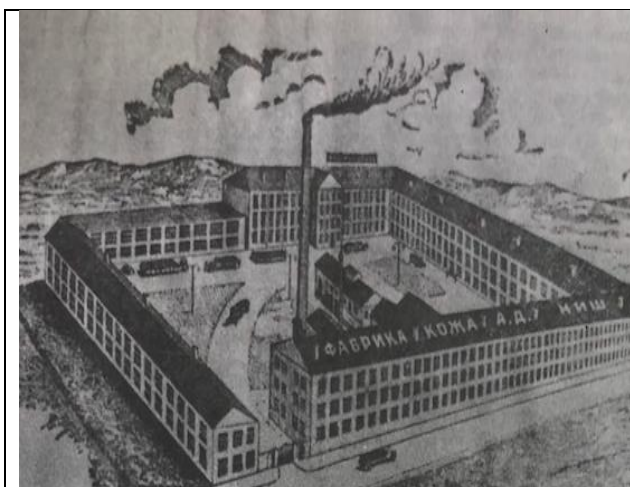

Fig. 10, Цртеж фабричког круга Фабрике кожа А. Д. Ниш, Из: Драгољуб Симеонових, ”Енциклопедија Ниша. Привреда”, Градина, 1996., стр. 282

Fig. 11, Историјске грађевине некадашњег фабричког комплекса ”Ђука Динић”, Фото: ЗЗСК Ниш, 2014.

У непосредној близини Фабрике коже Нишке трговачке банке, настала је још једна фабрика коже у власништву индустријалца Василија Милојковића, стога је немогуће сагледати индустријску делатност која се током целог 20.века одигравала на простору који данас називамо ”Старим Вулканом” без његовог помена. Опанчар по образовању, рођен у Куршумлији доселио се у Ниш после завршетка Првог Св. рата, да би сву своју професионалну активност посветио трговини и преради сирове коже. Опанке које је производио је продавао у својој опанчарској радњи у Нишу.²⁴ Василије Милојковић се 20-их година осим опанчарским занатом бавио и трговином. Новац стечен на тај начин уложио је у Прометну банку у Нишу. Био је њен акционар и члан управног одбора. Прометна банка у Нишу била је власник Фабрике коже у Нишкој Бањи. Али како је ова фабрика отишла у стечај и стављена на аукцију 1925. године, Милојковић је одлучио да прошири своје производне капацитете самостално.²⁵ Како би проширио делатност, од браће Сакаријадес је откупио плац са шталом, која се граничила са плацем млина ”Константин”,²⁶ а налазила на

²³ Према Д. Симеонових, 1996., стр. 281-282.; Б. Андрејевић, 2001. стр.194-195

²⁴ Према Д. Симеонових, 1996., стр. 282, опанчарска радња је основана 1914.год.

²⁵ Застава, Продаја фабрике кожа, 23.10.1925. године

²⁶ Млин ”Константин” је основан између 1903-1906. године у власништву браће Поповић из Београда. Представља једно од првих индустријских предузећа у Нишу и један од првих парних млинова. Према Д. Симеонових, 1996., стр. 282, парни млин је откупљен од стране браће З. Поповић (звао се ”Парни млин ”Константин Браће З. Поповић”)

периферији тадашњег Ниша, уз леву обалу Нишаве. Постојеће објекте на плацу браће Сакаријадес доградио је и прилагодио је потребама обраде коже, на спратовима направио сајване за сушење, а у шталама инсталирао ротационе бубњеве за штављење коже, опуте и израду кожних опанака.²⁷ Његова Занатска радионица за прераду коже, опута и опанака, основана 1925. године била је једна од најуспешнијих у региону, а касније је прерасла у Фабрику коже ”Балкан”.²⁸ Једним дописом Еснафу свију заната за варош Ниш и округ нишки, власник је 1926, зарад одобрења кредита, тражио уверење да у Нишу има ”моторну радионицу у виду мале фабрике кожа”. Уверење Еснафа из 1926. године сведочи да је његова фирма исправна, поуздана, постојана и истрајна. Радионица је испоручивала кожу Фабрици кожа Нишке трговачке банке.²⁹ У ”Извештају о предузећу Фабрика коже ”Балкан” из 1946. год наводи се да је 1937.год. Милојковић купио зграде и двориште млина ”Константин”, на некадашњој адреси Белимарковића 7 (касније Даничићева 11), које се налазе до саме поменуте Радионице за прераду коже и у овим зградама инсталирао је фабрику гуме.³⁰ Овом инвестицијом Василије је заокружио имање које излази на четири улице, уз саму реку Нишаву и у близини Сточног трга.

На идеју о покретању гумарске производње дошао је по повратку његовог сина Миодрага, хемичара по образовању, из војске. Како је у Бугарској производња гумених опанака већ била технолошки напредна, са сином и представником ондашње Фабрике машина и ливнице ”Пејић, Стевановић и комп”³¹ током два студијска путовања изучио поступак израде и по угледу на бугарску производњу наручио неопходне машине за покретање гумарске производње.³² Док су се припремни радови, укључујући и монтажу машина, одвијали током 1936.год, Миодраг, будући директор фабрике, је у иностранству на постдипломским студијама учио технологију производње гуме. Првобитно је фабрика гуме била смештена у баракама уз фабрику коже, да би две године касније била пренесена у зграду некадашњег

²⁷ Стојан Прокоповић, ”Вулкан, 80 година Индустије гума у Нишу”, Ниш, 2019, 18 стр.

²⁸ АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Извештај о предузећу Фабрика коже ”Балкан” Ниш, Београд, 10. 6. 1946.

²⁹ Према Д. Симеоновић, 1996., стр. 282

³⁰ АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Извештај о предузећу Фабрика коже ”Балкан” Ниш, Београд, 10. 6. 1946.

³¹ Овај податак подударно са тврдњама изнетим у Историја Ниша 2, Привреда Ниша, стр. 334.

³² Према С. Прокоповић, 2019., стр.18, израђен је парни катао, двоваљак, троваљак, машине за гумирање платна, аутоклав и више преса.

млина "Константин",³³ која и данас са карактеристичним димњаком чини препознатљив визуални репер приобаља Нишаве.

У историјским изворима не постоји сагласје о томе када је фабрика почела са радом. Према писању "Вулканских новина",³⁴ Први опанак у Фабрици гума "Балкан", од које је касније настао индустријски комплекс "Вулкан", произведен је 17.јуна 1937.год. У Архиву Југославије похрањен је оглас којим индустријалац Василије Милојковић саопштава да је "на основу дозволе Министарства трговине и индустрије 3 Бр. 16.091 од 4.маја 1938.год., отворио у Нишу "Индустријску радњу за производњу гумених опанака, гумених табли и разних прерађевина од гуме", коју ће водити под именом и фирмом Фабрика гума "Балкан".³⁵ (Fig. 12, 13)

Фабрика коже касније је припојена Фабрици кожа "Асен Балкански" - Фабрици коже Нишке трговачке банке о којој је у претходном тексту било речи.³⁶

³³ Према С. Прокоповић, 2019., стр.19;У Евиденционом картону бр. 30, Стари млин "Константин" потом Фабрика гума "Балкан", ЗЗСК од 16.08.1996, 13.06.1997. наведено је да је "до Првог светског рата у згради био смештен млин породице Попадић из Београда, са увозном механизацијом из Француске. Потом до 1937.год. зграду користи војска, а од 1937. Фабрика гума "Балкан".

³⁴ "Вулканске новине", 30.09.1983., Бр.9, стр.1.

³⁵ Архив Југославије. Фонд: Министарство индустрије ФНРЈ, Бр. фонда 17, Орг. јединица: Србија, Индустрија коже, гуме и обуће, Група, подгрупа: АЈ 78 досијеа 1-23, Бр. фасцикле 78. (у даљем тексту АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Оглас, 26. маја 1938.год. у Нишу)

³⁶ Према Д. Симеоновић, 1996., стр. 282, стр. 283. "Фабрика коже Нишке трговачке банке је одмах по фашистичкој окупацији Југославије 1941. стављена под немачки комесаријат и радила је искључиво за потребе окупатора. После ослобођења 1944. радила је за потребе народноослободилачке војске, а касније је постала државно предузеће. Од 1947. пословала је као Фабрика коже "Асен Балкански".

Непосредно пред сам почетак Другог светског рата, 1940. год, Василије Милојковић је почео изградњу правих фабричких објеката од чврстог материјала у који ће бити смештен погон фабрике коже и ова је почела са радом 1941.год. на адреси Даничићева 11.³⁷

Фабрика гума "Балкан" није радила за време Другог светског рата. Због прекида увоза сировина из иностранства није било могуће наставити производњу. За разлику од ње, у фабрици коже "Балкан" је производња наставила да се одвија и под окупацијом. Фабрика је претрпела малу штету током бомбардовања, али није нарушен оригинални изглед архитектонске целине.³⁸ Због тога што су "произведену робу стављали на расположење установама које су радиле за окупатора и биле под његовим непосредним руководством", што су "давањем већих количина кожа разним противнародним организацијама... посредно помагали окупатора и издају народне борбе" и "у времену после ослобођења прикрили веће количине важних артикала и сировина неопходних за ратну индустрију и вођење рата",³⁹ Виши војни суд донео је другостепену одлуку да се Василије Милојковић осуђује на казну робије у трајању од 5 година, губитак грађанске части и на конфискацију имовине, а Миодраг Милојковић на казну робије у трајању од 20 година, трајан губитак грађанске части и на конфискацију имовине.⁴⁰ Значајан део укупног поседа породице чинили су објекти Фабрике коже и Фабрике гуме "Балкан", који су, заједно са покретним добрима и припадајућим сировинама, у новембру 1945. прешли у државну својину.⁴¹

³⁷ АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Према: Упитник о имовинско правном стању индустријских предузећа, 21.3.1946, Дозвола на основу које се обавља ова индустријска радња: Министарство народне привреде и одељење за индустрију и занатство бр. 12.067/41 од 9.нов.41

³⁸ АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Према: Упитник о имовинско правном стању индустријских предузећа, 21.3.1946: За време окупације фабрика је била под директном контролом бив. Централне за кожу по чијим је налозима вршена испорука робе. Готова роба продавана је: приватним фабрикама обуће "Бостон", "Мињон", "Мира", "Замко" у Београду, разним трговачким представништвима, затим тада постојећим војним командама: Српској државној стражи, Добровољачком корпусу и др. По одобрењима централа продавана је роба и појединим немачким јединицама, организацијама и др. Исто тако по одобрењима исте Централне продавана је роба и рудницима угља, разним надлештвима као и појединцима. Предузеће за време окупације није повећало своју инвестицију ни у зградама нити у машинама изузев једне машине за извлачење коже, тзв. "Краус" или "крипан" машина која је набављена код ливнице машина Пејић.

³⁹ АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Суд.бр.474/45, Војни суд у Нишу, Пресуда, 15.мај 1945.

⁴⁰ АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Виши војни суд Ј.А. 2.Суд бр 780/45, Пресуда, 29 маја 1945.

⁴¹ АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Срески народни суд за град Ниш, Пресуда, 21.11.1945: Држава Д.Ф.Југославија, по основу конфискације, има право својине са правом укњижбе права власништва на следећем непокретном имању, између осталог: катастар парцеле бр. 1178, 1179, 1180, 1.1180/ до/ 14.1180/ 34, у укупној површини 10418м².

На овим парцелама које сачињавају фабрички круг налазе се следећи објекти у исказаној вредности:

а) плац вреди 2 000 000 дин.

б) зграде од тврдог материјала делом од приземља и четири спрата и делом од приземља и два спрата с међуспратном конструкцијом дрвеном. Служи за фабрику гуме и канцеларију предузећа у величини од 780м² и вреди 2 000 000 дин.

в) зграда приземна од тврдог материјала чији је таван оштећен од бомбе. Служи за машинско одељење "машин хаус" са димњаком висине око 50м величине 480м² вреди 520 000 дин.

Нове комунистичке власти, не одустајући од претходне производне, наставиле су у годинама после рата да постепено развијају ова, сада већ друштвена предузећа.

Према подацима из Енциклопедије Ниша (Привреда), Фабрици коже "Балкан" је припојено људство и средства фабрике "Морава" (из Лесковца), уз извесну помоћ "Борова" (из Вуковара), у машинама и репроматеријалу. Због лоших резултата пословања предузеће "Балкан" се 1949.год. спаја са фабриком коже "Асен Балкански" (наследницом "Фабрике коже Нишке трговачке банке", а потом "Фабрике коже А.Д.") чиме се формира ново предузеће "Ђука Динић"- фабрике коже и гумених производа. Овај назив фабрика је добила по својој некадашњој радници, Ђурђелини Ђуки Динић, народној хероини из Другог светског рата.⁴² Ова интеграција није дала очекиване резултате, тако да 1953.год. долази до издвајања погона за производњу гумених производа и формирања самосталног предузећа Индустрије гумених производа "Вулкан"- Ниш.⁴³ Године 1974. изграђени су нови капацитети у селу Мрамор да би се целокупна производња фабрике "Вулкан" преселила на ту локацију. Године 1991. "Вулкан" је трансформисан из друштвеног предузећа у деоничарско друштво.⁴⁴

г) један свињарник порушен од директног поготка бомбе. Материјал од овог свињарника вреди 2000 дин.

д) приземна зграда од тврдог материјала раније служила за магацин канцеларије, а сада служи за магацин и стан чувара предузећа вел. 224м² вреди 224 000 дин.

ђ) приземна зграда од тврдог материјала служи за гаражу.

⁴² Према: Perović, Z.R, Моје ratne drugarice, Leskovac, 1988, str. 9-18. Vanović V., Kresal F., Ramljak I., Ristović Lj., Tekstilci Jugoslavije, Novinsko - izdavačko preduzeće Republika, Zagreb, 1966, str. 574-577, Ђука се 1938. запослила у фабрици коже у Нишу, као физичка радница. У новембру 1939.године, када је започео штрајк нишких кожараца, она је била једна од организаторки штрајка. Радници су тражили повећање надница и осмочасовно радно време. Послодавци нису прихватили захтеве и интервенцијом полиције штрајк је угушен.

⁴³ Према С. Прокоповић, 2019., стр.56.

⁴⁴ Према С. Прокоповић, 2019., 1996., стр.56.

ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ НА ПОСМАТРАНОМ ПОДРУЧЈУ

Јеврејско гробље

Јеврејско гробље у Нишу је један од најдрагоценијих докумената о историји Јевреја на овим просторима, њиховој религији, традицији као и односу са другим културама. Гробље се налази, на простору између улица Ивана Милутиновића и Мраморске.

Овај део Ниша од средине 19. века познат је под именом Сточни трг. Површина гробља је 32 ара. Са две стране оивичено је фабрикама „Инис“ и „Техномаркет“, а са остале две ромским насељем, које се временом проширило и на само гробље, тако да је овај део гробља неприступачан. У делу изван ромског насеља, евидентирано је преко сто педесет споменика, док су остали у насељу. По казивању нишких Јевреја овде је сахрањено преко хиљаду људи. За време Турака ту су сахрањивани и Јевреји из Прокупља, с обзиром да су тамо били малобројни, па нису имали ни гробље, ни храм. Године 1965. забрањено је сахрањивање на овом гробљу, тако да су најмлађи споменици из прве половине двадесетог века.

Оно што је познато, из скромних извора, је да су Јевреји били становници Ниша још у доба Римљана. Из периода средњовековне Србије, такође нема много података о њима. Помињу се у белешкама путописаца Ханса Дерншвама (1553.), Стефана Герлаха (1573.), Рајнолда Рубенауа (1587.), као и Хенриа Бланта, који је пролазио кроз Ниш баш у време када су Јевреји прослављали суботу и забележио да је за време прославе разговарао са неколико рабина. За Јеврејску општину се зна од 1695. године, када су се Сефарди овде доселили у већем броју. Сваки Јеврејин је био члан општине, а свака општина је имала свог рабина. Јеврејска општина представљала је институцију која је бринула о потребама својих чланова, остваривању социјалне и правне заштите, као и очувању сопствене традиције. Око 1879. године општина је бројала деветсто, а 1939. године триста чланова, већ уочи априлског рата 1941. године имала је преко сто јеврејских породица са око триста шездесет чланова. Уласком Немаца у Ниш, дошло је до великог страдања Јевреја и уништења ове општине. Јеврејска махала налазила се у центру града, на левој обали Нишаве између тврђавског и железничког моста.

Према другим непровереним и оскудним изворима, у Нишу су постојала још два јеврејска гробља, и то једно у близини цркве Св. Пантелејмона у данашњем насељу Пантелеј, а друго на простору данашњег Трга ослобођења, у непосредној близини Јеврејске махале. Постоји податак да је Јеврејско гробље на „Сточном тргу“ у Нишу, најстарији јеврејски споменик у

Србији (18.век). међутим, ако је ово било једино гробље у Нишу у коме су сахрањивани Јевреји, а наведени извори путописаца тачни, онда је његова старост много већа.

На Винтеровом урбанистичком плану Ниша из 1878. године, као и на аустријским и италијанским картама, ово место обележено је као једно од турских гробаља, а да при том јеврејског гробља нигде нема. На основу тих података стиче се утисак да Јевреја у то време у Нишу није било, што свакако не одговара истини.

Старост овог гробља потврђују и сачувани надгробни споменици. Предпоставља се да се према јеврејским обичајима на овом гробљу можда налази *гениза* - гробно место са писаним документима о нишким Јеврејима. Преостали гробови у делу гробља изван ромског насеља, којих је око сто педесет, постављени су у скоро правилним редовима и оријентисани у працу југоисток-северозапад. Највећи број надгробних споменика је у облику плочастих саркофага, димензија у просеку 180 x50 цм. Најчешће су од пешчара и кречњака, с обзиром да је мајдан кречњака био у масиву изнад оближњег села Хум. Међу откривеним и евидентираним споменицима највећи број је у облику плочастих саркофага, међу којима разликујемо старији тип (18. и прва половина 19.века) и новији тип (друга половина 19. и почетак 20. века). Старији споменици су груписани у северозападном делу гробља. Грубо су клесани у сизи и кречњаку. Имају облик плићих саркофага, а чине их две плоче од којих је доња шири и дужа око 15-20 цм, са удубљењем за горњу плочу. Горња плоча је у облику полуваљка са заравњеном доњом страном, са епитафима или без њих, затим равна са средишњим испупченим делом у виду правоугаоника, тордиране траке и змије, равна без детаља и равна са уклесним украсима. Најчешћи украс је: полулопта, звезда, руке, стилизована престава која подсећа на кућу или можда храм, розета, змија, тордирана и изломљена, цик-цак линија, квадрат, чемпрес... Новији споменици (друга половина 19. и почетак 20. века) облика дубљих саркофага су у североисточном и источном делу гробља. Клесани су у кречњаку и белом мермеру, са епитафима на хебрејском језику. Надгробни споменици са хоризонталном и вертикалном плочом или стелом постављеном под првим углом поодизани су средином 20. века, а налазе се у источном делу гробља, од средине према ободу. Клесани су у кречњаку и белом мермеру. Украшени су биљним мотивима, ређе геометријским, затим вазама, стубићима, бакљама, рукама (које благосиљају) Давидовом звездом... Епитафи су на хебрејском језику а често и двојезични. Међу старијим споменицима има само неколико примера са уклесаним епитафима и то на хебрејском, али до данас нису преведени. Крајем 19. века и у првој половини 20. века уобичајено је клесање епитафа. Најмлађи су двојезични на хебрејском и српском језику. Епитафи садрже основне податке о покојнику, као и податке

о онима који подижу споменик. Има и примера на којима су уклесани стихови из *Танаха*, што није реткост и на другим јеврејским гробљима.

У другом делу гробља, међу ромским кућама, налази се скромнија приземна зграда, некада јеврејска капела.

Украси

Као и код других народа и цивилизација, обележавање гробног места масивним каменим спомеником и уклесавање украса или одређеног симбола указује на потребу да се покојник сачува од заборава, заштити, као и да се назначи његов статус у овоземаљском животу. Посебна одлика јеврејске уметности је нефигуративност. Међутим, иако је познато да Мојсијеви закони не дозвољавају фигуралне представе, ипак је у одређеним историјским приликама и под одређеним условима било изузетака. Карактеристични украси на споменицима јеврејског гробља у Нишу су: полулопта, розета, круг, змија, тордирана трака, цик-цак линија, стилизована представа која подсећа на кућу са двоводним кровом са полулоптом на врху, цвет, палма, винова лоза, Давидова звезда... богатство представа симболичног садржаја на овим споменицима представља широко поље за проучавање културе и традиције јеврејског народа, као и односа и веза са другим народима у чијем су окружењу живели. Неки од декоративних елемената који се овде јављају представљају универзалне симболе, присутне у различитим историјским периодима код разних народа. Аналогије треба тражити у египатској, сиријској, асирској, грчкој, римској и византијској уметности. Такође, уочавају се и сличности на ширем подручју Балкана, што никако не умањује оригиналан, аутентичан приступ у јеврејској интерпретацији ових симбола.

Међу најстаријим надгробним споменицима је двадесетак, груписаних у северозападном делу Јеврејског гробља, са орнаментима у облику полулопте, чији су број (од две до десет) и распоред различити на сваком споменику, тако да се не може уочити правилност. Полулопте су у српском народу познатије као „јабуке“, представљене су и на средњовековним каменим заветним и гробљанским крстовима, на читавом подручју Србије. Поред полулопти, као соларни мотиви јављају розете и кругови. Симболичка представа сунца – вечне светлости присутна је и у кабали, где је светлост мушка сфера, док је посуда супротан принцип – женска сфера. Самим тим космички простор је савршена „посуда“ испуњена светлошћу.

Код већег броја старијих споменика, груписаних у северозападном делу гробља, уклесане су змије. Представљене су стилизовано, изломљеном цик-цак линијом али и тордираном

траком, или реалистички са приказом главе, неке и отворених уста из којих вири језик. Јављају се на равним и заобљеним површинама, саме и у комбинацији са другим симболима: полулоптама, уписаним квадратима... Добро је позната вишеструка симболика змија код многих народа, па и код Срба. По мишљењу, истраживача јеврејске уметности, змије као и полулопте представљају изузетно редак украс на јеврејским надгробним споменицима.

Руке, тачније шаке, карактеристичан јеврејски симбол, означавају Левија. Јављају се како на најстаријим споменицима, тако и на оним из двадесетог века. На старијим су шаке (које се сусрећу) постављене у облику квадрата са пет линија које представљају прсте, тако да подсећају на наиван дечији цртеж. На новијим споменицима приказ шаке је реалистичнији. Изузетно је занимљив споменик облика плитког саркофага, у чијем је доњем делу на оба краја по једна полулопта, а изнад такође у виду испупчења, приказ налик кући или храму са двоводним кровом којој се на врху завршава трећом полулоптом. Попречном шрафираном траком у средишњем делу овај простор је визуелно подељен на два дела, и то горњи у коме је од врха до горње ивице траке уклесана цик-цак линија, док је у доњем такође приказ куће или храма, с том разликом што се овде двоводни кров не завршава полулоптом.

Најзаступљенији орнаменти на новијим споменицима су Давидова звезда – традиционалан јеврејски симбол, а затим и биљни орнаменти, најчешће палма, чије се гране употребљавају за време култних обреда и празника *Лулав*. Палмине гране су и на једном старијем споменику (крај 18. и почетак 19. века) у другом делу гробља.

Стање

Јеврејско гробље, један од малобројних јеврејских споменика у Нишу, дугогодишњом општом небригом доведено је у изузетно лоше стање. У северном делу гробља је, ромско насеље збијеног типа, а неки надгробни споменици коришћени су за поплочавање дворишта и пролаза, у ентеријеру или су узидани у темеље ромских кућа. Капелу са гробом нишког рабина Рахалима Нафигалија Гедаље, Роми данас користе као култни објекат. Други део гробља до недавно је коришћен као сметлиште. На супротној страни, оградни зид висине 4 метра фабрике „Инис“ подигнут је на гробљу, тако да су споменици у том делу уништени. Током 2004. године, спроведена је акција чишћења гробља. Уклоњено је ђубре и дивље растиње, поравнат терен, постављена капија, а око слободног дела гробља и привремена жичана ограда. Приликом равнања терена у најстаријем делу гробља, откривено је око четрдесет споменика од сиге, који се до тада нису видели, као и више делимично укопаних надагробних споменика.

На основу предлога Завода за заштиту споменика културе у Нишу, Јеврејско гробље⁴⁵ данас има статус заштићеног културног добра – знаменитог места (Одлука Владе РС 05 БРОЈ 633-8864/2007 ОД 27.12.2007. СЛ. ГЛ (126/07).

Зону заштите чине катастарске парцеле 6210/1, 6210/2, 6215/3, КО Ниш у државној својини, а заштићеу околину катастарске парцеле број: 6209/4, 6210/1, 6210/2, 6211/1, 6215/1, 6215/2, 6215/3, 6215/4, 6215/5, 6235/1 и 6235/2, КО Ниш у државној својини. *(Од тренутка доношења Одлуке о заштити, дошло је до препарцелације овог подручја и до промене бројева катастарских парцела. Овде наведени бројеви фигуришу у Одлуци о заштити.)*

Како простор Јеврејског гробља није до краја истражен, у будућности треба предвидети најпре активности на истраживању овог подручја, а **тек након тога могу бити дефинисани услови за предузимање мера заштите које ће издати Завод.**

Претпоставка је да се у простору ширине 30м око катастарских парцела: 6210/1, 6210/2 и 6215/3, налазе неоткривена гробна места и у ту сврху треба предвидети следеће активности:

- Уклањање објеката, са поменутих парцела и из претпостављене зоне, чиме би се омогућило истраживање овог, тренутно неприступачног, дела гробља.
- Затим, извршити археолошка и етнолошка истраживања (по посебном пројекту археолошких ископавања, који израђује овлашћена институција: надлежни Завод, Археолошки институт....) **након којих ће се створити услови за свеобухватније сагледавање овог простора и прецизније опредељење како представити и даље чувати ово културно добро (пресељење у границама заштићеног знаменитог места или заштита на лицу места и који видови).**

Након истраживања треба:

- Утврдити границе Јеврејског гробља, оградити га са свих страна (поставити капију, улаз, са северне стране), поставити расвету и информативне табле са подацима о знаменитом месту;
- Извести конзерваторско - рестаураторске радове на споменицима;
- Хортикултурално и комунално опремити простор; уређење и редовно одржавање;
- Успоставити чуварску службу или поставити водео надзор.

⁴⁵ прилог бр.3 - одлука о заштити и зона заштите

На осталом простору, знаменитог места „Јеврејско гробље“, ван зоне од 30м важе опште мере заштите:

- Не смеју се изводити никакви радови, који могу променити садржај, природу или изглед НКД, без претходно прибављених услова и сагласности надлежног завода за заштиту споменика културе.
- Власник, корисник, или други субјект који по било ком основу располаже непокретним културним добром, или добром под претходном заштитом дужан је да га чува и одржава с'пажњом тако да не дође до оштећења или уништења његових споменичких својстава. Није дозвољено да се руши, раскопава, преправља, презиђује, прерађује, или да се изводе било какви други радови који могу променити изглед и вредност културног добра без претходно прибављених посебних услова и сагласности надлежног Завода.
- Није дозвољено оштећење или уништење археолошких налаза
- Није дозвољено неовлашћено прикупљање археолошких налаза
- Инвеститори су дужни да пројектом обезбеде и предвиде трошкове за стални археолошки надзор земљаног ископа
- Археолошко праћење земљаних радова се обавља на читавом простору парцеле која припада инвеститору.
- За потребе сталног археолошког праћења земљаних радова, ангажује се територијално надлежна установа заштите културног наслеђа или научна установа која се бави археолошким истраживањима чији је оснивач Република Србија или јединица локалне самоуправе,
- Ако се у току извођења радова наиђе на археолошка налазишта или археолошке предмете, извођач радова је дужан да одмах, без одлагања прекине радове и обавести Завод за заштиту споменика културе Ниш и да предузме мере да се налаз не уништи и не оштети и да се сачува на месту и у положају у коме је откривен.
- Ако се у току извођења радова наиђе на археолошко наслеђе, инвеститор је у обавези да обезбеди средства за археолошка истраживања, заштиту, чување, публиковање и презентацију археолошког наслеђа у зони која је угрожена планираним радовима, као и археолошко праћење извођења земљаних радова.
- **Трошкове** археолошког праћења радова, заштитних археолошких истраживања, заштите, чувања, публиковања и излагања културних добара, све до предаје на трајно чување овлашћеној установи заштите, **сноси инвеститор**;
- Подносилац захтева је дужан да стручној екипи Завода омогући присуство приликом реализације пројекта ради провере да ли се радови обављају у складу са издатим условима;
- Подносилац захтева дужан је да благовремено, а најкасније 30 дана раније, обавести Завод о почетку извођења радова;
- Подносилац захтева дужан је да благовремено достави комплетну документацију о спроведеним истраживањима Заводу за заштиту споменика културе Ниш

Преглед индустријских и осталих објеката уз стилску и функционалну анализу

Као што је већ речено, разматрано подручје, колоквијалног назива, „Стари Вулкан” чине две архитектонско-функционалне целине. У првој су остаци некадашње фабрике гума ”Вулкан”, а у другој, објекти у којима су се одвијале производне делатности фабрике коже ”Ђука Динић”. У предратном и у периоду непосредно после Другог светског рата, Фабрика коже и фабрика гуме ”Балкан” односно ”Вулкан”, су пословале у симбиози, са заједничком производњом. Због тога се њихова локација у неким изворима, мапама и урбанистичким плановима назива ”Стари Вулкан”⁴⁶. (Fig. 19)

Fig. 19, Подручје ”Старог Вулкана” чине две архитектонско-функционалне целине; остаци некадашње фабрике гума ”Балкан”, односно ”Вулкан” (”Стари Вулкан”, Објекат 3) и фабрике коже ”Ђука Динић” (Објекат 1 и Објекат 2). Фото: ЗЗСК Ниш, стање на терену 2023.

а. Зграда Фабрике гума ”Вулкан”, наследница некадашње Фабрике гума ”Балкан”, налази се на левој обали Нишаве, низводно у односу на центар града, у непосредној близини железничког моста. Тренутно стање на преизграђеној парцели је такво да постојеће грађевине, без обзира на време изградње и њихово стање, њу чине затвореном⁴⁷.

⁴⁶ погледати цртеж бр. 1 у графичким прилозима (извор „Геосрбија“)

⁴⁷ Према С. Прокоповић, ”Стари Вулкан”, 2019, стр. 39, Фабрика (на слици Стари Вулкан- Објекат 3 са димњаком) је у тренутку изградње била слободностојећи објекат. После Другог светског рата, 1948., на истој парцели изграђена је административна зграда спратности П+2. У приземљу си биле амбуланта, кантина, менза, друштвени клуб, на спрату канцеларијски простор. Данас је ова зграда у веома лошем стању. Она у већем делу затвара визуру са улице према грађевини са димњаком (Стари Вулкан- Објекат 3) која је предмет ове студије.

Грађевина са индустријским димњаком ("Објекат 3") позиционирана је централно на парцели, визуре према њој отворене су само из правца реке, улице Симе Матавуља и споредне улице Гумарске. Архитектонски пројекат по коме је саграђена још увек није пронађен, нити се зна ко је аутор пројектног решења. У доступној литератури фигурише податак да је поменути целина зидана од пуне печене опеке почетком 20.века (највероватније 1906.год.) за потребе Парног млина "Константин". Од кад је нишки индустријалац Василије Милојковић откупио поменути млин, зграда са димњаком коришћена је за потребе Фабрике гума "Балкан". Непосредно после краја Другог светског рата, 1945.год, "Балкан" је конфискован од претходног власника и у потпуности прешао у државну својину. Као такав, под именом Фабрика гуме "Балкан", а затим Фабрика гуме "Вулкан", објекат је, у оквиру комбината "Ђука Динић", или аутономно, активно радио све до почетка 21.века. (Fig. 20-22) Према типоморфолошким карактеристикама зграда Фабрике гума "Вулкан" представља вишеспратни индустријски објекат. Чине је приземље, три етажеске и таван (Пр+3+Та). Визуелно је карактеристична по фасади од црвене опеке са ритмично распоређеним прозорским отворима. Наглашени су пиластери са сегментним луковима на последњој (поткровној) етажи. Зграда је зидана у масивном систему, од пуне опеке. Дебљина зидова у приземљу је преко 90 цм, а смањује се на вишим спратовима. Спољашњи видљиви пиластри окрућују масивне зидове. Вертикална комуникација се одвија бетонским степеницама које се данас налазе на месту на коме су некада, највероватније биле дрвене.

Изнад тавана, на дрвеној конструкцији, до ког воде бетонске степенице, је коси двоводни кров, са нагибима у правцу подужних страна габарита. Кровни покривач је салонит, којим је некој од реконструкција замењен првобитно постављени глинени цреп. Симетричност је наглашена четвороводном масом у виду кубета (кула над степеништем), која кров дели на два једнака дела и у визуелно-архитектонском смислу наглашава и естетски обликује читаву зграду.⁴⁸

Основа је складних пропорција, дуже стране према оси север-југ. Оваква оријентација омогућила је експозицију дужих фасада према источном и западном светлу.

Успостављање хронологије архитектонских интервенција које су се током експлоатације објекта дешавале извршено је поређењем графичких прилога сачуваних у Историјском архиву Ниш (на коме су приказани попречни пресек објекта и изгледи северне и јужне

⁴⁸ Сличан опис наведен је у Евиденционом картону бр. 30, Стари млин "Константин" потом Фабрика гума "Балкан", ЗЗСК од 16.08.1996, 13.06.1997.

фасаде – изгелди са југозапада и североистока) са тренутним стањем објекта, као и детаљном анализом конструкције на терену. Реконструкција је подразумевала:

- Промену целокупне међуспратане конструкције која је изворно (највероватније) била дрвена⁴⁹ новом бетонском међуспратном конструкцијом дебљине бетонске плоче д~20 цм. Централно позиционирани бетонски стубови носе новопроектване бетонске попречне и подужне греде дебљине 30-54 цм.
- Проширивање прозорских отвора. Првобитна димензија прозора може се реконструисати на основу сачуваних, прозора, у поткровљу и на забатном зиду. Ширење прозорских отвора узроковало је и уклањање зиданих солбанака и зиданих лучних натпрозорника. Дрвени и метални, прозорски оквири и крила, замењени су бетонским.
- Затварање, зазидавање, улаза у објекат, што је доказиво лучним надвратницима који су још увек видљиви на фасадама.
- Извођење бетонског двокраког степеништа које се и данас користи.
- Извођење бетонских натпрозорника, са унутрашње стране, тако да су слабо уочљиви на фасадним површинама.
- Малтерисање целокупног ентеријера, свих зидова, таванице и греда. Постављање савремене ВиК инсталације. (Fig. 23-24)

Архитектонски поступак примењен при обликовању зграде од црвене опеке и индустријског димњака типичан је за индустријске зграде из периода краја 19. и почетка 20. века. Оваква су решења често примењивана у добу после ослобођења од Османске империје, у њима се огледа тежња за модернизацијом и просторним преобликовањем Ниша по узору на Европске градове.

На данашњој парцели Фабрике гума "Вулкан" се, осим поменуте зграде од црвене опеке и карактеристичног индустријског димњака, који су евидентирани 1987. год. од стране ЗЗСК Ниш као објекти са споменичким својствима, налази више грађевина без значајних историјских и архитектонских вредности.

⁴⁹ Пресуда Среског народног суда за град Ниш ...на дан 21.11.1945. извештај о непокретној имовини

Fig. 20-22, Централна грађевина фабрике гума "Вулкан" (Објекат 3) са димњаком, поглед на североисточну фасаду из правца Нишаве, поглед на југозападну фасаду из Гумарске улице, и југоисточна фасада, поглед из атријума; стање на терену уснимљено у новембру 2023., Фото: ЗЗСК Ниш, 2023.

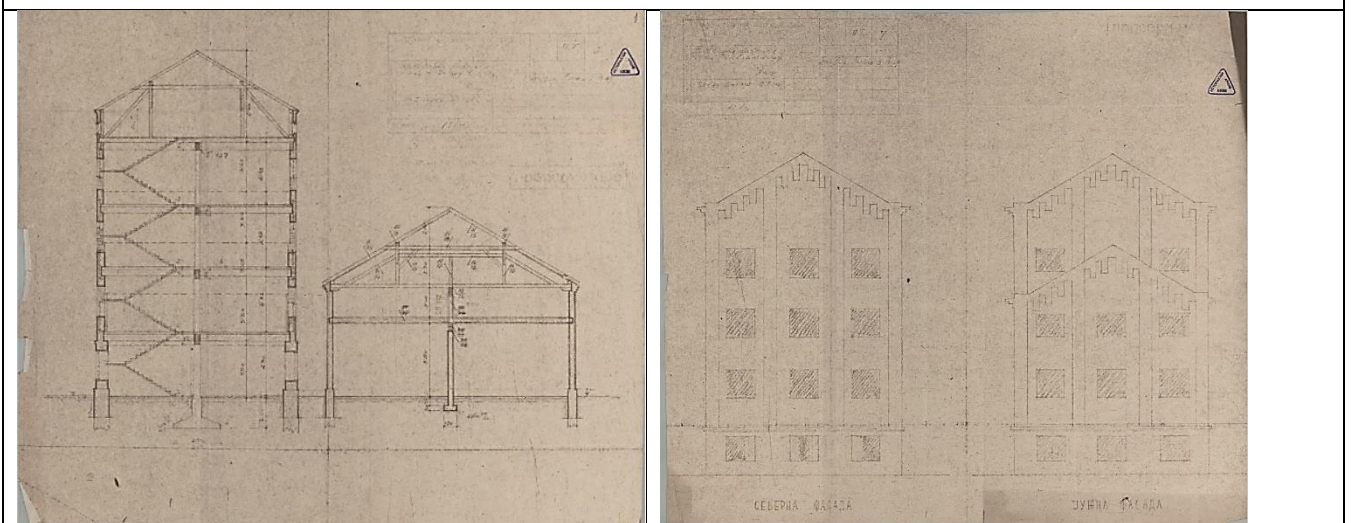

Fig. 23-24, Пресек кроз главну и помоћну зграду, Фасадни изглед са северне и јужне стране. Историјски архив Ниш

б. Фабрика коже „Ђука Динић“, наследница Фабрике коже Нишке трговачке банке

Налази се на левој обали Нишаве, у непосредној близини Фабрике гума ”Вулкан“.

На парцели се налазе две, историјски и архитектонски, врло значајније грађевине, настале у периоду пре Првог светског рата, највероватније око 1910. год, када је ”Фабрика коже Нишке трговачке банке”, један од пионира кожарске индустрије у Нишу, била једна од најмодернијих фабрика тог типа на Балкану. У каснијим периодима ове грађевине су архитектонски модификоване. (Fig. 25)

Према типолошко-морфолошким карактеристикама поменути грађевине су вишеспратни индустријски објекти, као и зграда Фабрике гума ”Вулкан”, визуелно карактеристични по фасади од црвене опеке са ритмично распоређеним прозорима.

Објекат 1 се налази у дну парцеле, у њеном југозападном делу. Чине га приземље и две пуне етаже (Пр+2). Северна фасада је проширена анексом са приземљем и четири етаже, који је у највишем, средишњем делу, обликован попут куле. У кули је смештена вертикална комуникација, санитарни чвор, канцеларије и стамбени простор на највишој етажи.

Објекат 1 је дужом страном оријентисан у правцу исток-запад. Приземље је у односу на ниво терена укопано ~80см. Чини га отворени простор, без преграда. Носећи стубови су дрвени, ојачани бетоном, распоређени у два реда средишњим делом приземља. Они носе примарне и секундарне греде. Међуспратна конструкција је дрвена. Димензија дрвених стубова на првом и другом спрату су ~20x20см.

Комплексни вишеводни кров ношен је дрвеном конструкцијом. (Fig. 26-28)

Објекат 2 чини приземље, једна пуна етажа и поткровље (Пр+1+Пк). У основи се састоји од три међусобно повезане грађевине. Детаљна анализа архитектонских карактеристика указује на вероватноћу да је средишњи корпус интерполиран између две постојеће зграде истог правца пружања, исте фасадне линије и исте ширине основе.

Објекат 2 се пружа се у правцу северозапад-југоисток, својом североисточном фасадом окренут је ка Нишави.

Дводни кров (са нагибима у правцу подужних страна габарита) је на дрвеној конструкцији. (Fig. 29-31)

Fig. 25, Комплекс Фабрике коже "Бука Динић" са назначеним објектима од историјског и архитектонског значаја (Објекат 1 и 2), стање на терену уснимљено 2014., Фото: ЗЗСК Ниш, 2014

Fig. 26-28, Део комплекса Фабрике коже "Бука Динић", Објекат 1, стање на терену уснимљено 2014. и 2023., Фото: ЗЗСК Ниш, 2014, 2023.

Fig. 29-31, Део комплекса Фабрике коже "Бука Динић", Објекат 2, стање на терену уснимљено 2014 и 2023., Фото: ЗЗСК Ниш, 2014, 2023.

Анализа стања разматраних грађевина

Сва три разматрана објекта одликују сличне архитектонско-конструктивне карактеристике. Због вишедеценијског неодржавања они делују запуштено у многим сегментима градње, било да су у питању конструктивни или декоративни елементи. Деловање атмосфералија и интервенција око прозора и врата, допринело је појави прлина и пукотина (на фасадним површинама, које нису конструктивне природе), трагова осипања опека и запуштености фасадних површина. Објекти су и даље у стању очуваности, таквом, да је могуће да се кроз анализу очуваних елемената реконструишу недостајући делови фасаде. Посебно су угрожени дрвени елементи, од кровне конструкције која је на појединим местима због оштећеног кровног покривача потпуно пропала, преко међуспратне и степенишне конструкције, до дрвених делова унутрашње и спољне столарије. Овакво стање крова условило је и пропадање кровног покривача на готово свим сагледаним површинама, док је кровна и фасадна лимарија готово сасвим изгубила своју функцију.

Армирани бетон представља доминантни материјал носећих елемената и као такав чини да је конструкција у највећем делу стабилна. Коначни закључак о стању конструкције и унутрашњих инсталација и потенцијалу за њихово коришћење у сврхе пренамене зграда, морао би да буде донесен по изради додатног, детаљног елабората, пројекта реконструкције и ревитализације у складу са новом наменом. (Fig. 32-44)

Будућним плановима треба, обавезно, сагледати поменута три објекта и њихово уклапање у савремене животне потребе.

Објекте треба сачувати у постојећим висинским габаритима, без промене спратности, стим што је могуће предвидети доградње (или изградње нових објеката), бочно по ужој страни. Дограђени објекти не смеју бити веће спратности (висине) од основног објекта и треба да су „транспарентни“ како би се сагледавале бочне фасадне површине основног (старог) објекта. Ове доградње треба темељно анализирати и усагласити са Заводом.

Новопроекттовани објекти морају бити удаљени од поменутих објеката за минимум 1Н, тј. за једну висину вишег објекта (постојећи или новопроекттовани, мерено до слемена). Фасадне површине морају се рестаурирати у складу са изворним стањем, а то значи „враћање“ отвора, (прозора и врата), који су промењени, проширени или зазидани у претходним реконструкцијама, у изворне димензије, са лучним надвишењима и украсима.

Будућа фасадна столарија може бити метална или дрвена (никако ПВЦ) са термо стаклима и према изворним „шемама столарије“. Унутрашњост објеката се може слободно адаптирати, санирати, реконструисати, без ограничења, применом савремених и/или традиционалних материјала.

Кровне равни покривати искључиво црепом у боји печене глине, без глазури (тип: Мала или Велика Кикинда, или сличан тип црепа неког другог произвођача).

Непосредно око ова три објекта формирати тротоаре мин ширине 1.5м и забранити (оне могућити), паркирање аутомобила и других возила у овој зони.

Прецизније мере и услови који ће се применити на објектима, биће одређени, касније, непосредно пре почетка пројектовања, након што инвеститор затражи услове од Завода и/или изради идејно решење.

Остали објекти на парцелама, могу бити реконструисани у складу са претходно изнетим мерама или срушени.

Fig. 32-36, Стање фасаде и унутрашњости централне грађевина са димњаком фабрике гума "Вулкан", стање на терену снимљено 2023., Фото: ЗЗСК Ниш, 2023.

Fig. 37-44, Стање фасаде и унутрашњости Фабрике коже "Ђука Динић", стање на терену снимљено 2014 и 2023., Фото: ЗЗСК Ниш, 2014, 2023.

МОГУЋНОСТИ РЕВАЛОРИЗАЦИЈЕ НЕПОКРЕТНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА

Могућност и значај пренамене грађевина са споменичким карактеристикама на простору ”Старог Вулкана”

Значај индустријског наслеђа, битног носиоца друштвених, техничко-технолошких и историјских вредности је евидентан, тим пре што је до недавно битан аспект идентитета града Ниша био утемељен на масовној производњи. Данас, када је град доживео економски пад праћен пропадањем бројних производних, индустријских, центара, као један од фактора визије локалног економског развоја препозната је култура, социјална заштита, омладина, спорт, информисање и едукација. (Таб. 1)

Таб.1, Визија развоја града Ниша, План развоја града Ниша за период 2021. – 2027, стр.278	
Култура	Град Ниш се сматра модерним Европским градом, који чува дух и традицију стечену вековима уназад, али и негује генерације младих уметника и креативних стваралаца, сарађујући са посленицима културе из целог света
Социјална заштита	Ниш је модеран и урбан град отворен за све људе, град у ком се сви осећају добродошло и у коме нема дискриминације
Омладина	Ниш 2027. године је модеран град задовољних, запослених, здравих и отворених младих људи, град који бележи тенденцију раста стандарда и квалитета живота
Спорт	Ниш је центар спортских такмичења и манифестација на југоистоку Србије и представља аутономни бренд у односу на остатак Србије
Информисање и едукација	Неформално образовање је добило своју улогу, а примена нових технологија има значајно место у животу и раду становништва
Извор података: https://investnis.rs/wp-content/uploads/2021/04/Plan-razvoja-GN-za-period-2021-2027.pdf	

Према Петим изменама и допунама ПГР подручја ГО Палилула - прва фаза "Сл. Лист Града Ниша", бр.106/2019⁵⁰ којим је обухваћено и подручје "Старог Вулкана", додељена му је намена пословања и трговине. С обзиром на његов историјски и градитељски значај, као и чињеницу да се у непосредном окружењу некада активне фабрике налази густо насељени квартал и административни део урбаног језгра града, овим је коригована одлука Генералног урбанистичког плана Града Ниша 2010-2025. год, да се на овом простору и даље одвија производна делатност. ⁵¹

⁵⁰ Карта намене површина, према Петим изменама и допунама ПГР подручја ГО Палилула - прва фаза "Сл. Лист Града Ниша", бр.106/2019

⁵¹ Љ. Јевремовић, 2022.

Ове индустријске грађевине, недвосмислено значајне јер су међу најстаријим сачуваним производним објектима у Нишу, архитектонских карактеристика типичних за време грађења, према Петим изменама и допунама ПГР подручја ГО Палилула - прва фаза, евидентирани су као део градитељског наслеђа које захтева додатне услове заштите.

(Fig. 45)

Простор "Старог Вулкана", као симбол својевременог прогреса значајно је сведочанство локалне историје и део градског и грађанског идентитета. Данас недоступан ширем грађанству, карактеристични ожиљак у градском ткиву, овај комплекс носи потенцијал јавног простора (Таб.2), отвореног и приступачног за посетиоце, који може бити једна од савремених опција за културни, туристички, образовни, спортски и свеукупно друштвени развој Ниша, у складу са важећом визијом Плана развоја града Ниша за период 2021. – 2027.

- **Јавна намена** комплекса или његових делова могла би бити музејска (било да је у питању потенцијално новооформљени Музеј индустрије или обезбеђивање просторија за смештај Народног Музеја Ниш са административним, изложбеним просторима и депоима), изложбена (намењена изложбама алтернативних уметника који унутар постојећих изложбених капацитета, тешко проналазе простор за промоцију, или зарад смештаја административних, изложбених простора и депоа Галерије Савремене ликовне уметности Ниш), центар за промоцију независне културне сцене у Нишу, простор за смештај атељеа креативних појединаца и група (који је нужно потребан, а већ деценијама није решен као горући проблем ствараоца Ниша), мултифункционални простор за манифестације (било да су у питању сајамска,

конференцијска, позоришна или биоскопска дешавања), образовно-истраживачки инкубатори, спортско-рекреативни центри... па све до угоститељских (ресторани, кафетерије, играонице...), трговачких (мултифункционални комерцијални центри) и осталих комерцијалних делатности (јавне гараже...) су само неке од могућности јавне намене.

- **Полу-јавна** намена комплекса подразумевала би могућност пренамене у индустријске и пословно-трговинске делатности (пословне канцеларије, co-working, изложбени салони...)
- **Приватна намена** комплекса или његових делова омогућила би формирање домова (за стара и онемоћала лица, за смештај студената...), вртића, смештајних капацитета у виду хотела и хостела и коначно, садржаја вишепородичног становања.

Набројане могућности су само неке од опција унутар препознатих концепата (Јавни-Полу-јавни и Приватни простор). С обзиром на то да је овде реч о три међусобно удаљена историјска објекта који су тренутно потпуно неискоришћена, значајне корисне површине, а атрактивне архитектуре, могуће је комбиновање наведених концепата. **У сваком случају треба имати на уму да поменуте зграде уз примењени одговарајући конзерваторски третман могу имати изванредну друштвену вредност и потенцијал да атрактивношћу садржаја утичу на ревитализацију целог подручја. Озелењавање комплекса би утицало на промену еколошке слике о некадашњем загађивачу, а самим тим и потенцијално оживљавање целог кварта.**

	Стратон (2005)	Јесен & Шнајдер (2003)	Даглас (2006)	Беренс (2011)
јавна намена	споменик музеј споменик културни садржаји	истакнути објекти простор за пионире спортске сале друштвени центри	споменик музеј индустрије уметничке галерије театар простори за маниф. спортски центар	култ. намена: музеј индустрије култ. намене: адаптибилне пренамене отворени простори - паркови
полу-јавна намена	индустрија комерцијалне (пословно- тргов.) намене	простор за пионире: радионице, атељен комерц. пренамене: пословање, трговина	индустрија пословне намене	комерцијални садржаји: пословање
приватна намена	домови, хотели становање	простор за пионире домови уметника станови	комерц. пренамене хотели, домови становање	комерцијални садржаји - становање
мешовита намена				
Таб.2: Могућности пренамене индустријских комплекса, теоретски оквир. ⁵²				

⁵² Према: Stratton, M. (2005). Industrial Buildings – Conservation and Regeneration. Taylor & Francis e-Library; Jessen, J., & Schneider, J. (2003). Conversions – the new normal. У С. Schittich, DETAIL – Building in Existing Fabric - Refurbishment, Extensions, New Design (стр. 10-21). München : Institut für internationale Architektur-

Могућност и значај примене конзерваторског третмана на грађевине са споменичким карактеристикама на простору ”Старог Вулкана”

Хитан конзерваторски поступак са циљем очувања интегритета Објеката 1, 2, 3, који су због својих историјских и архитектонских карактеристика препознати као значајни и сагледани овом студијом, недвосмислено би подразумевао темељиту реконструкцију и ревитализацију објеката.

У свим даљим акцијама конзервације, реконструкције и адаптације зграда за нову употребу било би нужно и неопходно поштовати принципе очувања изворног изгледа спољашње архитектуре, хоризонталних и вертикалних габарита, облика и нагиба кровова, свих конструктивних и декоративних елемената видљивих на фасади, оригиналних материјала.

Ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација на овде разматраним објектима са споменичким карактеристикама, уз забрану било каквих измена спољног габарита - ~~преразградње, доградње и надградње~~ нужно је како би се очувао интегритет и испоштовали принципи заштите непокретних културних добара. Унапређење свих инсталација, система за заштиту од грома и пожара знатно би допринео безбедоносном стандарду грађевина.

Током даље експлоатације слободних површина на парцелама на којима су Објекти 1, 2 и 3 неопходно је поштовати забрану грађења или постављања грађевина трајног или привременог карактера које својом наменом, габаритом могу угрозити или деградирати наведена непокретности са споменичким карактеристикама.

Из наведених разлога, свако ново пројектовање у непосредној близини Објеката 1, 2 и 3 и свака адаптација ентеријера наведених објеката мора бити обављена на основу посебних услова које ће прописати Завод за заштиту споменика културе Ниш.

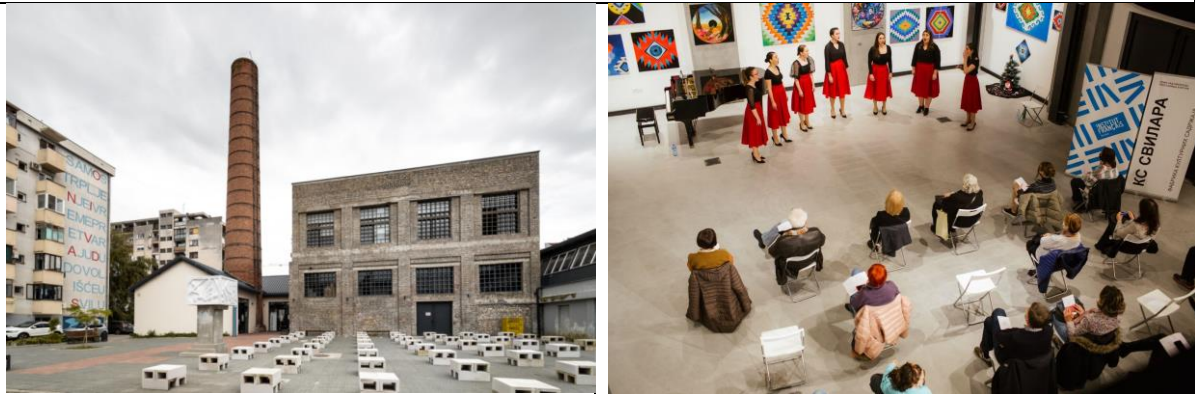
Dokumentation GmbH & Co. KG; Douglas, J. (2006). Building Adaptation. Woburn: Butterworth-Heinemann; Berens, C. (2011). Redeveloping Industrial Sites – A Guide for Architects, Planner and Developers. Hoboken, New Jersey, USA: John Wiley & Sons Inc. Делимично измењена табела. Опширније у: Љ. Јевремовић, 2022.

Осврт на примере одрживе валоризације индустријских целина у земљи и свету

Напуштени индустријски комплекси могу да наставе производњу. Производњу креативних идеја, културних садржаја, алата за подстицање друштвеног дијалога и боље свакодневице за грађане. Ово су само неки од примера:

СВИЛАРА, НОВИ САД. СРБИЈА

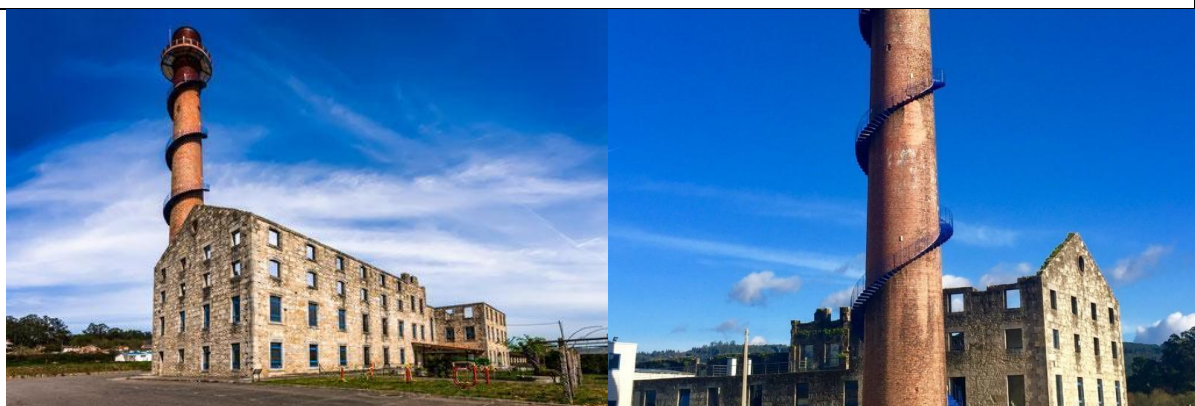
Културна станица са главном програмском шемом културног наслеђа.

Прва државна фабрика текстила у Војводини основана 1770. Данас је Културна станица Свилара део мреже од осам културних станица широм Новог Сада, јединственог модела културе у овом делу Европе, покренутог у склопу пројекта „Нови Сад – Европска престоница културе”. Ти простори (некадашња индустријска постројења, спортско наслеђе, месне заједнице и домови културе), међу којима је Свилара прва отворена као културна станица, су не само физички обновљени већ су стављени на располагање културним садржајима, укључујући и грађане и уметнике у стварању нових топонима града. Стара фабрика свиле, са својим препознатљивим димњаком, део је културног наслеђа Алмашког краја, који је 2019. проглашен заштићеном културно-историјском целином. Главна програмска тема Културне станице Свилара је управо културно наслеђе.⁵³

ШЕЋЕРАНА ГАЛЕГА. ПОНТЕВЕДРА. ШПАНИЈА

Вртић, Центар за старије особе, Кафетерија, Изложбена и концертна сала, Платформа видиковац.

Шећерана Галега је саграђена 1899.год. Производњом шећера бавила се до 1903.год. када је затворена због презасићености шпанског тржишта овом врстом робе. Димњак висине 65м и унутрашњег пречника од 3м и служи као видиковац. Главна зграда је четвороспратница димензија основе 95м са 20м. Данас је у њој смештен вртић, центар за смештај старих особа, изложбена и концертна сала и кафетерија.⁵⁴

⁵³ <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/4/19/put-od-svilene-bube-do-kulturne-stance-svilara>, 2023.

⁵⁴ <https://reindustrialheritage.eu/projects/azucarera-de-portas>, 2023.

ФАБРИКА ШЕЋЕРА. ПАРМА. ИТАЛИЈА

Концертна дворана. Сале за вежбање.

Аудиторијум Паганини настао је пренаменом производног комплекса саграђеног почетком 20. века у индустријском делу града, где је од 1899. до 1968. год. произвођен шећер. Некадашња фабрика шећера постала је фабрика звука. Фасада историјске грађевине чини шкољку унутар које је смештена концертна дворана са 780 седећих места, вежбаонице за музичаре, као и техничке просторије. Интегралним пројектом рестаурације и пренамене, аутора арх. Ренца Пијана, сачуван је и фабрички димњак висине 45 м. У складу са препорукама за озелењавање индустријских браунфилда, око концертне дворане налази се раскошни парк.⁵⁵

ПОГРЕБНО ПРЕДУЗЕЋЕ. ПАРИЗ. ФРАНЦУСКА

Центар за културну размену Санкатр (104). Биоскопи. Атељеи. Концертна сала. Изложбени простори. Продавнице. Ресторани. Кафетерије.

Центар културе Санкатр (104) настао је у процесу пренамене објекта Погребног предузећа у Паризу, саграђеног 1870. год. Грађевински комплекс се простире на површини од 26000 м². Метална конструкција са испуном од опеке и стаклених панела визуелно је обликована тако да у свему подсећа на индустријске зграде са краја 19. века. Године 2008, цео комплекс је рестауриран, надограђен у пренамењен у "Центар за културну размену". Укупне површине 36 000 м², од тога 25 000 м² употребног изложбеног простора, у њему се налазе 2 биоскопа са 200 и 400 седећих места, атељеи за 200 гостујућих уметника, изложбене сале, концертна сала, бројне радионице, продавнице, ресторани, кафетерије... Укупан пријемни капацитет објекта је 5000 посетиоца.⁵⁶

⁵⁵ <https://www.teatroregioparma.it/en/auditorium-paganini-2/>

⁵⁶ <https://www.104.fr>

ИНДУСТРИЈСКИ ОБЈЕКТИ ИЗ 19. И 20. ВЕКА РАЗЛИЧИТИХ НАМЕНА. ПРАГ. ЧЕКОСЛОВАЧКА

Стамбени и смештајни капацитети- Пројекат ”Лофти”

Пројекат Лофти представља успешну иницијативу да се појединачни индустријски објекти грађени крајем 19. и почетком 20.века конвертују у објекте вишепородичног породичног становања. Конзерваторски су третиране фасаде са споменичким карактеристикама и фабрички димњаци, док је унутрашњост у потпуности осавремењена како би се формирале стамбене јединице, које су често, ради искоришћења велике спратне висине, дуплекси.⁵⁷

ФАБРИКА КОЖЕ, ОДЕЉАК ЗА ЛАКИРАЊЕ. ИСТЕРВИЈК. ХОЛАНДИЈА

Становање.

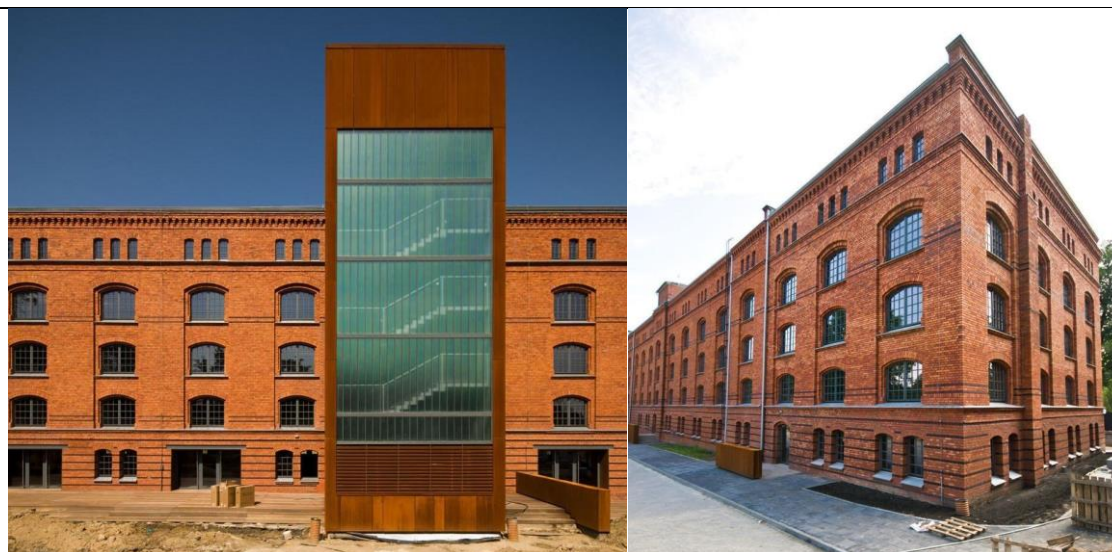
”Лакфабрик” је део бивше фабрике коже КВЛ, која је у прошлости била једна од највећих у Европи. У разматраној згради одвијао се процес бојења и лакирања коже. Године 2001. фабрика је престала са радом, производни комплекс је рестауриран у највећем делу, ре-дизајниран и пренамењен. ”Лакфабрик” је зграда која је прва добила нову функцију, претворена је у стамбени објекат. Цео комплекс је веома атрактиван и представља добар пример одрживе адаптације индустријског наслеђа.⁵⁸

⁵⁷ <https://www.lofty.cz>

⁵⁸ <https://www.dezeen.com/2019/07/01/de-lakfabriek-wenink-holtkamp-architecten-factory/>

ЖИТНИЦА. ГЛИВИЦЕ. ПОЉСКА

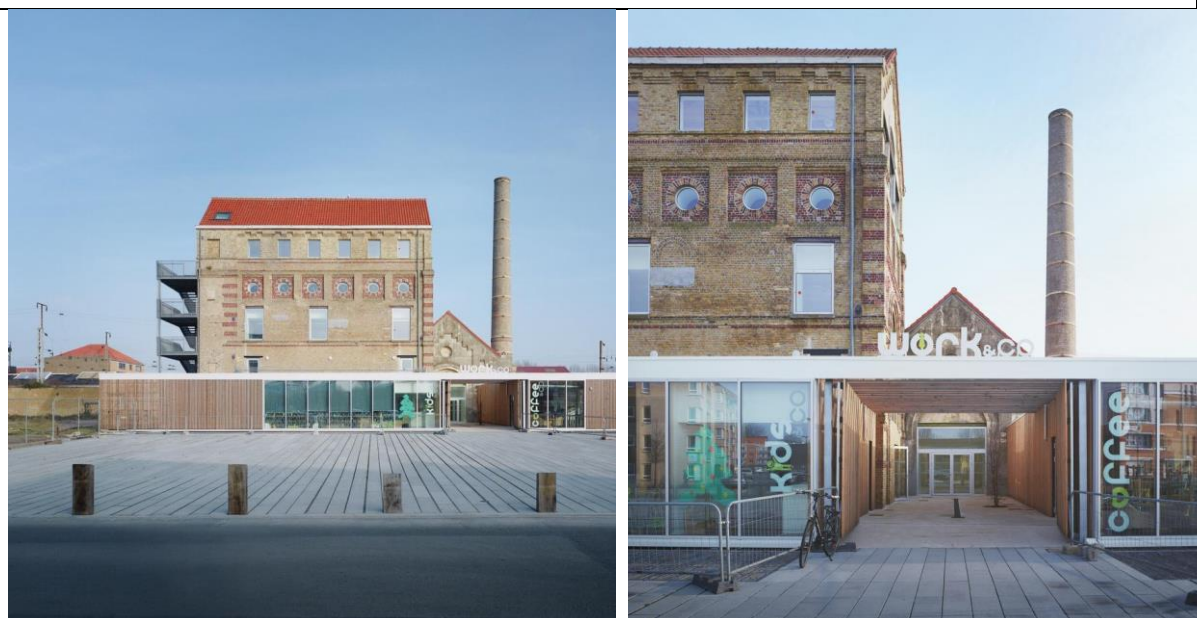
Становање.

Зграда некадашње житнице, грађена у периоду од 1892 до 1914.год. налази се у веома атрактивном делу Гливица, недалеко од историјског центра града и окружена зеленилом. Како је у питању непокретно културно добро, будући пројекат пренамене у функцију становања морао је у свему да буде у складу са правилима струке, тако да су фасада, конструктивни систем и сви вредни детаљи у ентеријеру у потпуности сачувани. Простор је преобликован тако да је формирано 30 стамбених јединица површине 79 до 320м².⁵⁹

СТАРИ МЛИН РИГОТ. ДАНКЕРК. ФРАНЦУСКА

Пословни простор. Конференцијска сала. Обданиште за децу запослених. Кафетерија.

Стари млин, саграђен 1928.год, се налази у индустријском комплексу близу фреквентних саобраћајница и железничке пруге. Објекат је осавремењен уз очување историјских карактеристика зграде. У њему је пословни простор, конференцијска сала, обданиште за децу запослених, кафетерија.⁶⁰

⁵⁹ <https://www.archdaily.com/36172/adaptation-of-former-granary-medusagroup>

⁶⁰ <https://www.archdaily.com/775491/old-mill-rigot-refurbishment-coldefy-and-associates-architectes-urbanistes>

СТАРИ МЛИН. БЕОГРАД, СРБИЈА

Конгресна дворана, ресторан, пословни простор, хотел

Парни млин који је у периоду између два светска рата био највећи и најнапреднији у Србији, основан је 1901. год. на тадашњем Топчидерском друму, под називом Парни аутоматски млин Првог акционарског лебарског удружења за прераду и продају хране у Краљевини Србији.⁶¹ Данас је главни објекат пренамењен у конгресну дворану, пратећи објекат у хол са кухињом и рестораном. На истој парцели су имплементирани и нови садржаји: половни простор и хотел.

СТАРА ЛУКА. СОЛУН. ГРЧКА

Ресторан и кафетерија

Ревитализација Старе луке у Солуну, која по површини захвата око 5% површине најцентралнијег градског језгра, започета је током 2014. године, а представља један од најзначајнијих инфраструктурних пројеката чија реализација још увек траје. У помоћним зградама некадашње луке данас су Музеј фотографије, бројне изложбене и административне функције. Један од најживотнијих простора је ресторан са кафетеријом смештен у зграду која је некада коришћена као складиште.⁶²

⁶¹ <https://www.newmill.rs/sr/istorija>

⁶² <https://www.espo.be/news/port-of-the-month-port-of-thessaloniki>

ПОСТРОЈЕЊЕ ЗА ПРERAДУ ЛАНА. ШРЕЗБУРИ. ЕНГЛЕСКА

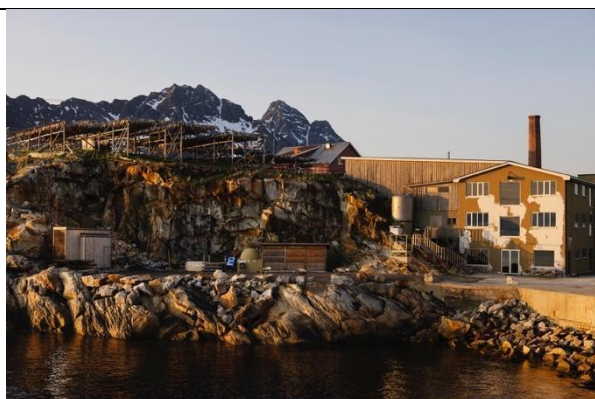
Објекат намењен едукацији (музеј), забави, заједничком раду и друштвеном предузетништву.

О овом Постројењу за прераду лана, саграђеном 1797.год, у литератури се говори као о ”претечи облакодера”. На овом објекту је први пут примењена конструкција од гвожђа, у то време нова технологија која је омогућавала бољу заштиту од пожара. Зграда је током целог периода експлоатације од изградње до 1987. год, са изузетком трајања Другог св. рата када је коришћена као касарна, била у функцији прераде лана. По обустави производне делатности фабрика је заштићена, реконструисана и пренамењена у објекат намењен забави, заједничком раду за око 360 корисника и друштвеном предузетништву. На приземљу су просторије у којима је кроз музејску поставку представљена прича о Млину, његовој улози у индустријској револуцији и историји архитектуре и градитељства.⁶³

ФАБРИКА ЗА ОБРАДУ ДРВЕТА. ХЕНИНСВАР. НОРВЕШКА

Смештајни капацитети- хостел

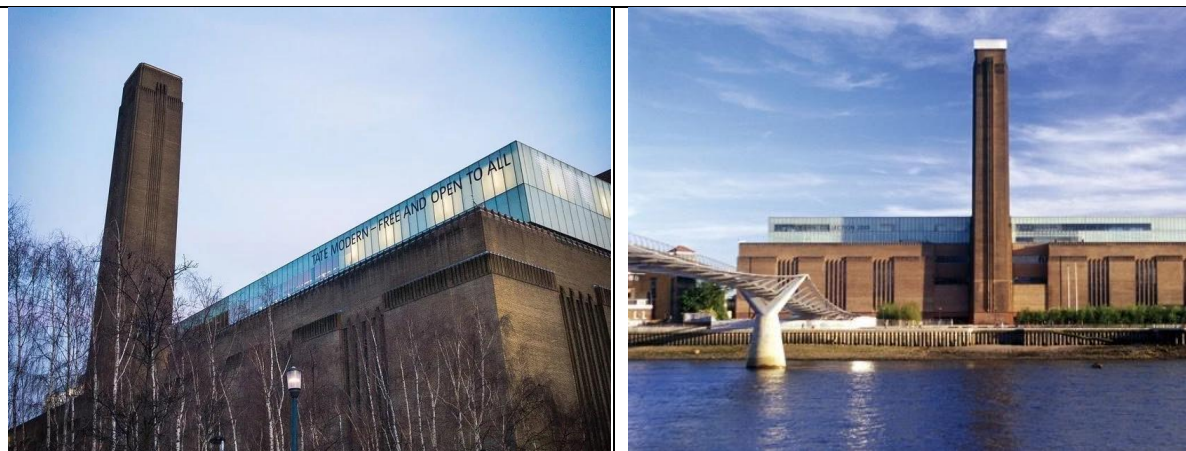
Фабрика за прераду дрвета отворена је 1940.год. По напуштању првобитне намене, грађевина је реконструисана уз очување споменичких карактеристика и пренамењена у хотел и културно седиште. Намера власника била је да осмисли место на коме би слободно време могло да се проводи у миру и добробити који доносе новоосмишљени садржаји- сауна, студио за јогу, кафетерија са пећи за пилу на дрва. На овом локалитету се данас одржавају фестивали музике и културе.⁶⁴

⁶³https://www.archdaily.com/1006022/shrewsbury-flaxmill-maltings-feilden-clegg-bradley-studios?ad_source=search&ad_medium=projects_tab

⁶⁴https://www.archdaily.com/1009874/trevarefabrikken-jonathan-tuckey-design?ad_source=search&ad_medium=projects_tab

СТАРА ЕЛЕКТРАНА НА НАФТУ. ЛОНДОН. ЕНГЛЕСКА

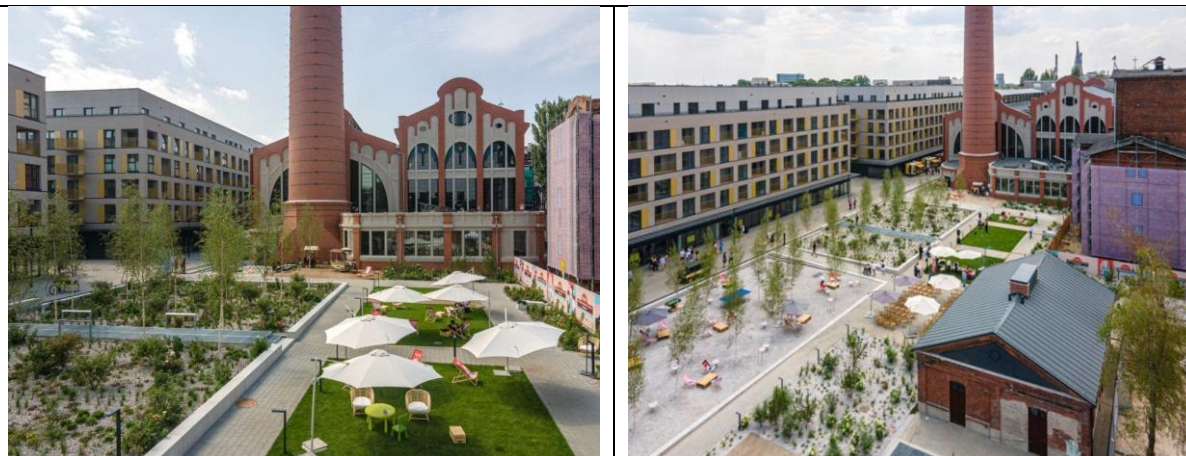
Галерија модерне уметности Тејт са изложбеним просторијама, депоима и осталим садржајима

На обали Темзе налазила се Стара електрана на нафту, саграђена у две фазе 1947 и 1963.год. Као таква функционисала је све до 1981.год. Главна сала са турбином, у којој су били генератори електричне енергије, до данас је сачувана у својој првобитној форми. По ревитализацији објекта у њему је смештена Галерија Тејт Модерн, у којој се чува, брине и излаже колекција међународне модерне и савремене уметности настале у периоду од 1900.год до данас. Комплекс је један од најпосећенијих туристичких атракција Лондона.⁶⁵

ФАБРИКА ТЕКСТИЛА. ЛОЋ. ПОЉСКА

Пројекат "Фузија"- становање, угоститељство, трговина, пословање

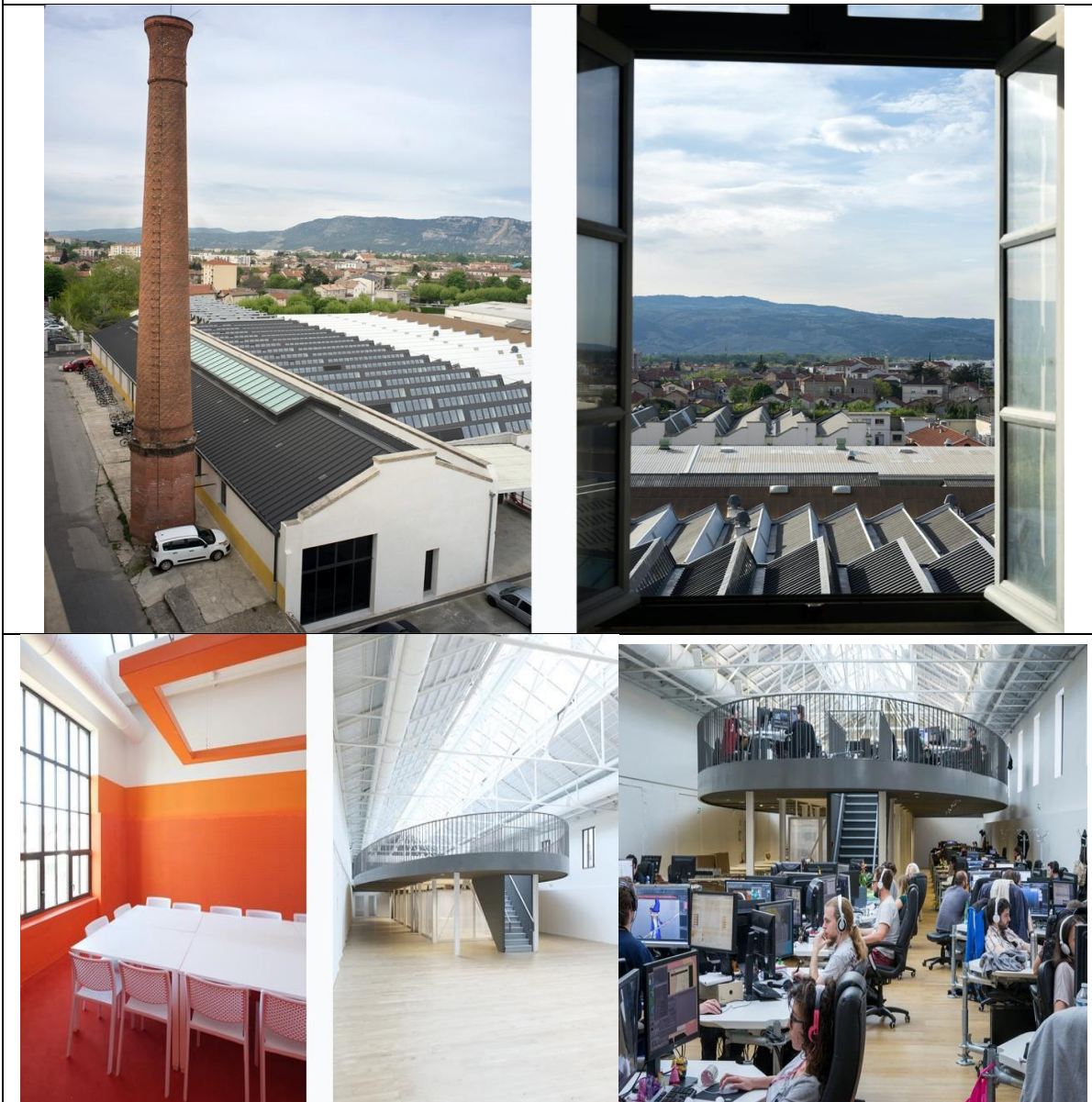

Пројекат Фузја у Лођу подразумева вишенаменску реконструкцију бивше фабрике текстила. Од 22 зграде на локацији, 17 су проглашене непокретним културним добрима. Стара електрана је реновирана, укључујући нове витраже израђене у оригиналном стилу и аутентичној технологији. Локалитет је мултифункционалан – продају се станови, а простор ће имати ресторани, продавнице и канцеларије.⁶⁶

⁶⁵<https://www.re-thinkingthefuture.com/rtf-fresh-perspectives/a1023-5-contemporary-examples-of-adaptive-reuse/>

⁶⁶<https://heritagetribune.eu/europe/industrial-heritage-reimagined-how-adaptive-reuse-can-change-our-society/>

ФАБРИКА ТЕКСТИЛА. ПАРИЗ. ФРАНЦУСКА
Простор за ствараоце у области филмске индустрије

Фабрика текстила у Паризу, саграђена 1855.год, је пословала веома кратко. Зграда је откупљена од стране државе и утврђена за непокретно културно добро. Године 2009. извршена је комплетна реконструкција и адаптација простора. У зграду су смештени заједнички простори за рад, сала за састанке и пројекције, ресторан и кафетерија. Нови корисници су независни ствараоци у области креативних индустрија, пре свега филмске уметности.⁶⁷

⁶⁷ <https://frameweb.com/article/the-story-of-a-bankrupt-textile-factory-continues-with-h2o-architectes>

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Ограничења методологије истраживања, нерешени проблеми и препоруке за даља истраживања

Количина овде представљених информација зависила је од доступности техничке документације и обима публикованог материјала који је, у оквиру примењене научне методологије, интерпретиран. Постојање малог броја ауторских фотографија условљено је тиме што је разматран релативно широк временски период, хронолошка целина од самог формирања фабричког круга и изградње првих објеката, када употреба фотоапарата није била широкопримењена, до доба када су фабричке зграде услед деловања зуба времена већ претрпела значајна оштећења и губитак архитектонских детаља.

Недостатак оригиналних архитектонских пројеката објеката грађених с почетка 20.века нас је приморао да током архитектонских истраживања тумачимо касније настале пројекте, остварене за потребе различитих надоградњи, унапређења инсталација...

Свесни велике вредности тачног препознавања тока производног процеса, а у покушају да се избегне предрасуда преписивања просторијама намене које оне нису имале, њихова функција, услед недостатка документације, најчешће није детерминисана.

Сазнања о којима је било речи у претходним поглављима не треба схватити као коначна, из разлога што ни резултати конструктивних анализа, архитектонских сондирања итд. нису коначна.

БИБЛИОГРАФИЈА

Списак коришћених библиографских јединица

- Андрејевић, Борисав, Споменици Ниша- заштићена културна добра од изузетног и великог значаја, Просвета, Ниш, 2001
- Андрејевић, Севделин, Економски развој Ниша од 1830. до 1946. године, Ниш, 1970.
- Вулканске новине, Ниш, 30.09.1983., Бр.9
- Генерални урбанистички план Ниша 2010-2015 (Сл. л. Града Ниша, бр. 43/11)
- Закон о културном наслеђу, Службени гласник РС, бр. 129/2021 од 28.12.2021. год, ступио је на снагу 5.1.2022 (Чл.3/3, Чл.3/4, Чл.17)
- Застава, Продаја фабрике кожа, 23.10.1925.
- Историја Ниша 2, Привреда Ниша, 1984
- Јевремовић, Љиљана, Нова намена као детерминанта у третману индустријских браунфилда – модели обнове и класификација, докторска дисертација, Ниш, 2022.
- Медведев, Михајло, Урбана традиција Ниша у планским приказима, Ниш, 2019
- Налед. Ревитализација браунфилд локација у Србији. Анализа правног оквира, примери најбоље праксе и препоруке за унапређење . Београд, 2016.
- Народно благостање бр. 21, трговински регистар од 23.6.1936.
- Одлука о утврђивању јеврејског гробља у Нишу за знаменито место, Службени гласник РС", број 126 од 28.12.2007.
- Прокоповић, Стојан, "Вулкан, 80 година Индустрије гума у Нишу", Ниш, 2019.
- Просторни план административног подручја Града Ниша (Сл. л. Града Ниша, бр. 45/11)
- Симеоновић, Драгољуб, Енциклопедија Ниша. Привреда, Градина, Ниш, 1996.
- Сл. Лист града Ниша, бр.111/2012, 90/2015 и 136/2016
- Стојанчевић, Владимир, Један Американац, српски добровољац у рату Србије с Турском 1877/78. године, Зборник Историјског музеја Србије, Београд: Историјски музеј Србије 1986, 93-96.
- Banović V., Kresal F., Ramljak I., Ristović Lj., Tekstilci Jugoslavije, Novinsko - izdavačko preduzeće Republika, Zagreb, 1966, str. 574-577
- Berens, C. (2011). Redeveloping Industrial Sites – A Guide for Architects, Planner and Developers. Hoboken, New Jersey, USA: John Wiley & Sons Inc.
- Douglas, J. (2006). Building Adaptation. Woburn: Butterworth-Heinemann
- Jessen, J., & Schneider, J. (2003). Conversions – the new normal. У С. Schittich, DETAIL – Building in Existing Fabric - Refurbishment, Extensions, New Design (стр. 10-21). München : Institut für internationale Architektur-Dokumentation GmbH & Co. KG
- Perović, Z.R, Моје ratne drugarice, Leskovac, 1988
- Stratton, M. (2005). Industrial Buildings – Conservation and Regeneration. Taylor & Francis e-Library

Списак и порекло коришћених извора

- Архив Југославије. Фонд: Министарство индустрије ФНРЈ, Бр. фонда 17, Орг. јединица: Србија, Индустрија коже, гуме и обуће, Група, подгрупа: АЈ 78 досијеа 1-23, Бр. фасцикле 78. (у тексту: АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Оглас, 26. маја 1938.год. у Нишу):
- АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Виши војни суд Ј.А. 2.Суд бр 780/45, Пресуда, 29 маја 1945.
- АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Извештај о предузећу Фабрика коже "Балкан" Ниш, Београд, 10. 6. 1946.

- АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Према: Упитник о имовинско правном стању индустријских предузећа, 21.3.1946, Дозвола на основу које се обавља ова индустријска радња: Министарство народне привреде и одељење за индустрију и занатство бр. 12.067/41 од 9.нов.41
- АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Срески народни суд за град Ниш, Пресуда, 21.11.1945
- АЈ/МИ ФНРЈ/17/СРБ/ИндКГО/АЈ//1-23, Суд.бр.474/45, Војни суд у Нишу, Пресуда, 15.мај 1945.
- ЗЗСК Ниш, Евиденциони картон бр. 30, Стари млин "Константин" потом Фабрика гума "Балкан", ЗЗСК од 16.08.1996, 13.06.1997

Списак интернет извора

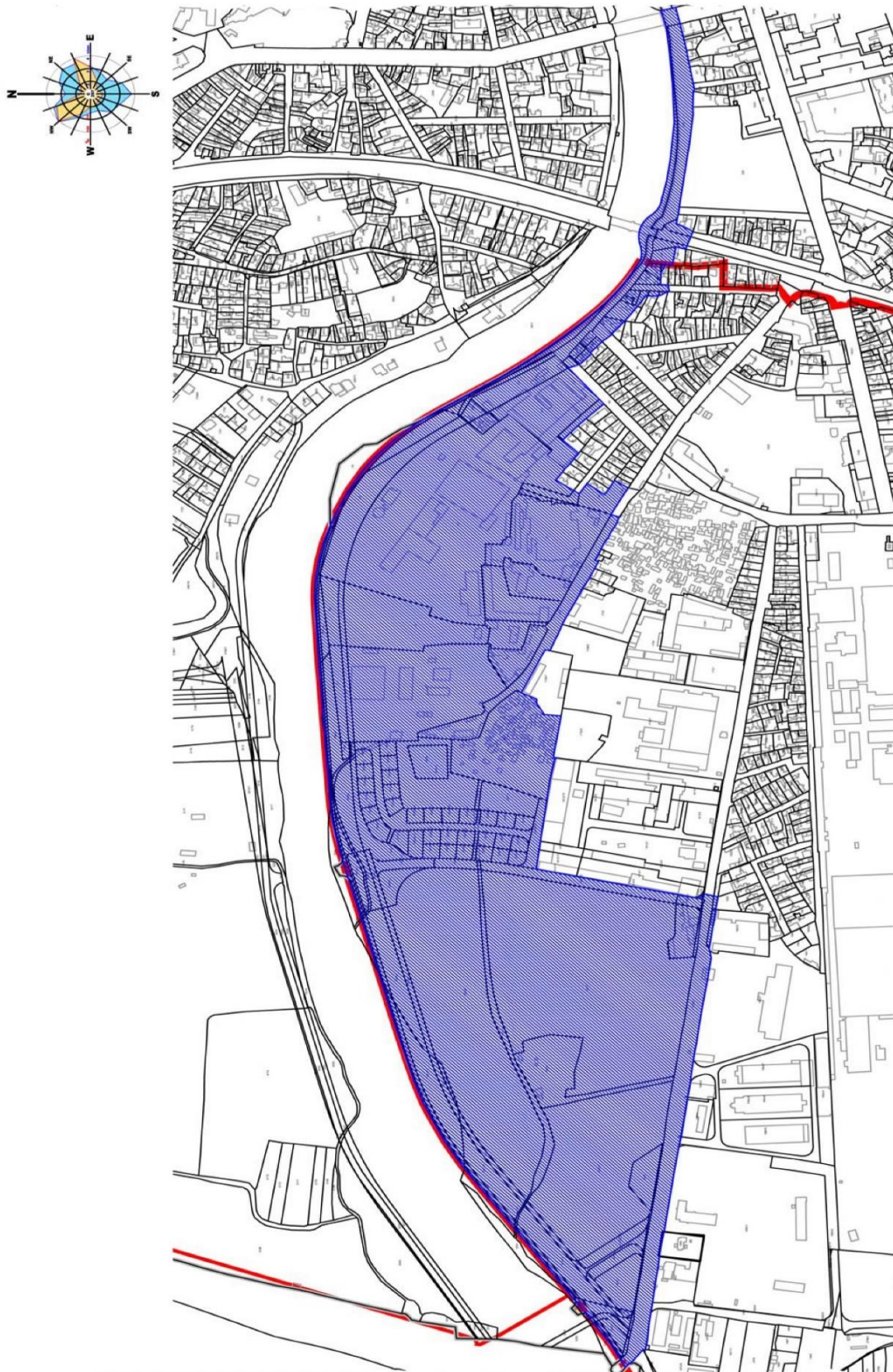
- <https://balkans.aljazeera.net/teme/2021/4/19/put-od-svilene-bube-do-kulturne-stanice-svilara>, 2023.
- <https://reindustrialheritage.eu/projects/azucarera-de-portas>, 2023.
- <https://www.teatroregioparma.it/en/auditorium-paganini-2/>, 2023
- <https://www.104.fr>, 2023
- <https://www.lofty.cz>, 2023
- <https://www.dezeen.com/2019/07/01/de-lakfabriek-wenink-holtkamp-architecten-factory/>, 2023
- <https://www.archdaily.com/36172/adaptation-of-former-granary-medusagroup>, 2023
- <https://www.archdaily.com/775491/old-mill-rigot-refurbishment-coldefy-and-associates-architectes-urbanistes>, 2023
- <https://niskevesti.rs/kuca-industrijalca-miljkovica/>, 2023
- <https://niskevesti.rs/poznati-niski-industrijalci-ciji-su-spomениci-na-starom-niskom-groblju-video/>, 2023
- <https://www.ilustrovana.com/smrna-presuda-u-sopstvenoj-kuci/>, 2023
- <https://www.newmill.rs/sr/istorija>, 2023
- <https://www.espo.be/news/port-of-the-month-port-of-thessaloniki>, 2023
- https://www.archdaily.com/1006022/shrewsbury-flaxmill-maltings-feilden-clegg-bradley-studios?ad_source=search&ad_medium=projects_tab, 2023
- https://www.archdaily.com/1009874/trevarefabrikken-jonathan-tuckey-design?ad_source=search&ad_medium=projects_tab, 2023
- <https://www.re-thinkingthefuture.com/rtf-fresh-perspectives/a1023-5-contemporary-examples-of-adaptive-reuse/>, 2023
- <https://heritagetribune.eu/europe/industrial-heritage-reimagined-how-adaptive-reuse-can-change-our-society/>, 2023
- <https://frameweb.com/article/the-story-of-a-bankrupt-textile-factory-continues-with-h2o-architectes>

ПРИЛОЗИ

1. Графички приказ простора, обухваћеног планом детаљне регулације мешовите намене у зони реке Нишаве и „Старог Вулкана“ на подручју ГО Палилула
2. Графички приказ простора „Стари Вулкан“
3. Одлука о утврђивању Јеврејског гробља у Нишу за знаменито место са графичким приказом зоне заштите знаменитог места „Јеврејско гробље“
4. Графички прилози објеката
 - 4.1 Фабрика коже „Ђука Динић“ - Објекат бр. 1
 - 4.2 Фабрика коже „Ђука Динић“ - Објекат бр. 2
 - 4.3 Фабрика гуме „Вулкан“ – Објекат бр. 3

Прилог бр. 1:

Графички приказ простора, обухваћеног планом детаљне регулације мешовите намене у зони реке Нишаве и „Старог Вулкана“ на подручју ГО Палилула

Прилог бр. 3:

Одлука о утврђивању Јеврејског гробља у Нишу за знаменито место са графичким приказом зоне заштите знаменитог места „Јеврејско гробље“

ентеријера, без луксузних детаља. Према замисли пројектанта кућа је изведена тако да је била увучена у парцелу и окружена баштом. Каснијим просецањем улица смањена је башта, а кућа је изашла на улицу.

Споменик културе значајно је ауторско остварење, како за наслеђе југоисточне Србије, тако и за бањско наслеђе Србије, и то не само као пример посебног декоративног архитектонског правца, већ и као дело мало проученог и непознатог опуса вредног и талентованог архитекте Ђорђа Ковалевог.

3. Заштићена околина споменика културе обухвата следеће катастарске парцеле: бр. 1096/1, 1097, 1098, 1099, 1104 и 1105, КО Нишка Бања, у државној својини.

4. Утврђују се следеће мере заштите споменика културе:

1) очување изворног изгледа спољашње архитектуре и ентеријера, хоризонталног и вертикалног габарита, облика и нагиба крова, свих конструктивних и декоративних елемената, стилских карактеристика, оригиналних материјала и натписа;

2) ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација у споменику културе;

3) забрана радова који могу угрозити статичку безбедност споменика културе;

4) забрана преправки, доградње, преградње, надградње и затварања тераса;

5) вођење електро и ТТ водова подземним путем;

6) забрана постављања расхладних уређаја, прикључних кутија и ормана на спољашњим површинама споменика културе;

7) коришћење у стамбене сврхе.

5. Утврђују се следеће мере заштите заштићене околине споменика културе:

1) забрана градње и постављања трајних или привремених објеката који својом наменом, волуменом габарита по висини и облику могу угрозити или деградирати споменик културе и његову заштићену околину;

2) забрана градње објеката који нису у функцији споменика културе;

3) забрана постављања покретних тезги, киоска и других привремених објеката унутар заштићене околине;

4) изградња инфраструктуре, извођење грађевинских радова и промена облика терена дозвољени су само уз претходно обезбеђење заштитних археолошких ископавања и адекватне презентације налаза;

5) урбанистичко, комунално и хортикултурно опремање, неговање декоративне флоре и редовно одржавање простора заштићене околине у функцији споменика културе.

6. Ову одлуку објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 број 633-8865/2007

У Београду, 27. децембра 2007. године

Влада

Потпредседник,

Божидар Ђелић, с.р.

2563

На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима („Службени гласник РС”, број 71/94) и члана 43. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05 – исправка и 101/07),

Влада доноси

ОДЛУКУ

**о утврђивању јеврејског гробља у Нишу
за знаменито место**

1. Јеврејско гробље у Нишу утврђује се за знаменито место.

2. Јеврејско гробље у Нишу (у даљем тексту: знаменито место) налази се на територији општине Ниш, у Нишу, на простору између улица Ивана Милутиновића и Мраморске, на катастарским парцелама бр. 6210/1, 6210/2, 6215/3, КО Ниш, у државној својини.

Знаменито место налази се у ширем центру града на простору између улица Ивана Милутиновића и Мраморске, на површини од 32 ара. По казивању нишких Јевреја овде је сахрањено преко 1000 људи. На основу архивских записа о постојању нишке Јеврејске општине у XVI веку, као и података да су се Сефарди овде населили у већем броју 1695. године, може се претпоставити да се гробље користи од тада. Године 1965. ступила је на снагу забрана сахрањивања на овом гробљу, тако да су последњи споменици из прве половине XX века. Поред већег броја сефардских споменика идентификовано је и неколико споменика Ашкеназа. Највећи број надгробних споменика је у облику саркофага. Најстарији су јединствени по изгледу и ликовној обради. Грубо су клесани у камену са равном, ваљкастом или двослојно обрађеном горњом плочом на којој су уклесани стилизовани симболични елементи. Споменици с почетка XX века су најчешће од белог мермера са уклесаним епитафима и флоралним декоративним елементима. Поред меморијалне и уметничке вредности које овај комплекс има, знаменито место представља и значајан документ о вишевековном присуству Јевреја у Нишу.

3. Заштићена околина знаменитог места обухвата катастарске парцеле бр. 6209/4, 6210/1, 6210/2, 6211/1, 6215/1, 6215/2, 6215/3, 6215/4, 6215/5, 6235/1 и 6235/2, КО Ниш, у државној својини.

4. Утврђују се следеће мере заштите знаменитог места:

1) очување споменичких својстава надгробних споменика – изворног изгледа, оригиналних материјала, декоративних елемената и оригиналних натписа;

2) отклањање оштећења конзерваторско-рестаураторским методама;

3) забрана градње и постављање трајних или привремених објеката који својом наменом, волуменом габарита по висини и облику могу угрозити или деградирати знаменито место;

4) забрана просипања, одлагања и привременог или трајног депоновања отпадних и штетних материја – шута, смећа, хемијски агресивних, експлозивних, отровних или радиоактивних материја;

5) уклањање бесправно подигнутих објеката;

6) хортикултурно и комунално опремање, уређење и редовно одржавање;

7) ажурно праћење стања, редовно чишћење, обнављање и одржавање вегетације;

8) постављање зидане ограде уз ивицу знаменитог места са спољне стране гробља, односно онемогућавање приступа знаменитом месту осим кроз постављену капију;

9) постављање расвете и информативне табле са подацима о знаменитом месту;

10) обезбеђивање знаменитог места увођењем дневноноћног чувара.

5. Утврђују се следеће мере заштите заштићене околине знаменитог места:

1) забрана промене облика и намене терена или коришћења заштићене околине на начин који би угрозио знаменито место или његову заштићену околину;

2) забрана градње и постављања трајних или привремених објеката који својом наменом, волуменом габарита по висини и облику могу угрозити или деградирати знаменито место и његову заштићену околину;

3) уклањање бесправно започетих и изграђених објеката;

4) забрана просипања, одлагања и привременог или трајног депоновања отпадних и штетних материја – шута, смећа, хемијски агресивних, експлозивних, отровних или радиоактивних материја;

5) урбанистичко, хортикултурно и комунално опремање, уређење и редовно одржавање заштићене околине.

6. Ову одлуку објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 број 633-8864/2007
У Београду, 27. децембра 2007. године

Влада

Потпредседник,
Божидар Ђелић, с.р.

2564

На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима („Службени гласник РС”, број 71/94) и члана 43. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05 – исправка и 101/07),

Влада доноси

ОДЛУКУ

о утврђивању Спомен костурнице погинулим ратницима 1912–1918. године на гробљу у Чачку за споменик културе

1. Спомен костурница погинулим ратницима 1912–1918. године на гробљу у Чачку утврђује се за споменик културе.

2. Спомен костурница погинулим ратницима 1912–1918. године на гробљу у Чачку (у даљем тексту: споменик културе) налази се на територији општине Чачак, на градском гробљу у Чачку, потес – Спомен парк, у државној својини, на катастарској парцели број 6579/2, КО Чачак.

Споменик културе саграђен је 1934. године у организацији и средствима које је прикупила Помоћна женска секција чачанског пододбора Удружења резервних официра и ратника. Помоћ су пружили и пододбор УРОИР, као и Министарство правде Краљевине Југославије. Пројектовање спомен костурнице поверено је Исидору Јањићу, инжењеру из Чачка, а изградња чачанском каменоресцу Франческу Бербељи. Изнад костурнице на правоугаоном постољу од бетона (4,60 x 5,75 x 0,74 m) постављена је уз ивицу ограда сачињена од осам мањих зарубљених пирамида од вештачког камена квадратне основе (0,4 x 0,4 x 0,67 m), међусобно повезаних са два реда металних цеви. На средини постоља налази се споменик изведен у облику издужене зарубљене пирамиде правоугаоне основе (1,4 x 2,0 x 5,5 m), постављене на двостепено постоље (2,8 x 2,2 m са степеником висине 37 cm). Грађеном је притесанам каменом „Плави ток” који је Бербеља довлачио из свог каменолома у Јаминској Стени. На сваку страну пирамиде постављене су представе верских симбола, изведене од јабланичког гранита, означавајући заступљеност војника свих вера страдалих у чачанском крају за време балканских и Првог светског рата – православни крст са плочом испод са натписом: „1912–1918”, католички крст, кружна плоча са Давидовом звездом и кружна плоча са полумесеком и звездом. Наредбом окупационих власти из 1941. године девастиране су плоче са симболима јудаизма и ислама. На западној страни, испод католичког крста налази се и месингана плочица са грбом и натписом: „VLAST NE-ZAROVINÁ SVÝCH PADLYCH SYŇŮ”, непознатог повода и времена постављања.

Споменик културе симболизује велика страдања у балканским и Првом светском рату и од посебног је културно-историјског значаја.

3. Заштићена околина споменика културе обухвата следеће катастарске парцеле: бр. 6579/1 и 6579/2, КО Чачак, у државној својини.

4. Утврђују се следеће мере заштите споменика културе:

- 1) очување изворног изгледа, оригиналних материјала и оригиналних натписа на споменику;
- 2) редовно одржавање и чишћење;
- 3) отклањање оштећења конзерваторско-рестаураторским методама.

5. Утврђују се следеће мере заштите заштићене околине споменика културе:

1) забрана промене облика и намене површине;

2) забрана градње објеката трајног или привременог карактера;

3) забрана одлагања, складиштења и депоновања отпадних и опасних материја;

4) урбанистичко, комунално и хортикултурно опремање, неговање декоративне флоре и редовно одржавање простора заштићене околине у функцији споменика културе.

6. Ову одлуку објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 број 633-8870/2007
У Београду, 27. децембра 2007. године

Влада

Потпредседник,
Божидар Ђелић, с.р.

2565

На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима („Службени гласник РС”, број 71/94) и члана 43. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05 – исправка и 101/07),

Влада доноси

ОДЛУКУ

о утврђивању зграде Велике школе у Коцељеви за споменик културе

1. Зграда Велике школе у Коцељеви утврђује се за споменик културе.

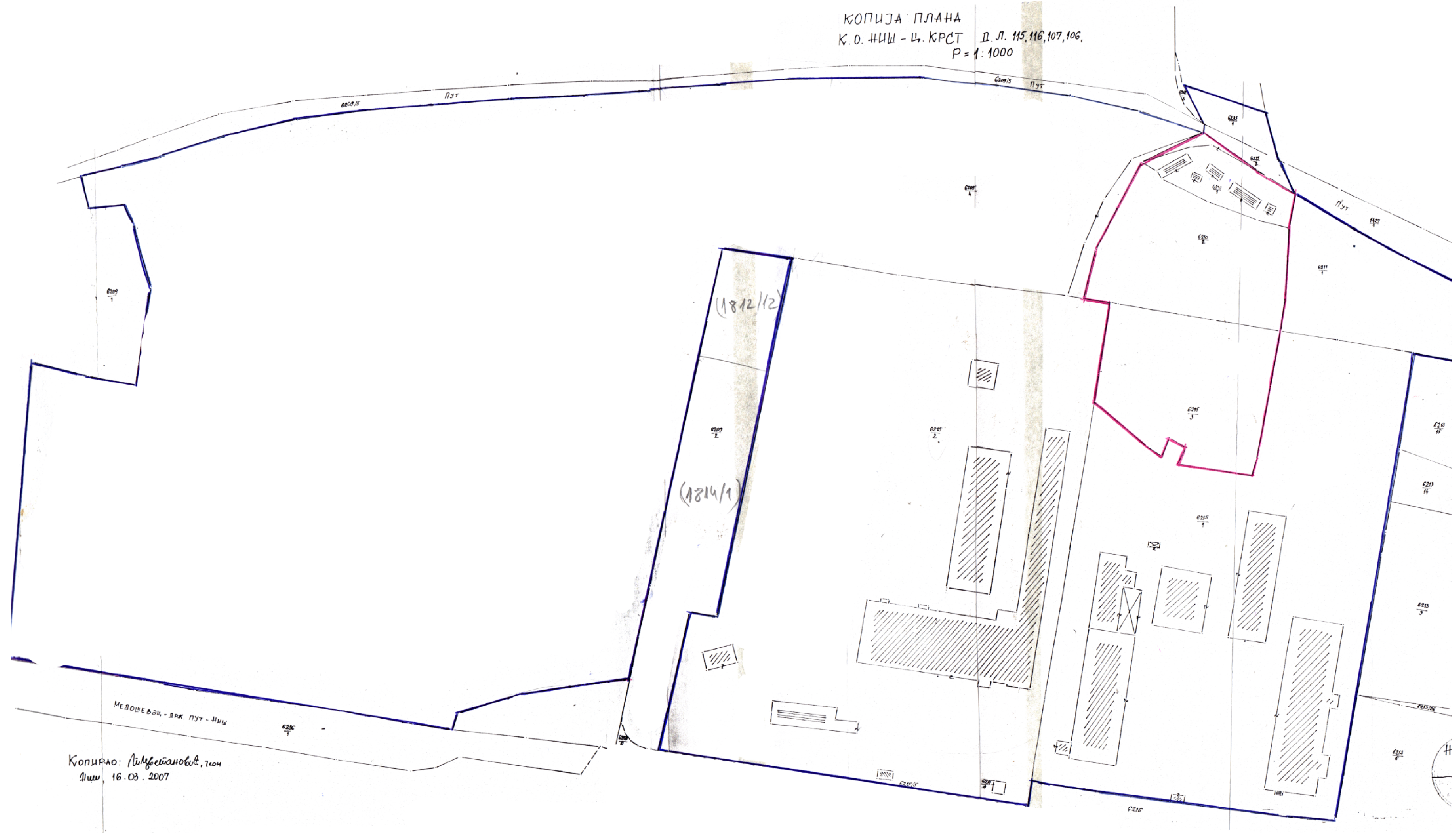
2. Зграда Велике школе у Коцељеви (у даљем тексту: споменик културе) налази се на територији општине Коцељеви, у Коцељеви, у Немањиној улици број 70, на катастарској парцели број 1105, КО Коцељеви, у државној својини.

Споменик културе налази се на регулационој линији улице, а са зградом Мале школе и црквом сврстава се у најстарије сачуване грађевине варошице, чинећи урбанистички осмишљен центар Коцељеви. Због повећања броја становника у Коцељеви указала се потреба за већим школским простором тако да је уз Малу школу из 1871. године сази- дана 1901. године нова школска зграда. Током прве две године Првог светског рата школске зграде биле су прихватилиште за рањенике, а за време аустроугарске окупације имале су војну намену, док им је по ослобођењу враћена предратна намена. За време Другог светског рата од немачког бомбардовања биле су оштећене, као и црква у непосредној близини. Основну функцију здање је задржало до 1951. године, када је подигнута савремена школа, а после низа промена намене од 2003. године у згради се налази Библиотека „Јанко Веселиновић”. Зграда Велике школе има основу издуженог правоугаоника димензија 25x9,5 m. Дугачки ходник води у три велике учионице и мању учитељску канцеларију. У новије време у једној од учионица смештен је санитарни чвор са чајном кухињом. Улична фасада решена је асиметрично, тако да су са једне стране главног улаза постављена два прозорска отвора, а са друге пет. Сви прозорски отвори су уоквирени плитком малтерском пластиком, у врху је хоризонтални кровни венац, а плитки пиластри су постављени тако да групишу прозорске отворе и овичавају главну уличну фасаду.

Споменик културе осим архитектонских вредности има и историјски значај, како за унапређење просветне и педагошке, тако и културне и научне делатности у Коцељеви.

3. Заштићена околина споменика културе обухвата следеће катастарске парцеле: бр. 1105 и 1111, КО Коцељеви, у државној својини и део парцеле број 2043/1 до осе улице, КО Коцељеви, у државној својини.

КОПИЈА ПЛАНА
К.О. НИШ - Ц. КРСТ Д. Л. 115, 116, 107, 106.
P = 1:1000

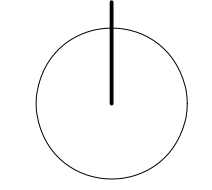
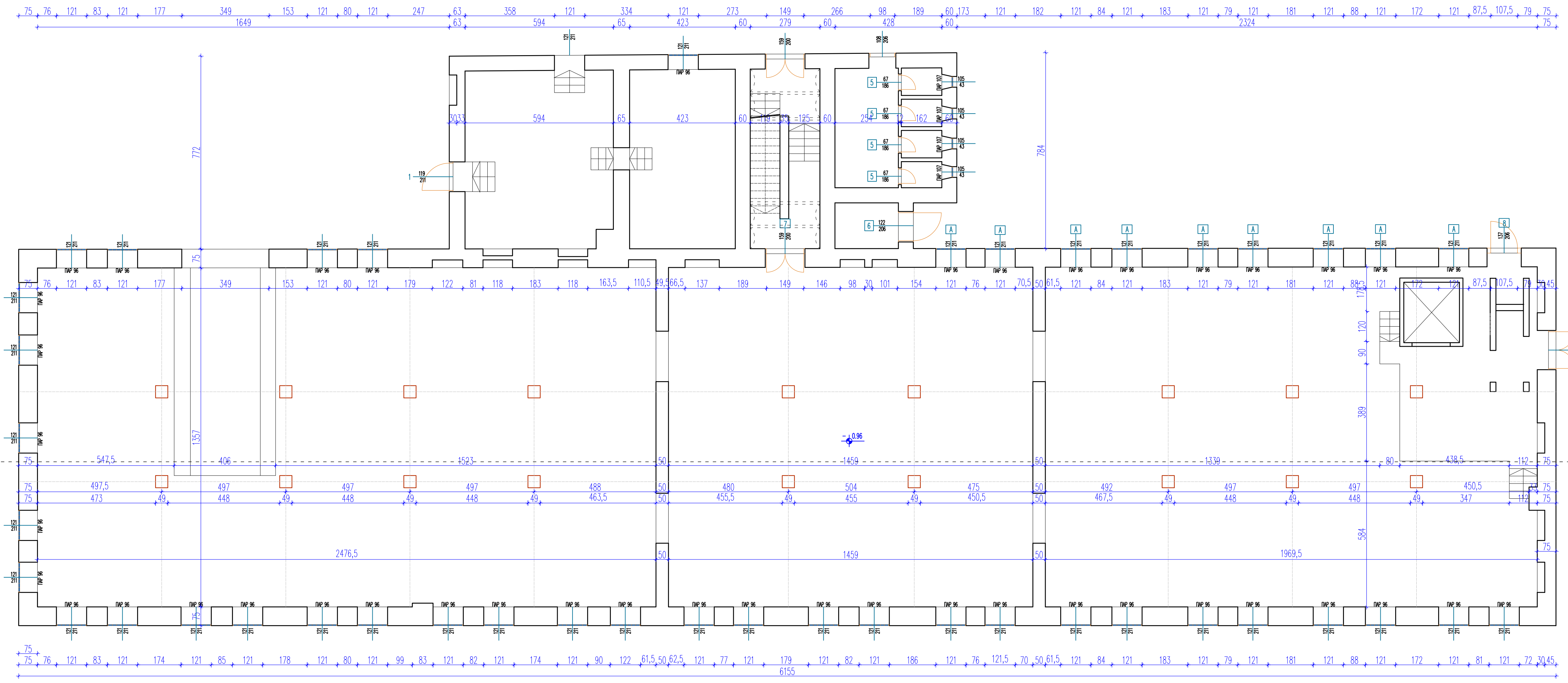

КОПИРАО: *Вукосавић*, т.ч.ч.
Ниш, 16.03.2007

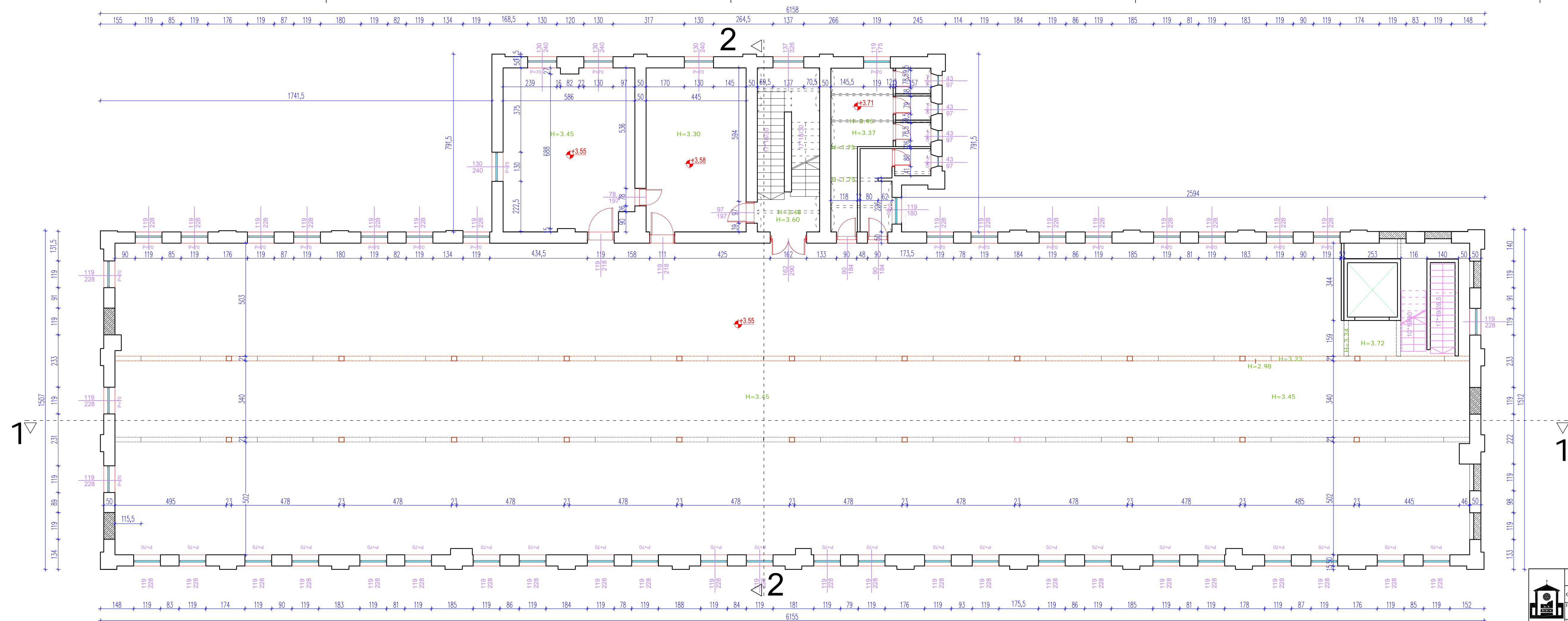
Прилог бр. 4 - Графички прилози објеката:

- 4.1 Фабрика коже „Ђука Динић“ - Објекат бр. 1
- 4.2 Фабрика коже „Ђука Динић“ - Објекат бр. 2
- 4.3 Фабрика гуме „Вулкан“ - Објекат бр. 3

2280,5
1507
773,5

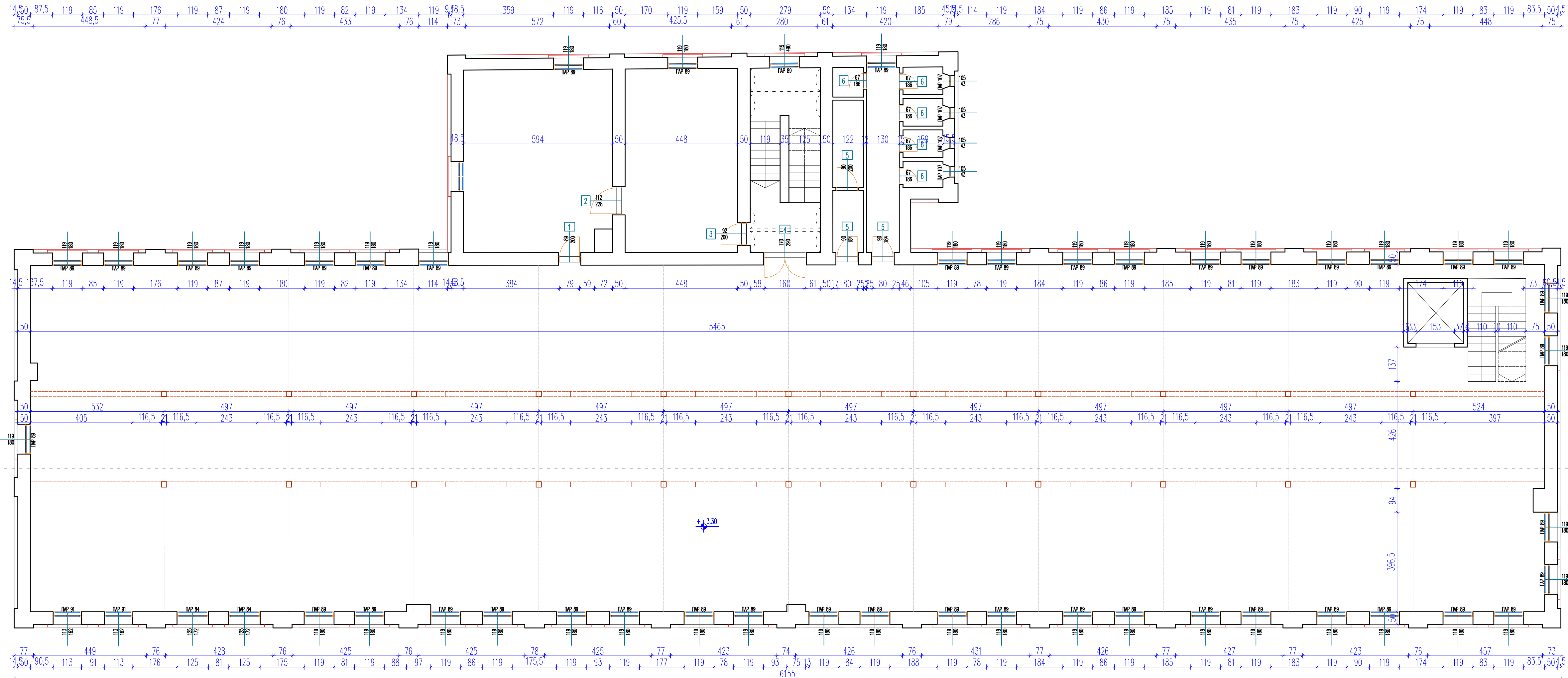

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Париф:	
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 1	Назив цртежа:	Основа сутерена		
	Назив пројекта:	Датум:	Размер:	Број цртежа:	Разрадио:
	Инвеститор:	2023. год.	1:100	1	Екипа ЗЗСК Ниш

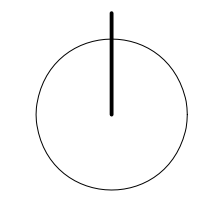

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Париф:
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 1 Назив пројекта:	Основа првог спрата		
Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 2	Разрадио: Екипа ЗЗСК Ниш
				Технички савише: Екипа ЗЗСК Ниш

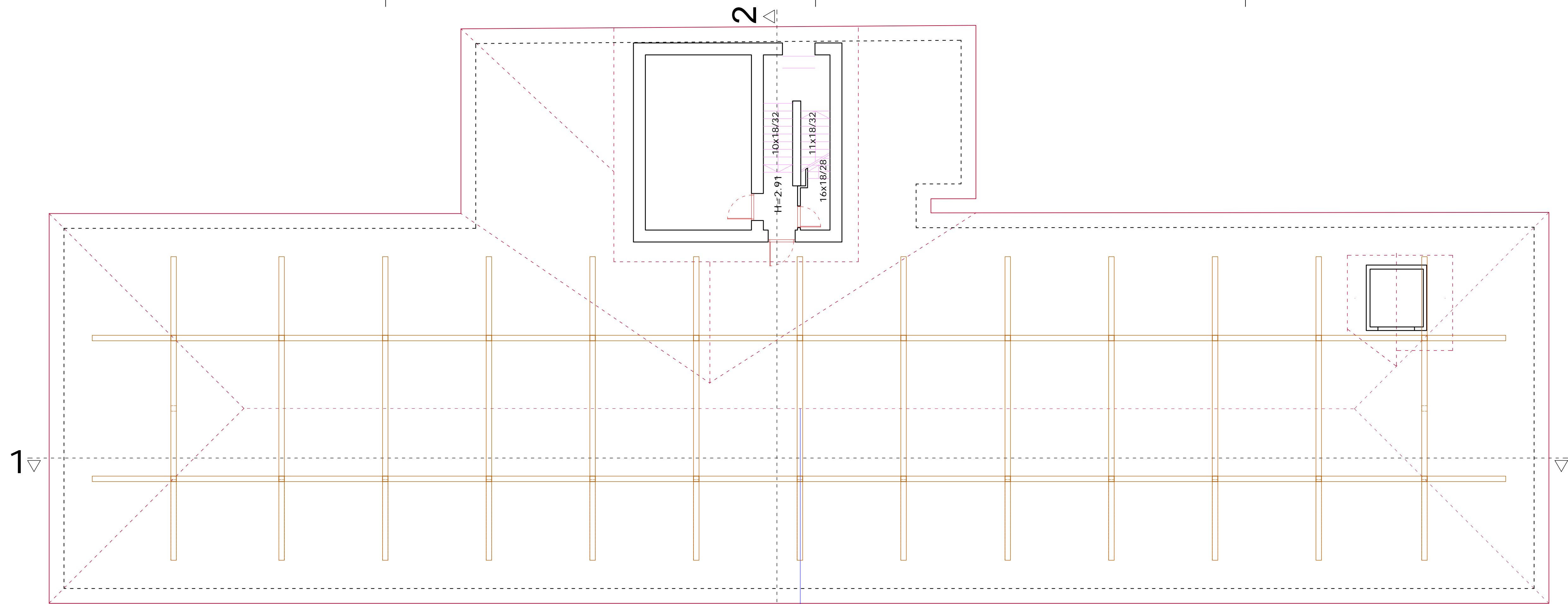
2280,5
1507
119
173,5
70
388
76
443
627,5
447
14,50
77

1366
583
1512
69
119
91
119
74,5
504,5
77
14,5
119,5
119
89
119
83,5
504,5

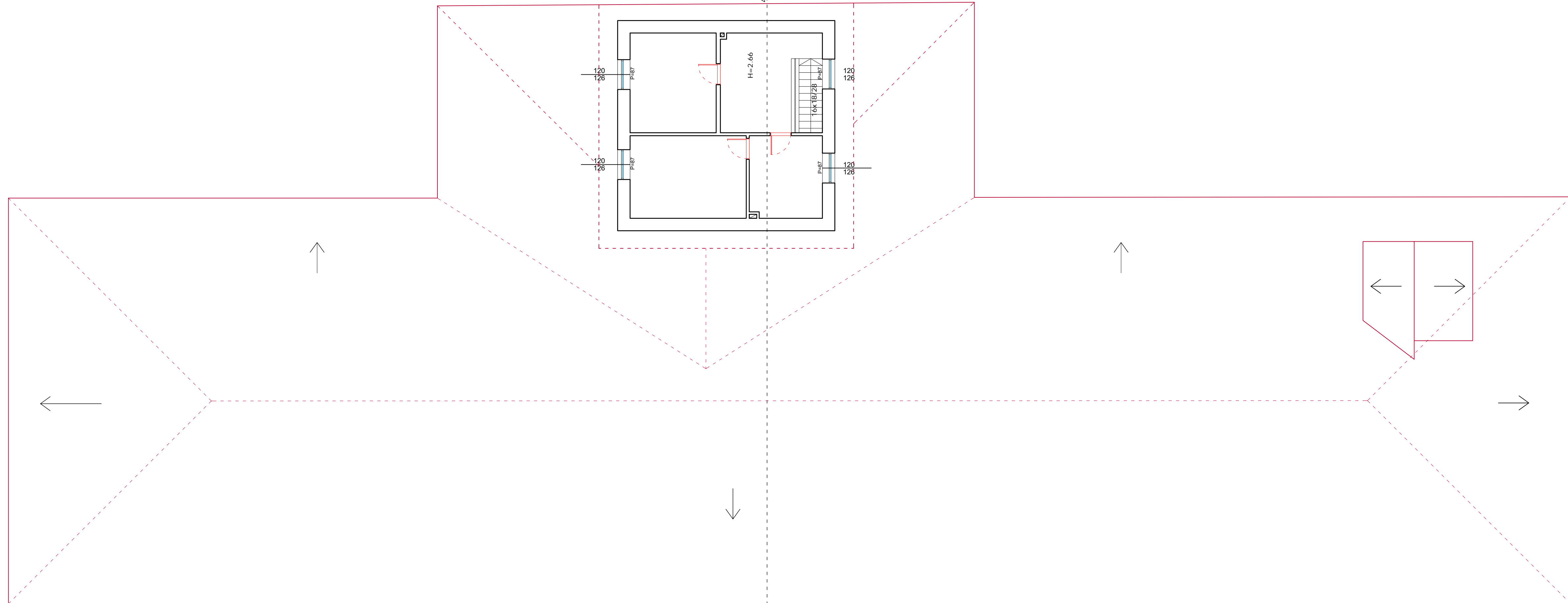
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 1 Назив пројекта:	Врста тех. док.: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Доц пројекта:	Париф:
	Назив пројекта: Основа другог спрата	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 3

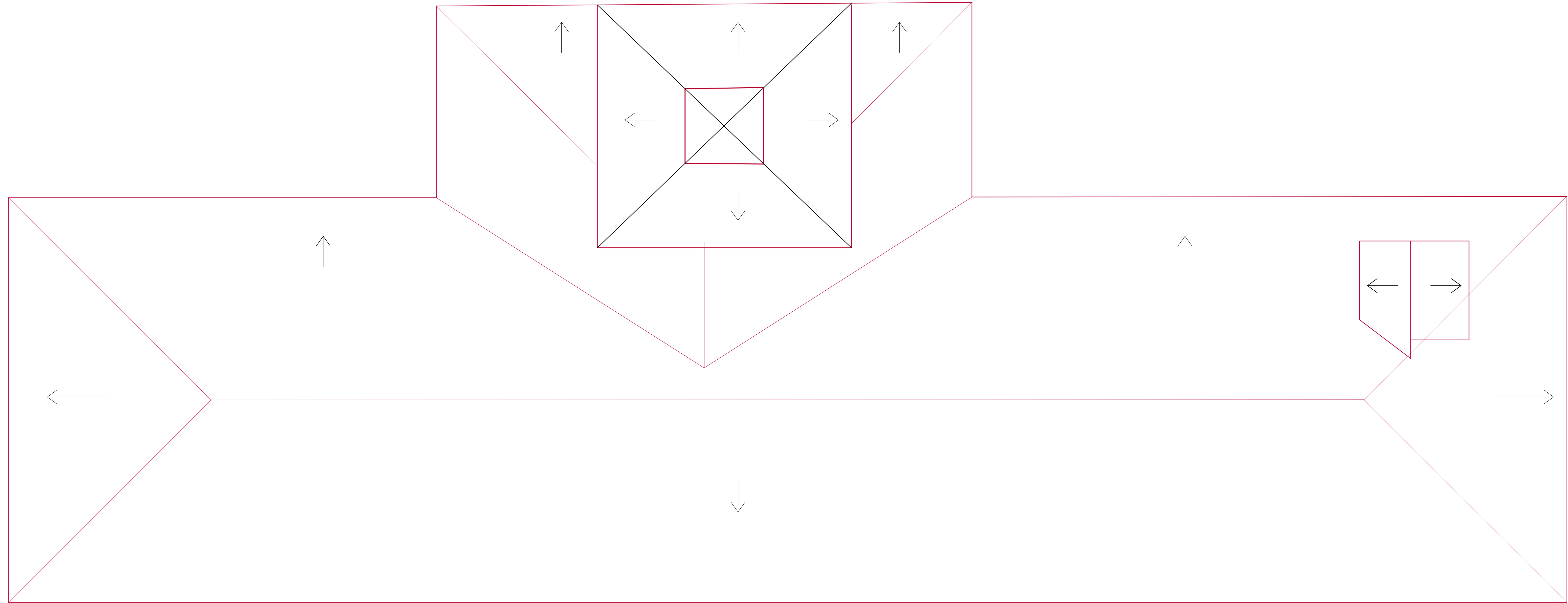
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.: Део пројекта:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Пароф.:	
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 1	Назив цртежа:	Основа трећег спрата (тавана)	Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Назив пројекта:	Датум:	Размера:	Број цртежа:	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:	2023. год.	1:100	4	

2

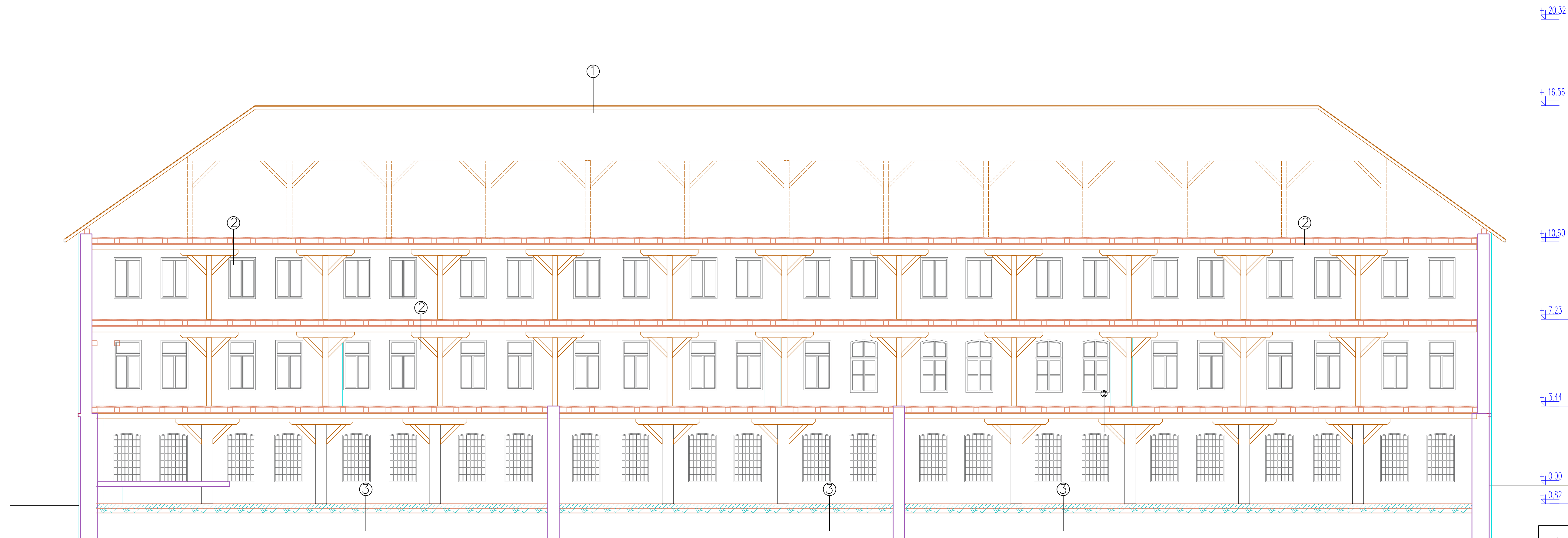
2

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 1	Врста тех. док.: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Део пројекта: ОСНОВА ЧЕТВРТОГ СПРАТА (КРОВА)	Пароф.:	
	Назив пројекта:	Назив цртежа:	Технички тим/иницијатива: Екипа ЗЗСК Ниш		
	Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 5	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Део пројекта:	Пароф.:	
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 1	Назив цртежа:	Основа крова	Технички снимци:	
	Назив пројекта:	Датум:	Размера:	Број цртежа:	Разрадили:
	Инвеститор:	2023. год.	1:100	6	Екипа ЗЗСК Ниш

Легенда

1	
1.	цреп
2.	летве 4,8 / 2,4 цм
3.	рог 10/12 цм
2	
1.	фосне 5 цм
2.	греде 22 цм
3.	летвице б/х = 5/3 цм
4.	трска 1 цм
5.	малтер 2,5 цм
6.	подужна греда 15 цм
7.	јастук 25 цм
3	
1.	бетон 20 цм
2.	набијена шљунак 20 цм
3.	набијена земља

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Документација:	Париф:	
	Назив и адреса објекта: ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 1	Назив цртежа:	Пресек 1 - 1		
	Назив пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Датум:	Размер:	Број цртежа:	Разрадио:
	Инвеститор: 	2023. год.	1:100	7	Екипа ЗЗСК Ниш

+1 20.32

+1 16.56

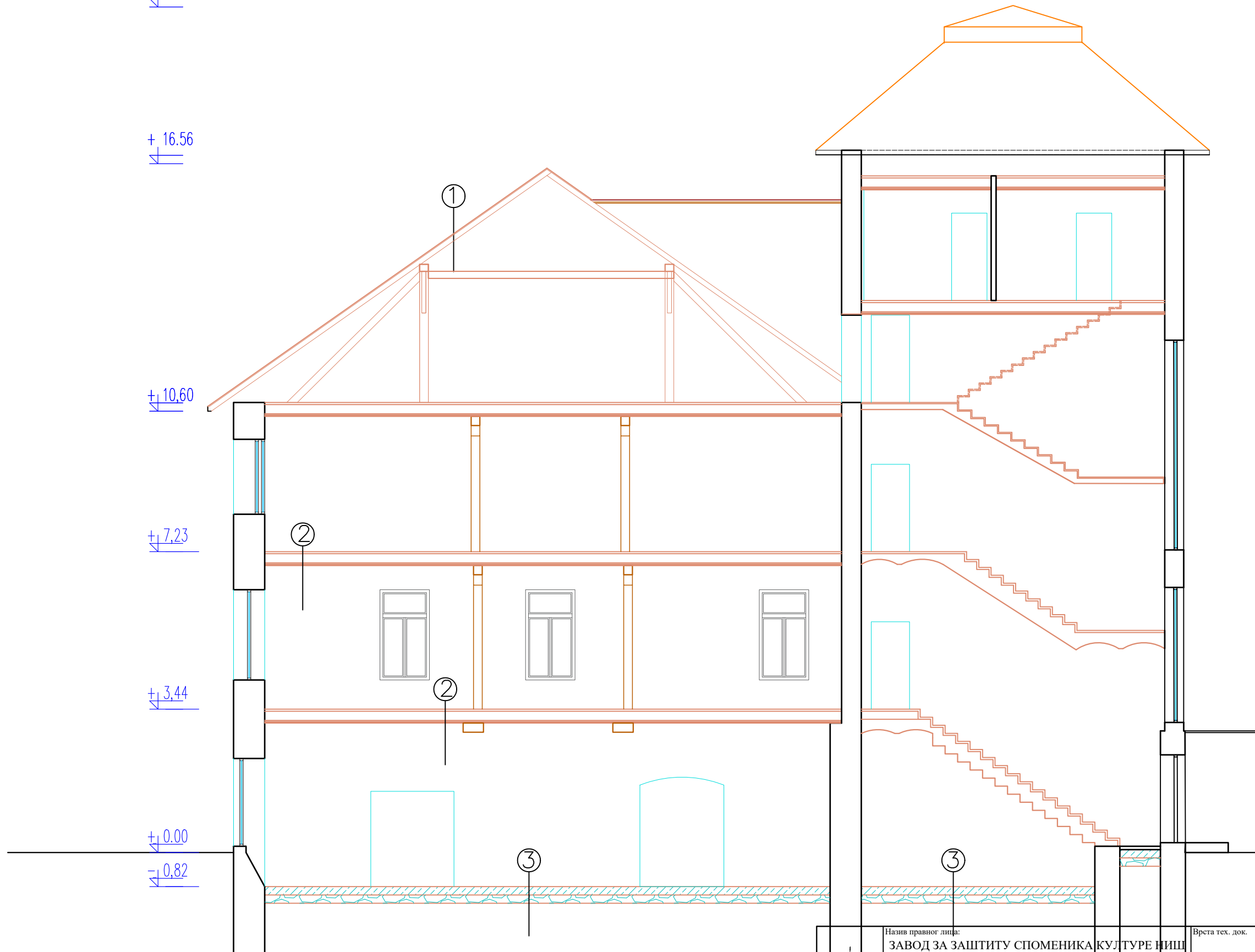
+1 10.60

+1 7.23

+1 3.44

+1 0.00

-1 0.82

Легенда

1	
1.	цреп
2.	летве 4,8 / 2,4 цм
3.	рог 10/12 цм
2	
1.	фосне 5 цм
2.	греде 22 цм
3.	летвице б/х = 5/3 цм
4.	трска 1 цм
5.	малтер 2,5 цм
6.	подужна греда 15 цм
7.	јастук 25 цм
3	
1.	бетон 20 цм
2.	набијена шљунак 20 цм
3.	набијена земља

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Параф:
	Назив и адреса објекта: ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 1	Назив цртежа: Пресек 2 - 2		Технички снимили: Екипа ЗЗСК Ниш
	Назив пројекта:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 8
Инвеститор:				

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док. ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Пароф.: 	
	Назив и адреса објекта: ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 1	Назив цртежа: Изглед са севера		Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Назив пројекта: 	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 9	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор: 				

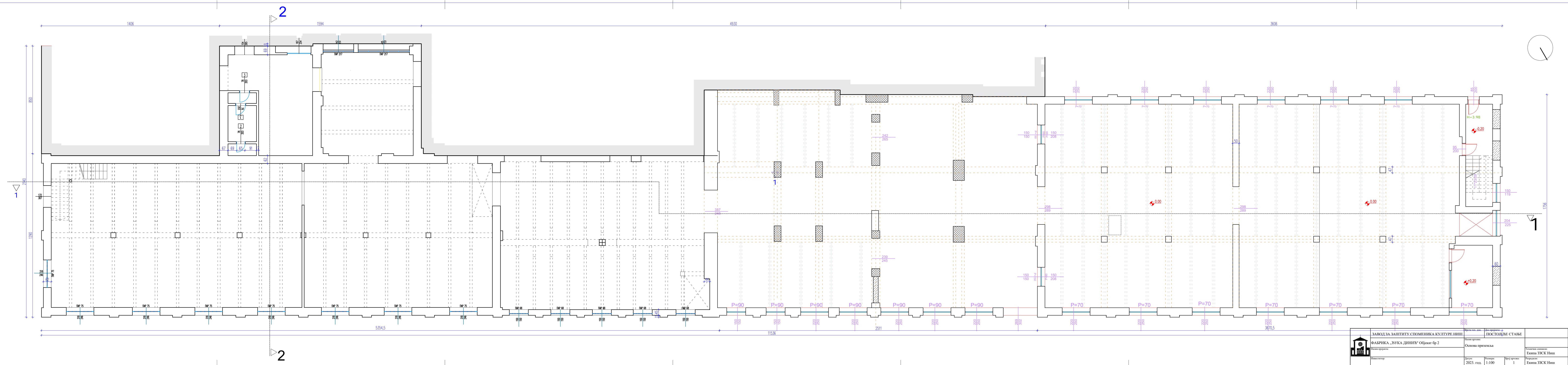
	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		Параф:
	Назив и адреса објекта: ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 1	Назив цртежа: Изглед са истока		Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Назив пројекта:			Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 10	

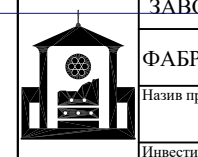

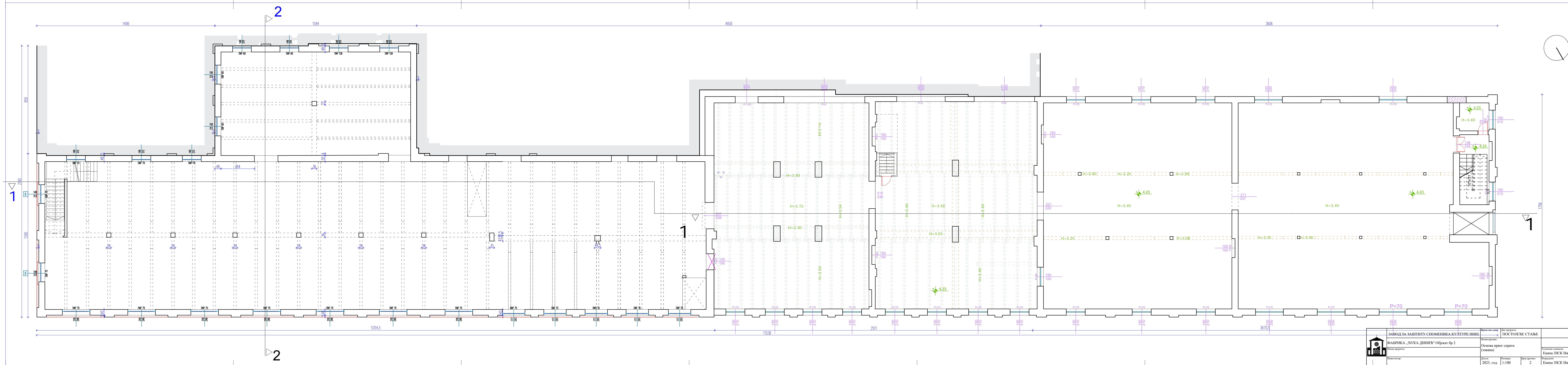
	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		Пароф:
	Назив и адреса објекта: ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 1	Назив цртежа:	Изглед са југа		Технички снимци:
	Назив пројекта:	Датум:	Размера:	Број цртежа:	Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:	2023. год.	1:100	11	Екипа ЗЗСК Ниш

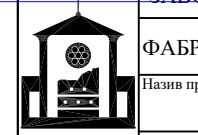

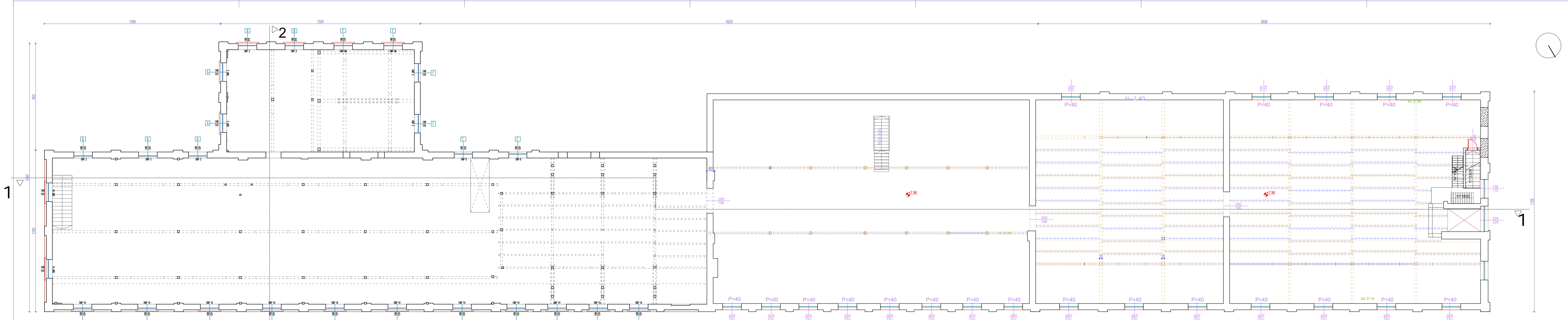
	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Параф:
	Назив и адреса објекта: ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 1	Назив цртежа: Изглед са запада		Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш
	Назив пројекта:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 12
Инвеститор:				

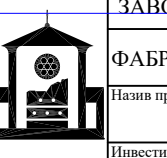

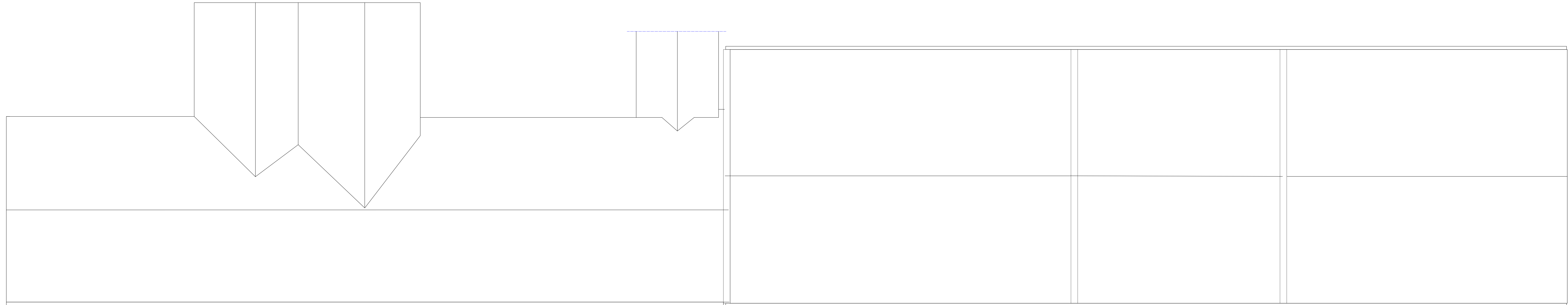
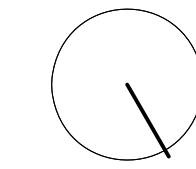
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 2	Врста тех. док.: Део пројекта:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Издана спецификација: Екипа ЗЗСК Ниш	Пројекат: Екипа ЗЗСК Ниш
	Назив пројекта: Основа приземља	Датум: 2023. год.	Масштаб: 1:100		

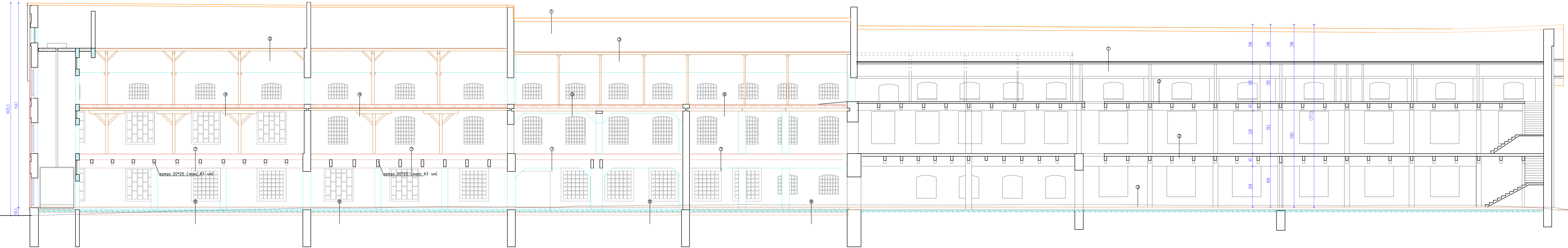
 ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 2 Назив пројекта: Екста ЗЗСК Ниш	Врста тач. дим.	Део пројекта:	Екста ЗЗСК Ниш Екста ЗЗСК Ниш	Парф.:
	Датум:	Део пројекта:		
Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Масштаб: 1:100	Број цртежа: 2	

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ ОБЈЕКАТ БР 2	Врста тех. док.: Део пројекта:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Број пројекта: 3
	Назив пројекта: Основа тавана (поткровља)	Датум: 2023. год.	Масштаб: 1:100	
Инвеститор:	Експертна организација: Експертна ЗЗСК Ниш	Аутор пројекта: Експертна ЗЗСК Ниш	Пројектовао: Експертна ЗЗСК Ниш	Пројектовао: Експертна ЗЗСК Ниш

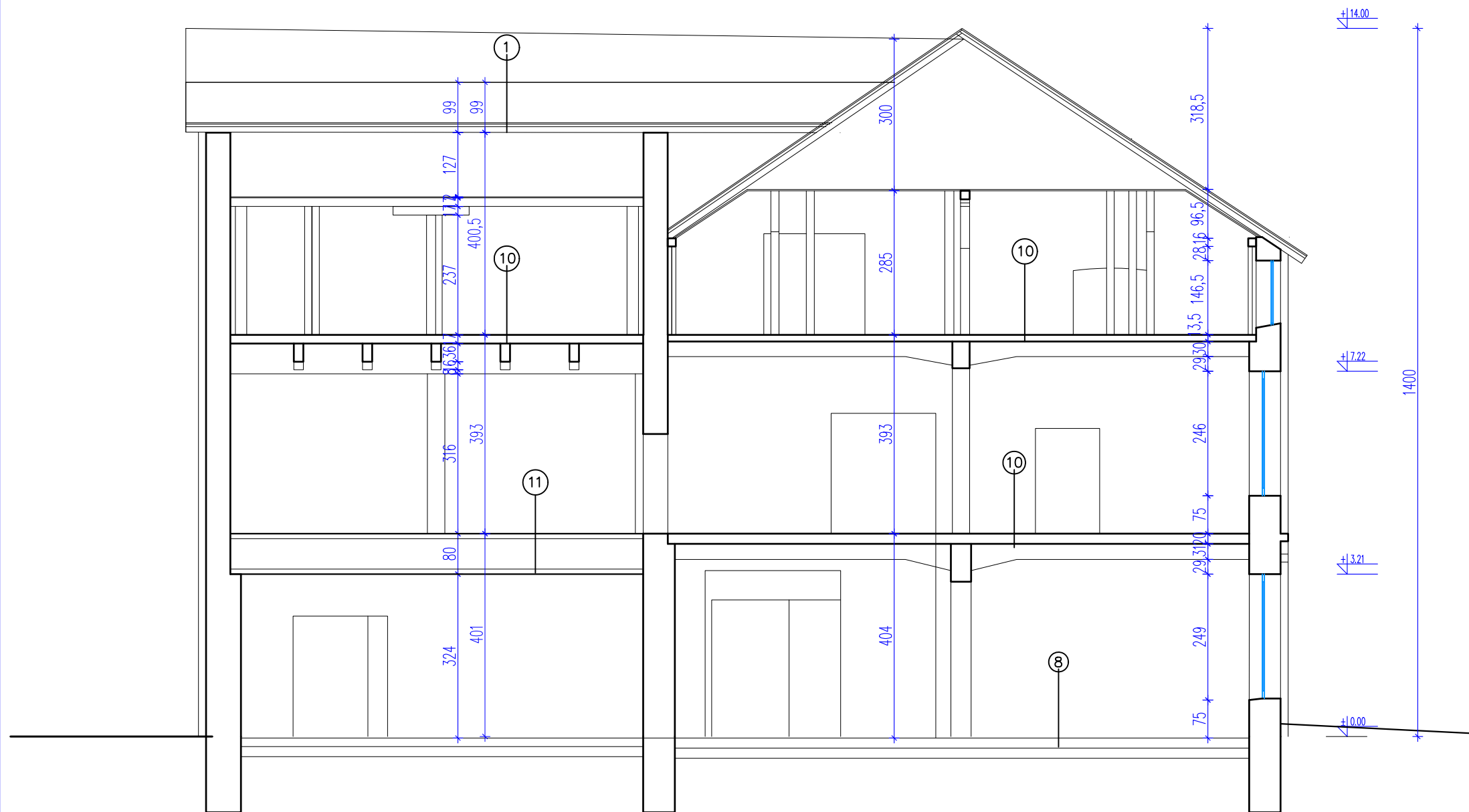
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта:		Пароф.
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 2	Назив пројекта:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		
	Изнас пројекта:	Основа крова		Технички саопштење:	
	Инвеститор:	Датум:	Масштаб:	Број цртежа:	Издање:
		2023. год.	1:100	4	Екипа ЗЗСК Ниш

Легенда

1.	цреп
2.	летве 4,8 / 2,4 см
3.	рог 10/12 см
2.	летве 4,8 / 2,4 см
3.	греды 17 см
3.	греды 21 см
1.	летве 4,8 / 2,4 см
2.	трска 1 см
3.	малтер 3,5 см
1.	фосне 5 см
2.	греды 22 см
3.	летвице б/х = 5/3 см
4.	трска 1 см
5.	малтер 2,5 см
6.	подужна греды 15 см
7.	јастук 25 см
5.	
1.	подна облога (бетон) 8 см
2.	фосне 5 см
3.	греды 20 см
4.	греды 20 см
5.	армирана греды
6.	
1.	подна облога (бетон) 4 см
2.	фосне 5 см
3.	греды 20 см
4.	греды 22 см
7.	
1.	цементна кошљуница
2.	бет. конст. - плоча 38 см
3.	а.б. греды (63 см)
8.	
1.	бетон 20 см
2.	набијена шљунак 20 см
3.	набијена земља
9.	
1.	цреп
2.	летве 4,8 / 2,4 см
3.	рог 10/12 см
4.	летве 4,8 / 2,4 см
5.	трска 1 см
6.	малтер 3,5 см

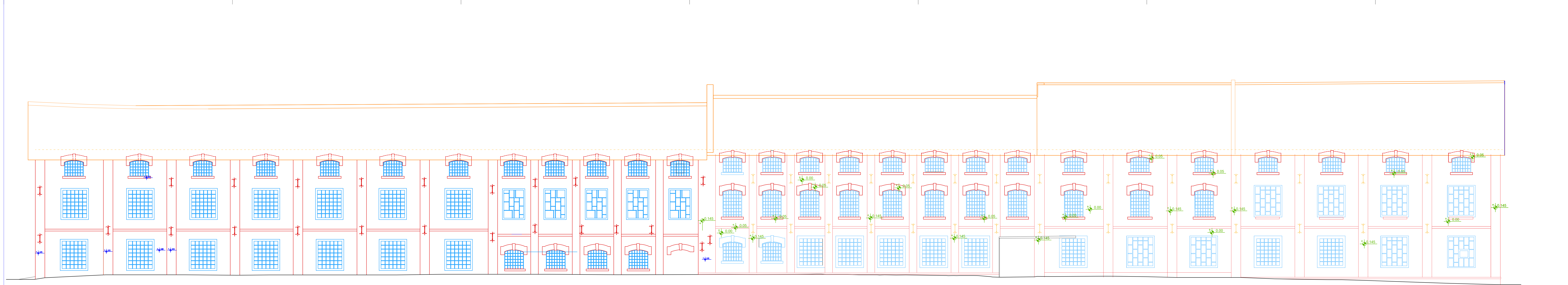
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 2	Врста тех. док.: Део пројекта:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Пароф.:
	Назив пројекта: Пресек 1 - 1	Назив пројекта: Пресек 1 - 1	Екзитивни саопштење: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Датум: 2023. год.	Шкала: 1:100	Број цртежа: 5	Екзитивни саопштење: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:			

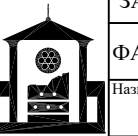

Легенда

1	
1.	цреп
2.	летве 4,8 / 2,4 цм
3.	рог 10/12 цм
8	
1.	бетон 20 цм
2.	набијена шљунак 20 цм
3.	набијена земља
10	
1.	АБ плоча
11	
1.	АБ плоча 20цм
2.	Спуштени плафон - малтер на трсци

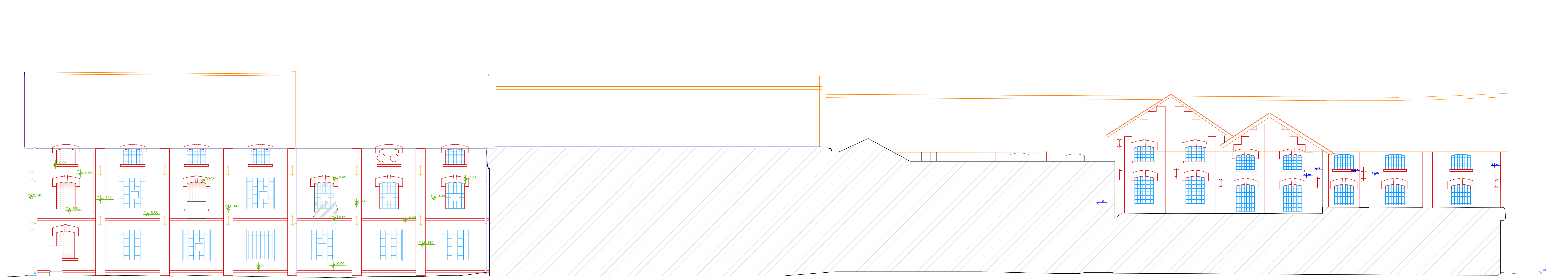
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта:		Параф:
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 2	Назив цртежа:		Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Назив пројекта:	Пресек 2 - 2			Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 6	

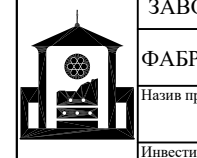

	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објект бр 2	Врста тех. док.: Део пројекта:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Парф.:
	Назив пројекта: Изглед са северонетока	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 7
	Инвеститор:	Извршила пројекат: Екипа ЗЗСК Ниш	Рецензирао: Екипа ЗЗСК Ниш	

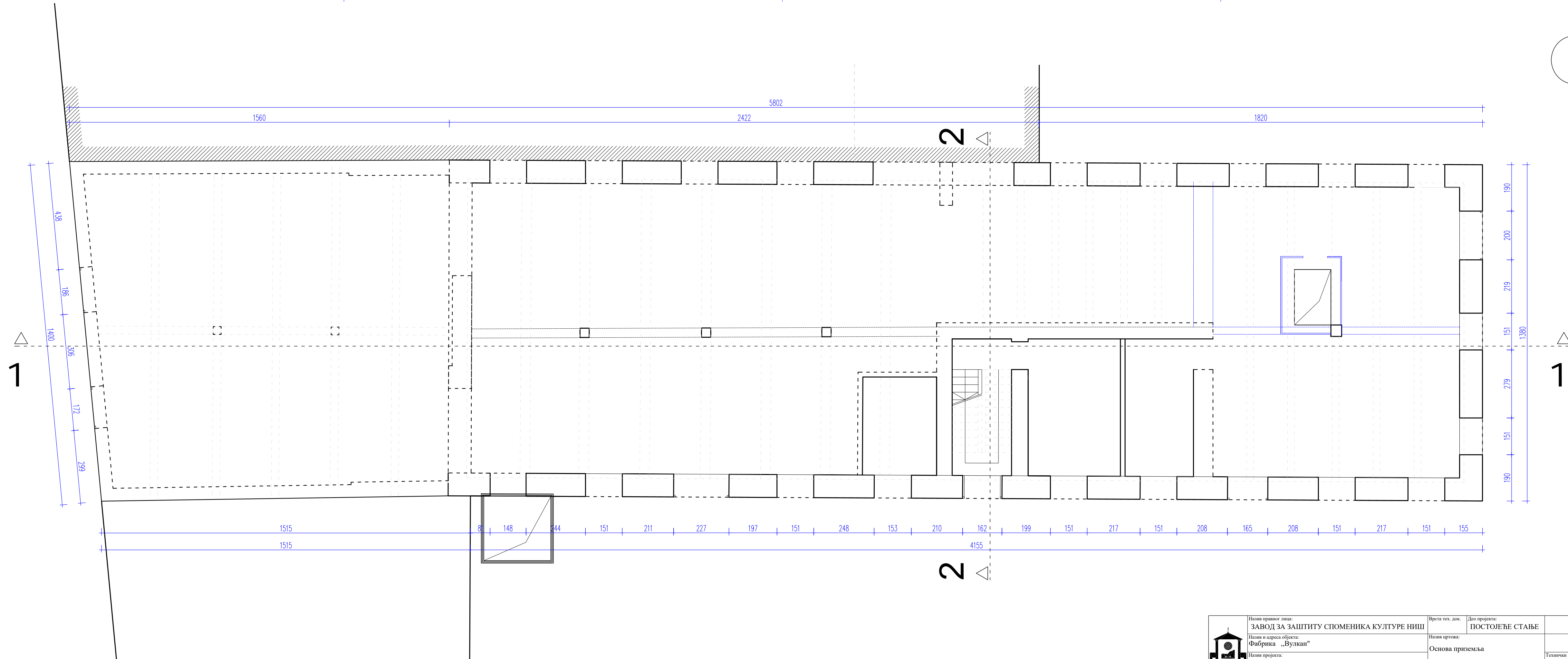
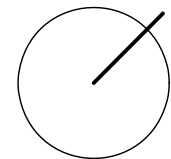
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ		ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 2		Назив цртежа: Изглед са југоистока		
	Назив пројекта:		Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш		
Инвеститор:		Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 8	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш

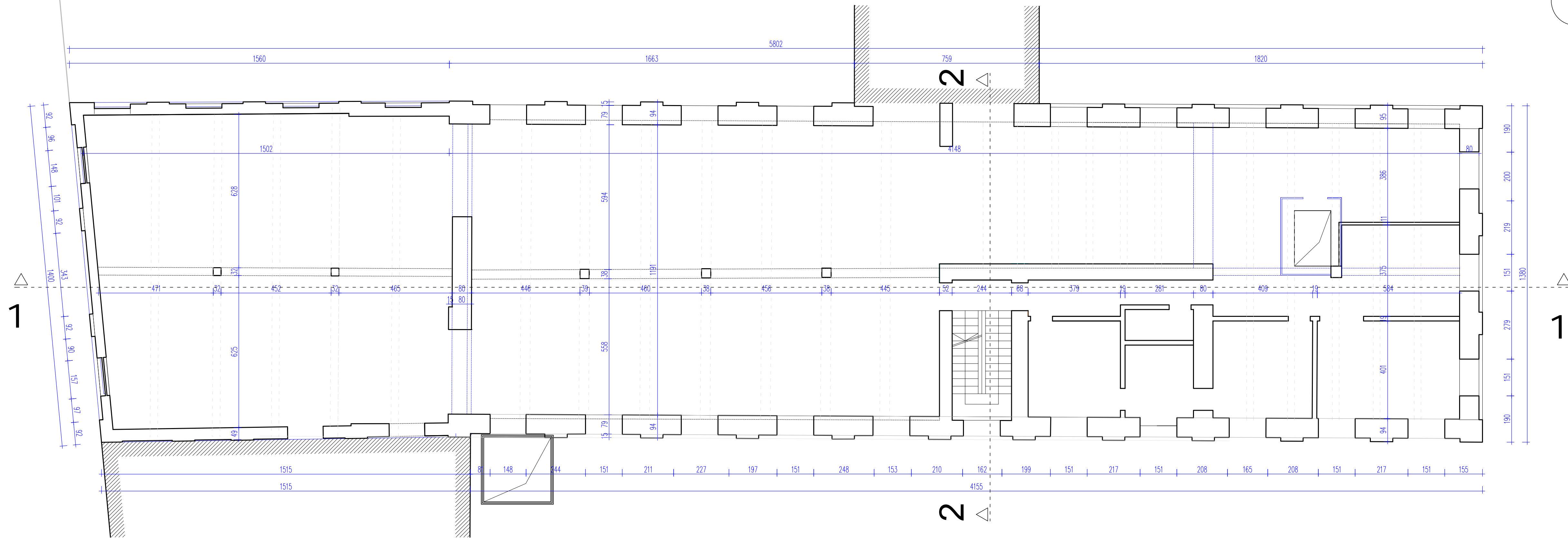
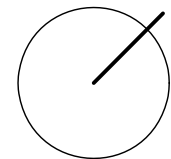
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 2	Врста тех. док.: Део пројекта:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Парф.:
	Назив пројекта: Изглед са југозапада	Назив пројекта: Изглед са југозапада	Извршила студија: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Датум: 2023. год.	Масштаб: 1:100	Број цртежа: 9	Извршила: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:			

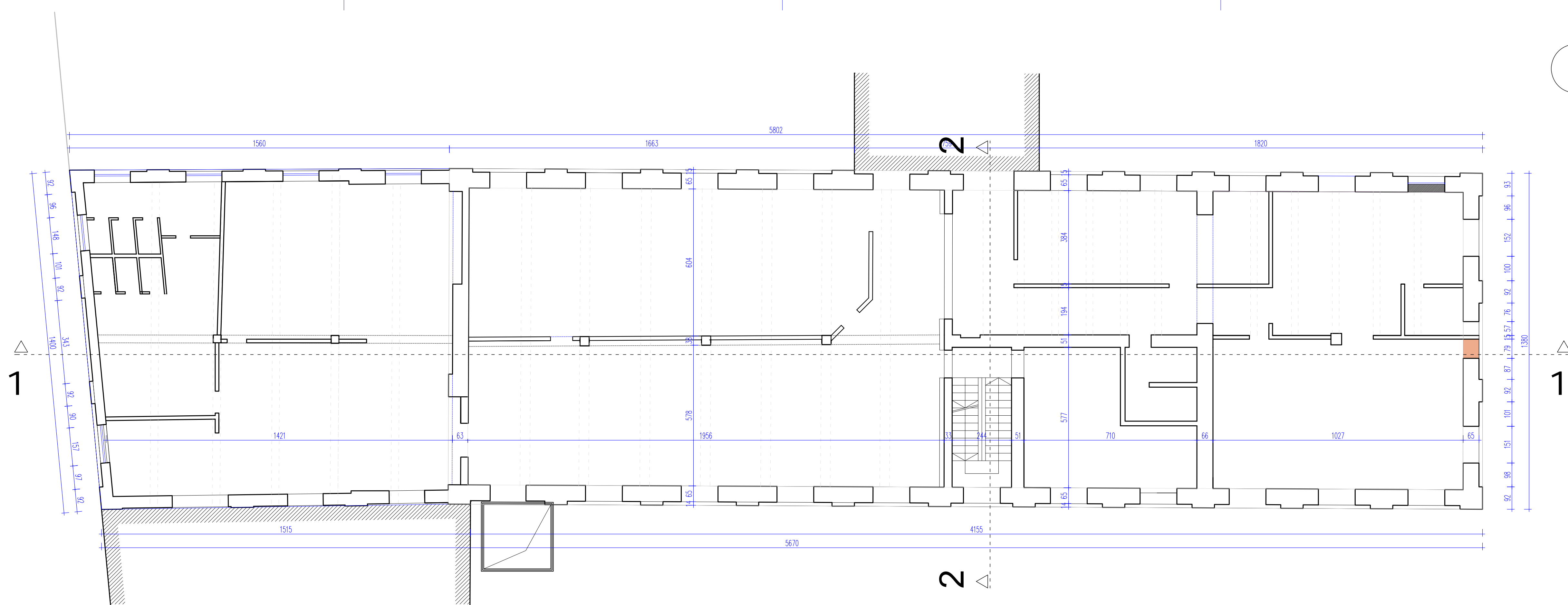
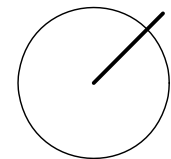
	ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		
	ФАБРИКА „БУКА ДИНИЋ“ Објекат бр 2	Назив цртежа: Изглед са северозапада		
	Назив пројекта: Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 10

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док. Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Параф:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Основа приземља	Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш
Назив пројекта:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 1
Инвеститор:	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш		

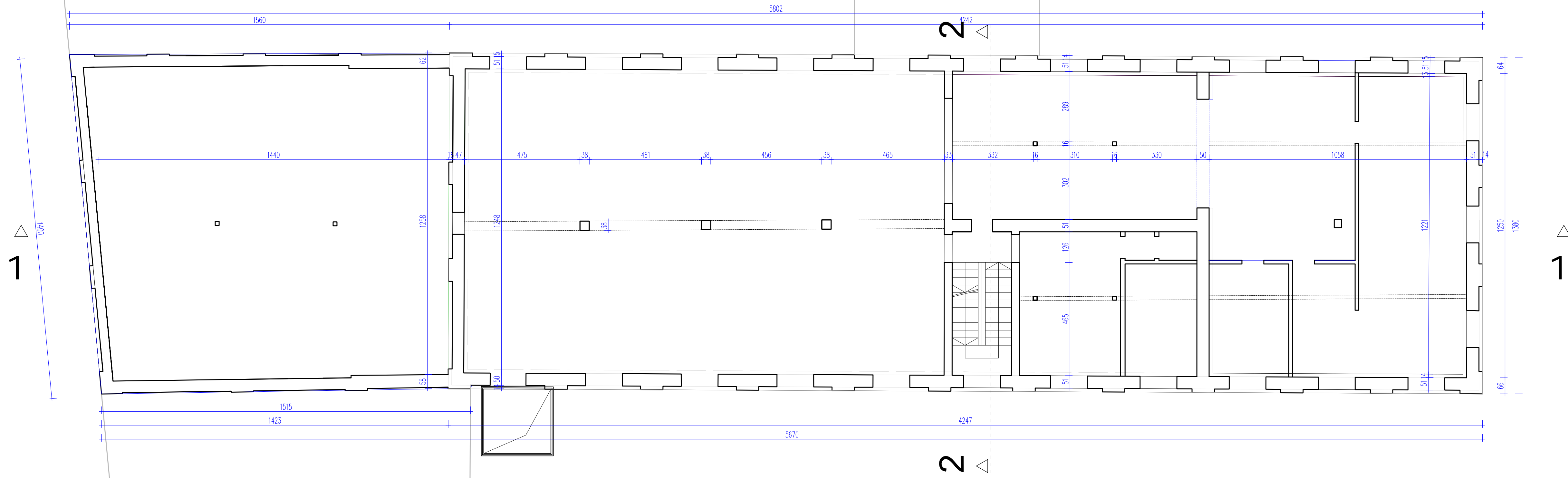
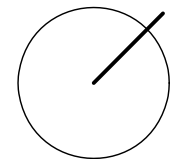

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док. Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Пароф.:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Основа првог спрата	Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш
Назив пројекта: 	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 2
Инвеститор: 	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш		

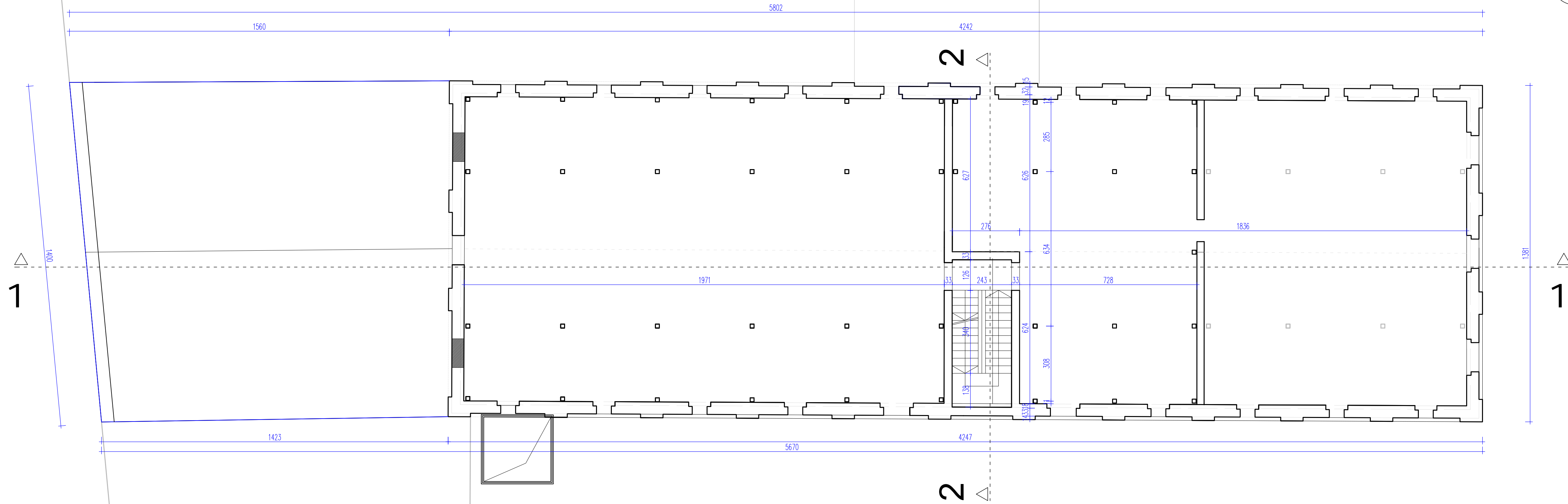
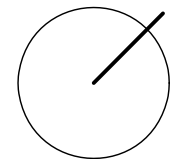

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док. Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Пароф.:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Основа другог спрата	Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш
	Назив пројекта: Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100

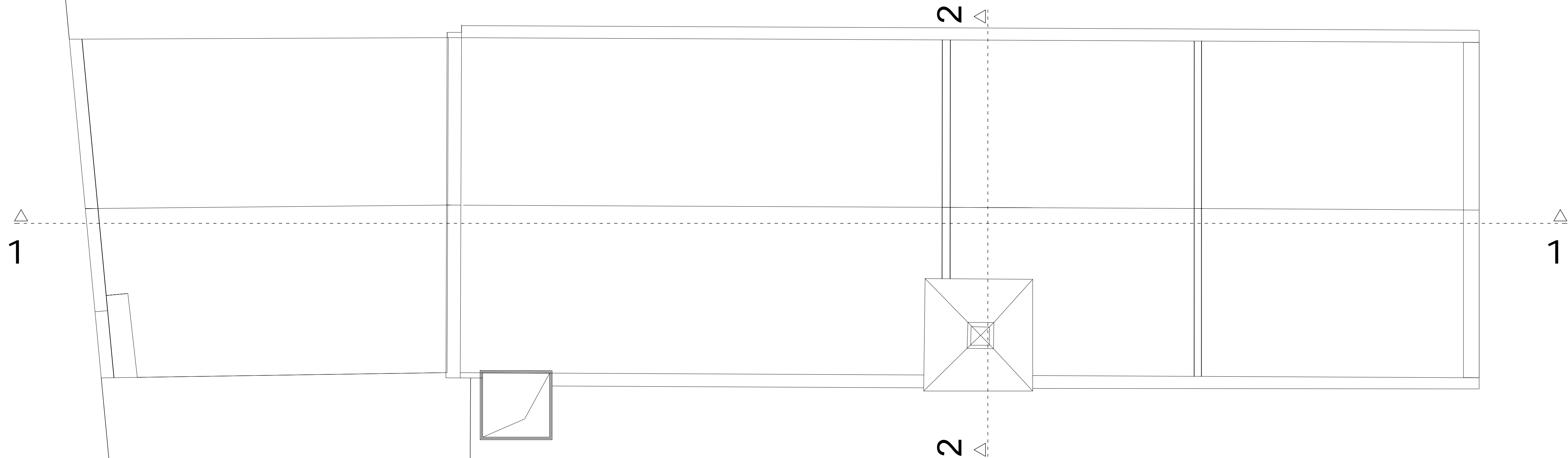
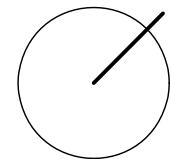
Технички снимци:
Екипа ЗЗСК Ниш
 Разрадили:
Екипа ЗЗСК Ниш

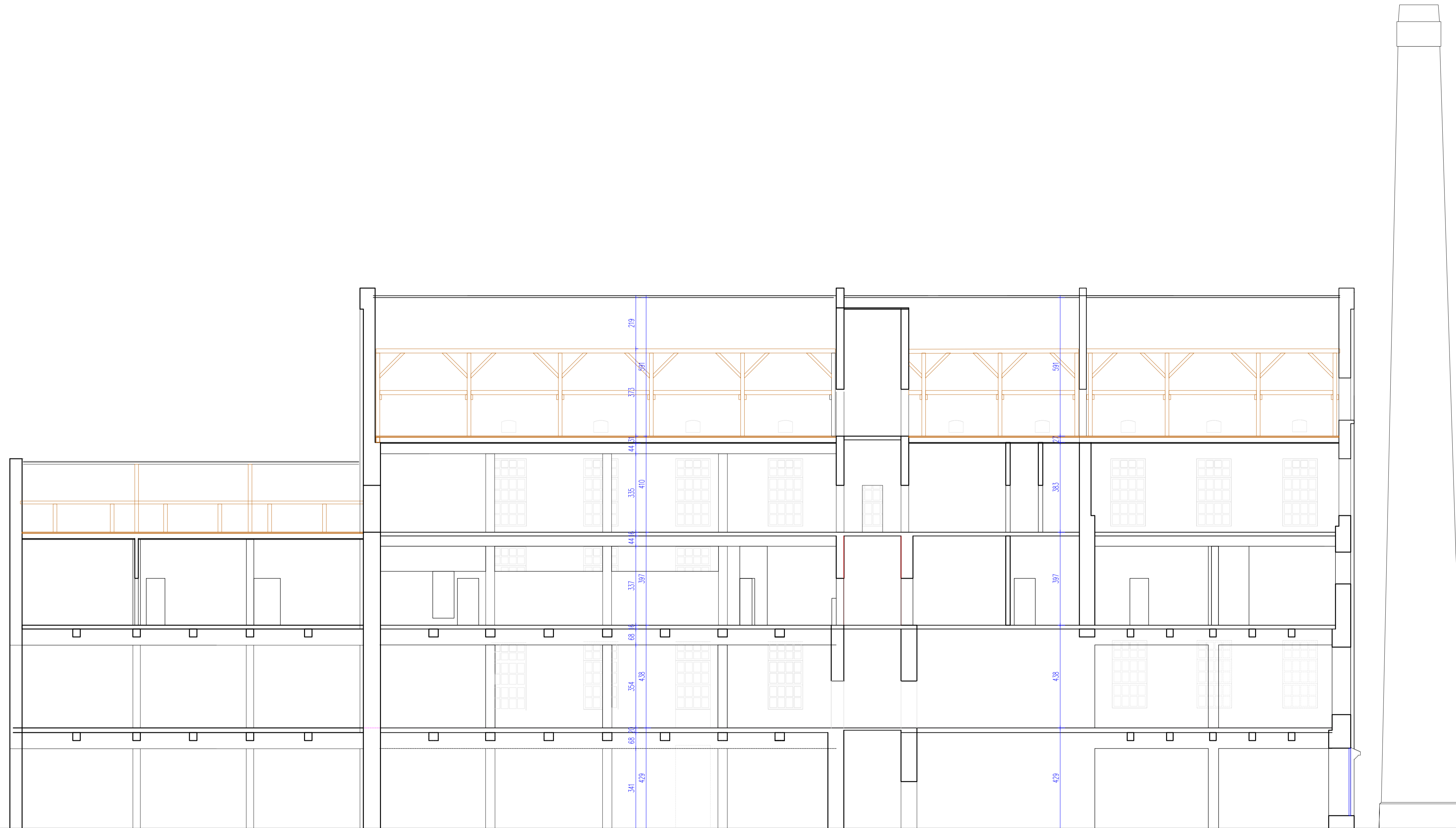
	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		Пароф.
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Основа трећег спрата	Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш		
	Назив пројекта:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 4	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:				

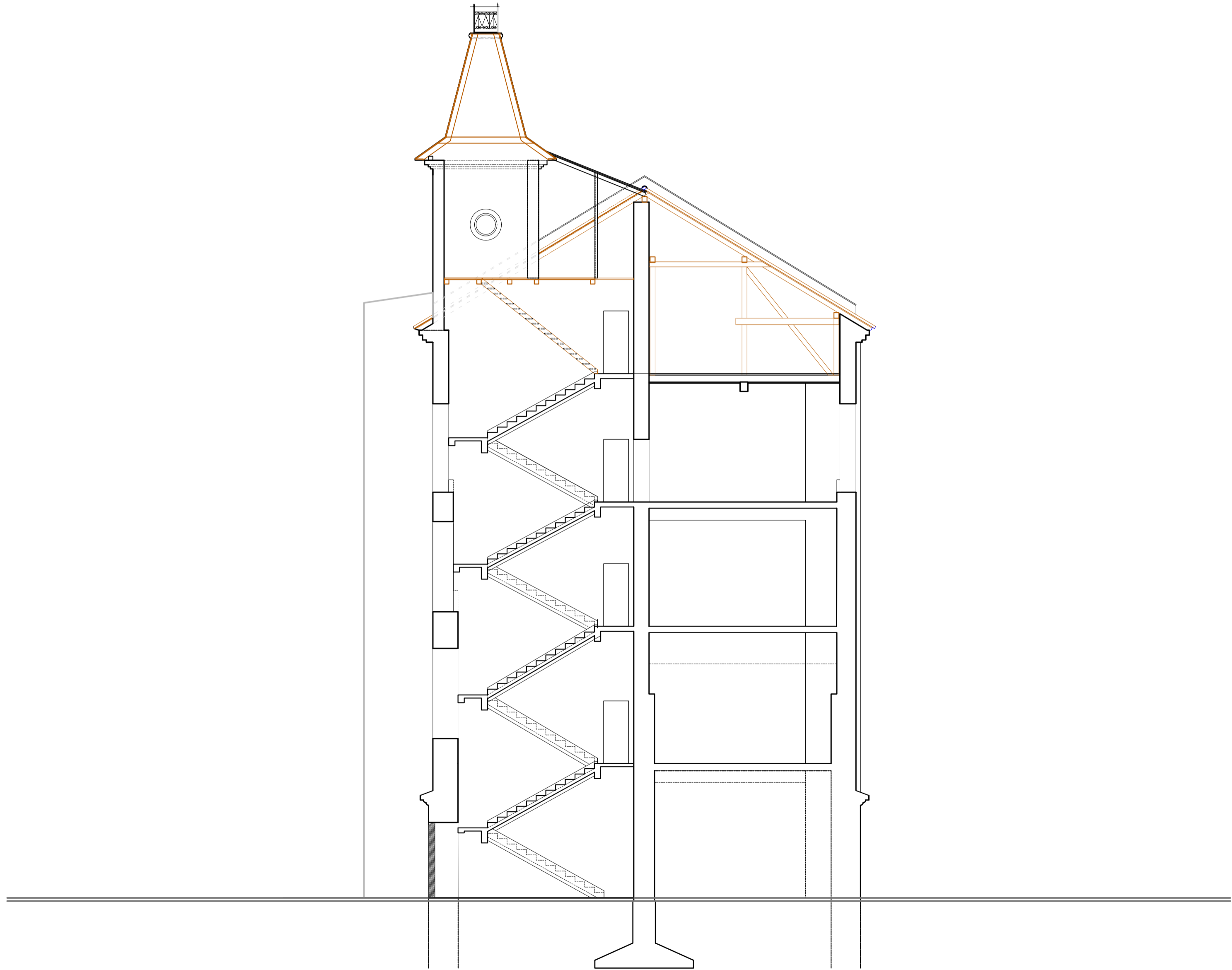
	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док. Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Параф:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Основа тавана спрата (поткровља)	Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш
Назив пројекта:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 5
Инвеститор:	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш		

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док. ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Део пројекта:	Пароф:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Основа кровних равни	Технички снимци: Екипа ЗЗСК Ниш	
	Назив пројекта:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 6
Инвеститор:				

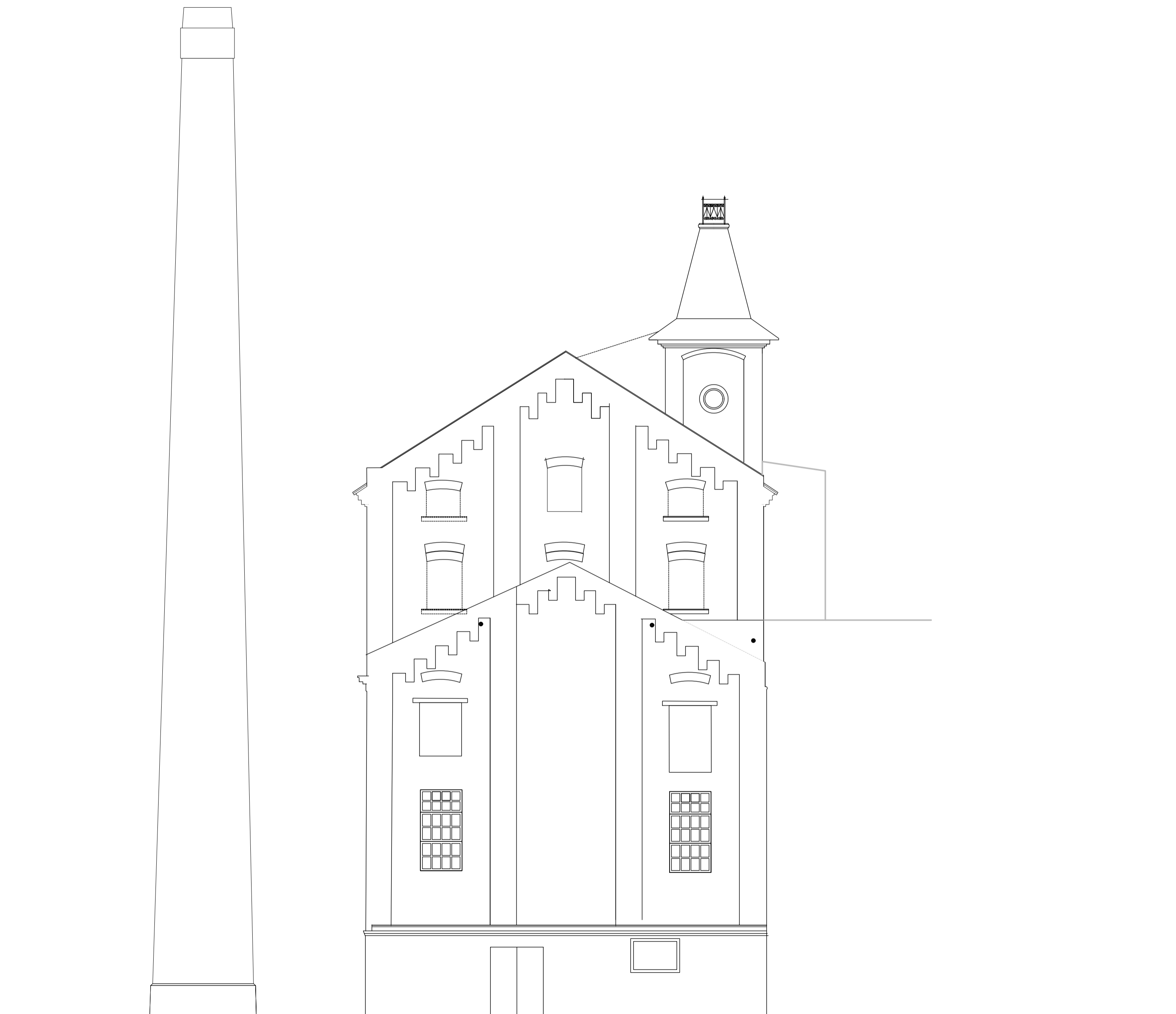
	Назив правне осиг. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док. Део пројекта:	Назив пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Парцел:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Пресек 1-1	Технички списак: Екипа ЗЗСК Ниш	Резерваци: Екипа ЗЗСК Ниш
Назив пројекта: 	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 7	
Инвеститор: 				

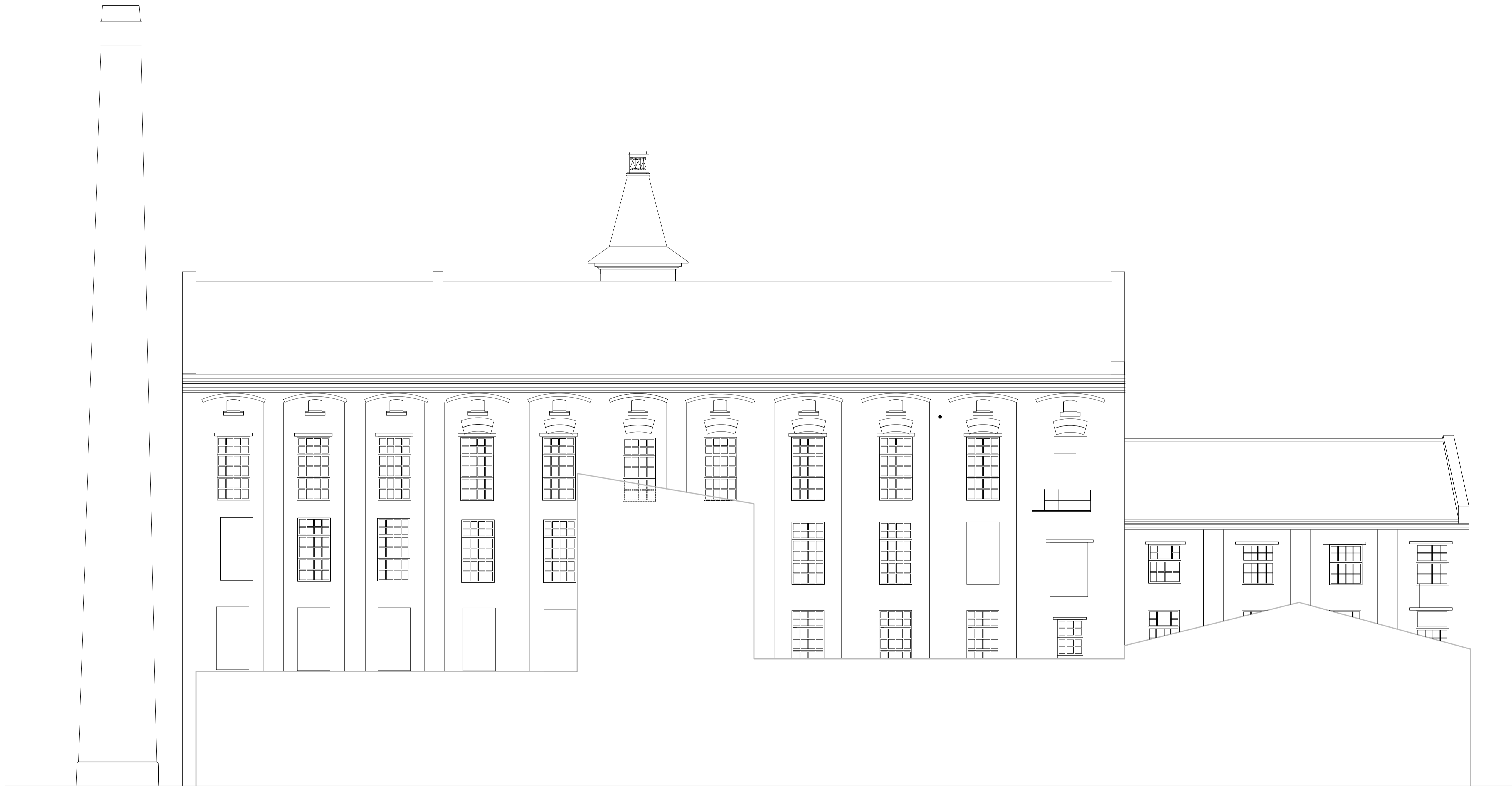
	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		Париф:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Пресек 2-2	Технички тим/или: Екипа ЗЗСК Ниш		
Назив пројекта: 	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 8	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш	
Инвеститор: 					

	Назив правног lица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта:	Пароф:	
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив архива:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		
	Назив пројекта:	Изглед са југоистока			Технички списак: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размер: 1:100	Број цртежа: 9	Резервација: Екипа ЗЗСК Ниш

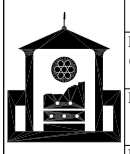

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.: ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	Део пројекта:	Париф:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа: Изглед са југозапада	Технички тимови: Екипа ЗЗСК Ниш	
Назив пројекта:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 10	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш
Инвеститор:				

	Назив правног lица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта:	Шифра:	
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа:	ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ		
	Назив пројекта:	Изглед са северозапада			Технички спецификат: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 11	Разрадио: Екипа ЗЗСК Ниш

	Назив правног лица: ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ	Врста тех. док.	Део пројекта:		Параф:
	Назив и адреса објекта: Фабрика „Вулкан“	Назив цртежа:		ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ	
	Назив пројекта:	Изглед са северистока			Технички тимови: Екипа ЗЗСК Ниш
	Инвеститор:	Датум: 2023. год.	Размера: 1:100	Број цртежа: 12	Разрадили: Екипа ЗЗСК Ниш